
1901

Штампарија
Драг. Грегорића

САБРАНА ДЕЛА БРАНИСЛАВА НУШИЋА

Сабрана Дела Бранислава Нушића

XIV

Протекција
Кнегиња од Трибала

Издавачка Књижарница
Геце Кона

БРАНИСЛАВ НУШИЋ

ПРОТЕКЦИЈА

БЕОГРАД
Издавачка књижарница Геце Кона
1, Кнез Михаилова улица, 1
1932

213/52

II 4042/14
II 111021/XIV
НАРОДНА БИБЛИОТЕКА * БЕОГРАД *

ПРЕДГОВОР

Године 1887 написао сам једну политичку песму и штампао је у тадањем „Дневноме Листу". Песма је носила наслов „Два раба", а садржала је оштар прекор и Краљу и свима надлежнима, што су одсуствовали са погреба једнога војника, који нам је спасао част у бугарском рату (Катаниħа), а присуствовали сви, па и сам Краљ лично, два дана раније, пратњи једне бабе, чија је сва заслуга што је родила дворскога ђенерала Франасовиħа, који никаквих нарочитих заслуга за ову земљу није имао. Песма је ова необично наљутила Краља Милана и полиција ме је одмах оптужила за увреду Његовога Величанства. Оптужени став те песме још и сада памтим, јер је небројено пута цитиран у тужби, одговору, жалбама па и на самоме претресу. Тај оптужени став гласио је:

Српска децо, што читати знате,
Из овога поуку имате:
У Србији прилике су таке
Бабе славе, презиру јунаке,

Стога и ви не муч'те се џабе:
Српска децо постаните бабе.

Ето, за те речи, на које би данас једва ко лашао разлога да се намршти, осуђен сам ја на две године затвора и одведен у пожаревачки казнени завод на издржавање. Огрешио бих се, ако не бих одао част тадањему председнику првостепеног суда (К. Христић) који ме је, не осврћући се на све поруке из Двора, осудио само два месеца затвора, коју је казну тек Касација попела на две године.

Овако драконску казну разумео сам тек, када сам приликом помиловања морао ићи Краљу Милану, да му се захвалим. Тада ми је расрђени Краљ, између осталога, рекао:

— И ви треба да знате, да нисте тако строго осуђени зато што би такву казну величина увреде захтевала, већ зато што вас је требало, одмах на почетку вашега рада, ударити по челу. Зар ви тек јуче изишли из школе, тек први корак у живот учинили, па не потегосте ни на пандура, ни на министра, већ право на Краља. Зар ништа мање? Па по коме ћете ви доцније у животу ударати, кад сте с Краљем почели?!

И мало је било што сам тако много осуђен, већ сам у затвору био и нарочитом режиму подвргнут. Сам у соби, увек под кључем, шетао сам са разбојницима и коцкарима по један сат пре подне

и смео сам да читам само књиге које би ми управа дозволила а новине никако. Писма сам могао писати само једног утврђеног дана у недељи, и та су писма могла бити испраћена тек пошто би управник на њих ставио своје „видео". Тако исто и писма која су ми долазила, морала су проћи кроз руке управникове и носити његов потпис. Прва три месеца, сем Светога Писма, никакву другу књигу нисам могао добити, тако да сам се, на крају трећега месеца, потпуно оспособио да држим проповеди у цркви. У цркву су ме такође водили кад би ми дошао ред, јер је сваке недеље вођено по двадесет осуђеника, разуме се са спроводницима, који су их пушкама пратили. Ишли смо обично у цркву (црква је у вароши) два по два, и, сећам се и сад, мој друг с лева, био је неки Сава Деветаковић, који је у грађанству био саучесник у некоме убиству и упалио кмету кућу, а на робији важио као врло добар и одан друг и пријатељ.

Ја не могу тврдити да је строги режим према мени употребљаван по некој нарочитој наредби из Београда. Пре ће бити да је то била ствар самога управника завода, јер ваља знати, да је управник завода био тада, по злу познати либерални дотадањи начелник срески, Илија Влах. Бели Мемед, Илија Влах и још неколико начелника среских, били су тада знамените режимске зверке, од којих је стрепео цео срез који би им пао шака и о којима су биле редакције опозиционих листова

увек преплављене дописима. Како је пожаревачки казнени завод тада увек био пун опозиционара, послат је нарочито Илија Влах за управника, да им и у затвору загорча дане.

Разуме се да је такав човек, чим је из аката видео да сам осуђен за увреду Његовога Величанства, што је он сматрао највећим злочином који се уопште да замислити — морао из сопствене иницијативе применити на мене сву строгост затвора.

Не могући да пишем, немајући шта да читам, немајући ни с ким да проговорим, проводио сам тада доста тешке дане и скраћивао сам себи време тиме, што сам по цео дан млео кафу, кувао је и пио; што сам правио цигарете и крпио један свој стари капут који сам, без потребе, поткратио, само да бих имао шта да шијем.

И тако је трајало све до 22 фебруара 1888 године, када Краљ Милан, после изгласаног устава, захвали на престолу и повери састав владе ђенералу Сави Грујићу са радикалима и либералним намесништвом.

Илија Влах био је само за тренутак збуњен овим историским чином, па кад је видео да том приликом из Београда није стигло никакво помиловање за радикале, он је дошао до закључка да оставком Краља Милана ред ствари и ред односа у држави није ни у колико поремећен, у толико пре

што је краљевска власт у рукама „Господин Јовиним." Према томе ни он у заводу, којим је управљао, није сматрао да треба да измени ред ствари и ред односа. Ипак је био нешто мало блажи. Када сам му, рачунајући на промену прилика после абдикације, изишао једнога дана на рапорт и понова га замолио да ми дозволи писање, он се није, као првипут када сам то покушао, издирао на мене, већ ме је благо и родитељски саветовао:

— Боље је за тебе, младићу, да не пишеш. Писање те је и довело у апсу. Да си био неписмен, ти би данас био ваљан и честит човек и угледан грађанин може бити, а овако се као коцкар вучеш по апсанама.

— Па и господин Јова Ристић је писмен — усудих се ја да приметим..

Илија Влах, на помен Ристићевог имена, рипну са столице као да си га оздо иглом убо.

— Господин Ристић је друго, а друго си ти, разумеш ли?

И тиме је био завршен мој поновни покушај да ми се дозволи писање. Међутим, што је време више одмицало, мени је све теже и несносније било у затвору. У почетку ми је и самоћа била донекле занимљива. Занимали су ме и они мали и ситни послови које сам сам вршио: чишћење собе, намештање кревета, млевење кафе; прављење цигарета. Али ми је, на крају крајева, све то постало обична ствар и поче ме савлађивати досада.

Није ми остало ништа друго, до да прибегнем једноме лукавству, које ми је збиља и помогло. У кабинету ђенерала Саве Грујића био је министар правде покојни Гига Гершић. Покојни Гершић, као што је познато, био је ожењен госпођом Мариком, коју је он узео као удовицу. Госпођа Марина била је раније жена неког мог ујака и на основу тога — ја пронађем да је мени Гига Гершић ујак. То јест, ја то нисам пронашао, али, како је Гига Гершић министар правде, дакле непосредни и врховни старешина управника казненог завода, то ми паде на памет да Гершића прогласим ујаком и да тако извојујем себи мало бољи положај, а што је најглавније, можда и слободу писања. И одиста, чим је дошао дан, када смо смели писати својим породицама, ја седнем и напишем овако писмо:

„Драги Ујаче,

Имали би право да се љутите на мене што Вам се досад нисам јавио, али Вас нисам хтео да узнемиравам. Знам да Вас интересује како се осећам овде, у овој необичној кући. Не могу рећи да ми је угодно као код своје куће, али, не могу ни да се пожалим. Једино ме убија досада од дугога времена. Када би ми било дозвољено да могу писати, верујте, стрпљиво би сачекао две дуге године мога тамновања. Ја мислим да ми се то може учинити, јер, верујте, не бих писао никакве политичке ствари.

Молим Вас, кад дође моја мајка код Вас, поздравите је и реците да ништа не брине. Поздравите много и ујна Марину.

Ваш сестрић
....."

Разуме се да би се Гига Гершић згрануо да је добио ово писмо, али сам ја (премда је то било врло дрско) управо и рачунао на то, да писмо и не дође Гиги у руке. Пошто сам дакле писмо написао и адресирао, ставио сам га незатворено на управников сто, у гомилу осуђеничких писама, која ће сва редом управник прочитати и на свако ставити своје „видео" па тек тада послати на пошту.

Сутрадан, још у осам часова ујутру, заклапара катанац на мојим вратима, врата се отворише и уђе управник Илија Влах и затвори врата за собом.

— Добар дан, младићу! — поче он љубазно и ја јасно осетих, по његовој љубазности и пријатељскоме изразу лица, да је писмо већ прочитао.

— Па како, како? Како се ти овде осећаш, а? — настави Илија Влах у истоме тону и узе разгледати собу у коју никад досад није долазио, јер је он уопште избегавао да општи са политичким кривцима. — Кажу, Нушић кува добру кафу, па велим: 'ајде баш и ја да попијем једну књижевничку кафу. Је л' умеш да скуваш?

— Па, извежбао сам се.

— Ако, и то је добро! Човек треба да научи све, зло не требало, Ето, да ти није било апсе, ти не би никад научио да куваш кафу. Па дедер, дедер, скувај две кафе!

Ја узех одмах нову кафу да самељем и налих воду у џезву.

— А, овај... шта сам оно хтео да те питам? Јес', боме, теби мора да је досадно овако по цео дан? Ти си научио да читаш, да пишеш.....

— Па јесте! — Одговорих ја усхићен, јер сад већ јасно осетих да је прочитао писмо.

— Па оно, знаш, — настави управник — кад бих ја знао да ти не би писао политичке ствари и онако, дописе и чланке...

— Не бих дабоме! — тврдим ја.

— Па онда, знаш, кад бих ја знао да не би писао ни песме.

— А не, никад више. Решио сам уопште да не пишем више песме.

— Е, братац мој — учини управник, као да је тога часа дошао до изненадних сазнања — е, брате мој, да сам ја то знао; да си ти одмах мени тако казао, откад бих ја теби дозволио да пишеш. Дабоме, није због писања, него тако; да ти прође време.

— Е, хвала, г. управниче! — заблагодарих ја брже боље не би ли га ухватио за реч.

— Ама нема шта да ми захваљујеш. Откад бих ја то теби дозволио да сам знао...

Кафа је већ била готова и он узе са задовољством да је срче.

— Гле, Бога ми, па ти баш одиста знаш да куваш добру кафу. А овај... шта оно хтедох да кажем.... како ти се греје соба?

— Доста добро, г. управниче!

— Добијаш доста дрва?

— Па, по пропису, три цепанице на дан.

— Ама какав пропис. Три цепанице, којешта! Три цепанице то је довољно за оне тамо, што забију главу под ћебе и леже по цео дан, а за писање... дабоме, теби треба због писања да је мало топлија соба. Наредићу да ти се дају по пет цепаница на дан.

— Хвала, г. управниче!

— Баш добра кафа. Доћи ћу овако свако јутро на кафу, па и да проговоримо мало. Дабоме, ако нећу с тобом да разговарам, онда с ким ћу. Нећу ваљда са оним лоповима и паликућама. Доћи ћу ти!

Изгледало је као да је овим речима завршио разговор, јер се диже са столице, пружи ми руку и пође вратима. Кад је већ дигао руку да се прихвати кваке, он се још једном окрете и, сасвим немарно, и више као узгред, рече:

— А, овај... шта сам оно још хтео да питам... а, јест... је ли теби штогод род господин министар Гершић?

— Ко, ујка Гига? — правим се ја као изненађен питањем. — Ох, да, он ми је ујак... Баш јуче сам му написао реч две, колико да се не љути што му се не јављам.

— Јест, јест, — додаје управник — баш мало пре сам прочитао твоје писмо. Него, слушај, да ја теби оно писмо вратим, па ти друкчије напиши.

Мени засја радост на лицу, јер сам и иначе стрепио да писмо оде Гершињу, који би се морао згранути кад би видео да га ја називам „драгим ујаком".

— Да, да, и сам сам то мислио, чим сте ми дозволили писање! — прихватих ја свесрдно управников предлог.

— Та разуме се! — додаје он. — Пиши му онако фамилијарно. Кажи му: добро ми је овде, о мени воде рачуна и, тако. Та ти то већ умеш, кад си због писања и апсе допао. Дабоме, то му пиши, а за писање имаш већ моју дозволу па ти није потребна никаква протекција!

Изговори то па опкорачи праг и затвори врата за собом.

Чуо сам га још и у ходнику како гунђа и све ми се чини да је још увек понављао реч: протекција, протекција. И, кад ми мало час, по његовој наредби, донеше из канцеларије хартије, мастило и перо и кад сам сео за сто, мислећи шта би почео да пишем, мени је још звонила у ушима

последња управникова реч: протекција. И прва реч коју сам на чистоме табаку хартије исписао била је: *протекција*. Испод те речи затим сам исписао, тамо у затвору, цео позоришни комад, коме сам задржао натпис: *Протекција*.

ПРОТЕКЦИЈА

ШАЛА У ПЕТ ЧИНОВА

Л И Ц А:

Министар.
Драгиња, његова кћи.
Персида, његова сестра.
Аћим Кукић, председник суда.
Савета, његова жена.
Јулка, *Светислав* } њихова деца.
Манојло, брат Аћимов.
Јованка, његова кћи.
Младен Ђурић, адвокатски кандидат.
Једна жена.
Администратор.
Практикант.
Сава Савић, ђумрукција.
Момак код министра.

ЧИН ПРВИ

Обична, грађанска соба код Манојла, са миндерлуком и шиваћом машином, која служи и као намештај. Прозор и врата у дну и двоја лево.

I

МАНОЈЛО, ЈОВАНКА

ЈОВАНКА

(Стоји крај отворена прозора очекујући госте)

Ено их кола! Јест, они су! Ено је Јулка!

МАНОЈЛО

Истрчи, чедо моје, пред њих! Ја ћу их дочекати на прагу, као домаћин.

ЈОВАНКА

(Запљеска радосно рукама и потрчи на задња врата)

Ју, ала се Јулка променила и израсла! (Истрчи).

МАНОЈЛО

(Трљајући радосно руке прилази вратима)

Ађим баш пустио трбух, као да ће у Савет.

II

АЋИМ, САВЕТА, ЈУЛКА, ЈОВАНКА, МОМАК, (који оставља ствари и одмах одлази) И ПРЕЋАШЊИ

МАНОЈЛО

А, а, ожђелдум! Добро дошли!

АЋИМ И САВЕТА

Боље нашли! Боље нашли! (Рукују се и љубе међусобно).

САВЕТА

(Љубећи Јованку)

Гле, гле, гле, молим те! Дугачка сукња; па фризура, баш девојка, а? Стигла, Бога ми, моју Јулку.

МАНОЈЛО

Шта ћеш! Пустио сам јој дугачку сукњу, као велим лакше ће се закачити за какав трн.

АЋИМ

Или за какву мамузу, а? (Милује Јованку) Ха, ха, ха!

МАНОЈЛО

Хе, хе, хе! Ама, де-те, разузурите се! Скини то, Савета, седите, седите! (Узима јој коршицу коју је имала у рукама). И не питам, како сте путовали?

АЋИМ

Како? Као обично. Мени се укочиле вратне жиле, Савету болео стомак, а Јулки било досадно. Него, ти си добио ваљда мој телеграм?

МАНОЈЛО

Добио сам јутрос.

САВЕТА

Па јеси ли јавио Светиславу?

ЈУЛКА

Ја сам мислила да ће нас он дочекати на станици?

МАНОЈЛО

Требало је да вас дочека, јавио сам му, али биће да је у послу. Доћи ће он, тек што није дошао.

ЈУЛКА

Ја и Јованка очекиваћемо га на прозору.

МАНОЈЛО

А ти, Аћиме, ако су ти још укочене вратне жиле од пута, могао би једну добру шљивовицу, од оне што растерује назеб..

АЋИМ

Могао би, Бога ми!

МАНОЈЛО

'Ајдемо овамо! (Оду лево у собу).

III

САВЕТА, ЈУЛКА, ЈОВАНКА

ЈУЛКА

(На прозору)

Види, види, Јованка, како је оно лепа хаљина!

ЈОВАНКА

(Погледа)

Врло лепа!

ЈУЛКА

Ето шта вреди престоница, базари шетају улицом! (Јованки) Наша докторка, увек кад дође у Београд, оде на Калемегдан или у Позориште и ту изабере себи хаљину. Сад је баш правила једну, ал' нешто особито! Дункл... само два поруба... а овде убрана... као од шећера, просто као од шећера.

САВЕТА

Таку ћу хаљину правити Јулки за прошевину.

ЈОВАНКА

А, одиста, стрина; ја као да сам начула нешто.

САВЕТА

Шта?

ЈОВАНКА

Па.... да ћете скоро правити такву хаљину Јулки?

САВЕТА

Може бити... Али ти си можда начула за оно пре, за Јелисија бакалина. То је покварено.

ЈУЛКА

Јух, да си га познавала Јованка! Успија се, успија се, а сав заудара на петролеум.

ЈОВАНКА

Ја сам за другог чула.

САВЕТА

Е, то је већ боља прилика!

ЈУЛКА

Млад писар, био ми је неко време учитељ. Почела сам да учим француски. „Бон жур! Коман ву порте ву?" — и ту сам стала.

ЈОВАНКА

А што ниси продужила?

ЈУЛКА

Зато што смо се српски могли боље да разумемо.

САВЕТА

И он је овде у Београду; има већ десет дана како је овде, дошао је да полаже адвокатски испит.

ЈОВАНКА

Па, је ли свршено?

САВЕТА

Е, па како да ти кажем. Он је просио, али му ми нисмо онако одређено одговорили. Зависи од тога шта ће Аћим свршити, јер се Аћим сад решио сам да иде господину Министру. Писао је молбе, писао је сијасет, па не помаже ништа; него ће сад сам. Е, па видиш, од тога све зависи. Ако се преместимо у Београд, онда је, Бога ми, нећу давати за тог писара; добиће она и бољу

прилику овде, у Београду. А ако се не преместимо, онда, дабоме, није ни млад адвокат рђава прилика.

ЈОВАНКА

Па дабоме!

ЈУЛКА

Јер ако се преместимо у Београд, ја сам казала мајци: хоћу официра, гардијског официра, црвене панталоне. Потпоручник, поручник, капетан; висок, низак, крупан, ситан, плав, црномањаст.. — све ми је једно, само мора имати црвене панталоне..

IV

МАНОЈЛО, АЋИМ И ПРЕЂАШЊИ

АЋИМ

(Улазећи)

Ама, зар Светислав још није дошао?

САВЕТА

И ја се баш чудим!

МАНОЈЛО

Доћи ће, де! Јавио сам му рано јутрос. (Јованки и Јулки) Ама ви још тако како сте стигли с пута! Ја овамо у разговору па се заборавио, а теби, Јованка, ни на крај памети. Води госте нек се мало умију, нек се очеткају, нек се разузуре...

ЈОВАНКА

Ју, опростите, ја сасвим заборавила.

МАНОЈЛО

'Ајде, 'ајде, 'ајде! (Јованки) Каква си ти домаћица!

ЈОВАНКА

Сасвим сам се збунила. Опростите, стрина, извол'те, извол'те!

САВЕТА

'Ајде, боме! (Одлазе лево).

V

АЋИМ, МАНОЈЛО

АЋИМ

Ето како ти стоји ствар, мој Манојло. Решио сам се овако, па како Бог да! Чантра ми Савета из дана у дан: „Наквpцај ти само Министру молбу!" Ама наквpцаћу ја њему, велим ја њој...

МАНОЈЛО

Њој?...

АЋИМ

Али ће то он заквpцати у акта, моја Савета! Ево већ четрнаест година пишем молбе, па квpц ја њему...

МАНОЈЛО

...Квpц он теби..

АЋИМ

Није — квpц ја њему, квpц он у акта; квpц ја опет њему, квpц он опет у акта.

МАНОЈЛО

У акта, дабоме!

АЋИМ

Е, кад је већ дошло довде, а ја ти се једног дана решим па на телеграф, те министру: „Куц, куц, куц... Молим за одсуство!" а он мени...

МАНОЈЛО

„Куц, куц, куц... извол'те узмите одсуство!"

АЋИМ

Јесте! Па ћу ти ја, мој брајко, сад одавде па цап код министра с мисли и персоном....

МАНОЈЛО

„Добар дан господине министре; таква и таква ствар".

АЋИМ

Море није то само таква и таква ствар, него сам ти се ја сад наоружао да сам кадар и најтврђи град разбити. У сваком џепу имам по једну батерију. (Пипа се по џеповима). Не помаже ти ту више ни честита служба, ни молбе, него овако ако се може. (Вади једно писмо) Видиш ли ти ово писмо, а?

МАНОЈЛО

Видим.

АЋИМ

А знаш ли ко је то писао?

МАНОЈЛО

Не знам!

АЋИМ

Господин министрова стрина. Ту, видиш, пише она: таква и таква ствар, да ми тога и тога, одатле и одатле, преместиш тамо и тамо.

МАНОЈЛО

(Дивећи се)
Мој брате!

АЋИМ

Па онда. (Вади друго писмо) Знаш ли ко је ово писао?

МАНОЈЛО

Е, па, господин министров стриц!

АЋИМ

Није. Један стари друг и пријатељ министров; заједно су учили школу, заједно су крали крушке. Па знаш ли шта тај пише?

МАНОЈЛО

„Таква и таква ствар; да ми тога и тога, одатле и одатле, преместиш тамо и тамо!"

АЋИМ

Јесте! Па онда, (Вади треће писмо) погледај коме је ово?

МАНОЈЛО

Опет министру.

АЋИМ

Није, него његовој госпођи. А знаш ли ко то пише?

МАНОЈЛО

Не знам!

АЋИМ

То пише господин министрове жене другарица. Каже: тако и тако, то да ми учиниш, да говориш твоме мужу...

МАНОЈЛО

Знам, ама.... господин министрова жена је умрла.

АЋИМ

(Изненађен)
Умрла?

МАНОЈЛО

Јесте!

АЋИМ

Е, штета! Али свеједно, ја ћу се правити као да не знам. А имам још ја, није само ово. Немам потребе ни речи да говорим, него одем лепо, предам му ова писма, он их прочита, узме моју мол-

бу па напише: „Да се премести!" Ето ти! Него, добро се сетих, треба да напишем молбу па да ми је одмах при руци, кад он каже: „Дајте молбу", а ја одмах: Изволте!

МАНОЈЛО

Шта, зар ти ниси још тамо написао и спремио молбу?

АЋИМ

Шта ћеш, брате, кад немаш честита чиновника који би ти могао преписати.. Баш пред полазак, истукао сам онога наглувога; обио сам му о главу цео један лењир оноокружног суда. Ја се сав умијем мастилом радећи, тако рећи сав се увучем у дивит, а он се увуче у кафанчину па банчи. Каже ми Савета: „Ти си се опет тукао са практикантима, али то не личи, забога, твоме достојанству, ти си председник суда!" Свеједно: личило или не личило моме достојанству, морам пре но што одем отуд испребијати још и оног дугачког што краде државну хартију па продаје деци.

МАНОЈЛО

Дабоме да га мораш испребијати!... Али, реци ми, тако ти Бога, зар немаш тамо ни једног честитог који ти је могао преписати молбу?

АЋИМ

Немам, брате! Написао ја лепо молбу и удесио: где треба тачка — тачка, где треба запета — за-

пета, двојеточије — двојеточије, удивително — удивително..

МАНОЈЛО

Јест, удивително!

АЋИМ

А био сам пред полазак нешто слаб те нисам отишао у канцеларију него послао по пандуру.. И кажем још пандуру од речи до речи: Ево ти ово, иди у суд па дај оном дукачком практиканту Теофилу да на чисто препише; ако није у канцеларји, а он је тамо преко пута, код „Сабље Димишћије", карта се. Ако не нађеш њега, а ти отиди код „Моруне"...

МАНОЈЛО

Код „Моруне?"

АЋИМ

Јест! Тамо је онај наглуви практикант, хвата сељаке па им пише жалбе. А ако не нађеш ни њега, онда иди у суд, секретар мора бити тамо!... Јер секретар, знаш, увек спава у канцеларији.

МАНОЈЛО

Гле, молим те!

АЋИМ

Е, тако, пошљем пандура, кад, не прође ни по сата, а он се врати. Каже: „Не могу ни једног

да нађем". Јеси ли био код „Сабље Димишћије"? — „Јесам, каже, тамо је онај дугачки па се потукао; све диже столицу у вис и виче: ‚Дама пик је била на сону'. Ах, само да се вратим, тај ће ми Теофило већ остати на сону! А, јеси ли будио секретара? — питам ја.

МАНОЈЛО

То оног што спава у канцеларији?

АЋИМ

Јес'! Каже: будио сам га па испрва није хтео да се пробуди, а после се наљутио, дочепао молбу, згужвао и поцепао.

МАНОЈЛО

Па сад?

АЋИМ

Па сад то, онај исцепао молбу, ја нисам имао кад да напишем другу, јер било већ време да се полази, па ћу сад овде. У тебе има перо и мастило, је ли?

МАНОЈЛО

Има, дабоме. Ево, ево овде; ево и хартије!

АЋИМ

(Седа, узима перо и проба на нокту да га умаче и почиње, па одмах прекида)

Слушај, Манојло, сметаш ми. Ја не умем да мислим када још кога има у соби.

МАНОЈЛО

Па одох ја тамо код жена.

АЋИМ

Немој готово, него могао би, за време док ја састављам молбу, да одеш и видиш шта је са Светиславом. Једва смо чекали да га видимо, а њега нема. Бојим се да није нешто слаб или тако нешто.

МАНОЈЛО

Па добро, кад тако велиш, Баш да пођем; је'л тако велиш?

АЋИМ

Па јесте!

МАНОЈЛО

Добро кад ти велиш. (Узме шешир, пође до врата па се врати.) А велиш да га зовем?

АЋИМ

Па да га зовеш, дабоме!

МАНОЈЛО

А, овај... јеси ли ти онако мало размислио о томе?

АЋИМ

О чему?

МАНОЈЛО

Па о Светиславу!

АЋИМ

Ама шта имам да размишљам?

МАНОЈЛО

Па рекох, да ти он нешто не буде на сметњи?

АЋИМ

Како на сметњи?

МАНОЈЛО

Па велим... знаш... он је сарадник оног листа.

АЋИМ

Ама каквог листа?

МАНОЈЛО

Јеси ли читао који пут лист „Народни пријатељ"?

АЋИМ

Јест, па?

МАНОЈЛО

Па од неколико дана он је уредник тога листа, тако ми каже Јованка.

АЋИМ

Ама онога листа што онако грди данашње министре?

МАНОЈЛО

Јес'!

АЋИМ

(Дочепа се за косе)

Господе Боже! Мој син грди министре, — мој рођени син грди министре, је ли, Манојло?

МАНОЈЛО

Грди их, боме!

АЋИМ

Господе, шта сам ја доживео под старе дане! И мој министар, овај, мој господин министар зна можда да је он мој син, или зна може бити да сам ја његов отац... свеједно, тек мој господин министар, зна, извесно зна.

МАНОЈЛО

Дабоме да зна!

АЋИМ

Ама откуд то, по Богу брате, откуд то? Ја сам, брате, мирне крви, цела моја фамилија је мирне крви и Саветина је фамилија мирне крви, те откуд то да се он тако изметне?... Е, тај ми је леп колач испекао. Таман као што треба. Одем ја лепо, па: „Добар дан, господине министре, ја сам тај и тај!" А он тек протрља руке па мени: „Аха, голубе мој, ви сте дакле тај и тај, отац тога и тога, комунца?" Па тек онда отвори протокол па на: А..... а, а, а, а, а. (Показује прстом превртање листове.) а, а, — Аћим! Е, драги мој господине Аћиме, овамо, онамо; одовуд, одонуд, извол'те ви лепо напоље из службе!"

МАНОЈЛО

Напоље, дабоме!

АЋИМ

Дабоме! Али чекај, синко мој, да видимо може ли то бити: кад сам ја тебе хлебом наранио, ти зар мени хлеб да ускратиш! (Сети се.) Ти велиш, Манојло, тек је од неколико дана уредник тога листа?

МАНОЈЛО

Јес'!

АЋИМ

А пре тога био други?

МАНОЈЛО

Јес'!

АЋИМ

Шта знаш, може бити министар још и не зна да је он уредник.... може бити... Иди одмах зови га, доведи га, донеси га....

МАНОЈЛО

Мислим нешто...

АЋИМ

Немој ништа да мислиш, него га одмах доведи; ако неће, узми четири човека па га донеси. Разумеш ли, донеси га!

МАНОЈЛО

Ама...

АЋИМ

Молим те, иди што пре, не смемо ни часа часити. Иди, иди, иди! (Изгура га).

VI

АЋИМ, САМ

АЋИМ

Ко би то рекао? Ко би то рекао? Савета и не зна, пашће у несвест кад јој кажем. Али ако, она је крива, она га је таквог родила. На њу је, јер и она који пут запне па ме изгрди на пасја кола. И онда, дабоме, кад мајка грди председника суда, дете ће да грди министра. Она је крива! Него сад не треба ни часа часити. Молба треба да ми је готова, па ако могу још данас код министра, најдаље сутра, јер може бити он још не зна да је мој син уредник тога листа. (Седне и пише) Високо благородни господине министре (Говори). Тачка, није, удивительно! (Пише). Служећи већ четрдесет лета по разним државним надлештвима, већим пак делом мога живота по внутрености, најпосле верујем да ће господин министар, имајући у виду моју беспрекорну службу, преместити ме у Београд (Говори). Точка. Нећу дугачко. Ако му је кратко нека узме, има тамо код њега још дванаест мојих молби, па нека чита (Пише) „И у тој надежди остајем господину министру препокорни слу-

житељ, понизни... (Говори) Точка. Доста је, брате и оволико. Неће ту помоћи ова молба, ако што помогне помоћи ће ова писма. Ух, само да ми не поквари онај комунац.

VII

АЋИМ, САВЕТА, ЈУЛКА

САВЕТА

(Улазећи).

Бога ти, зар још није дошао Светислав?

АЋИМ

Светислав, је ли.... (Уздржи се)... за Светислава питаш?

САВЕТА

Па да, за њега.

МАНОЈЛО

А јест, отишао је Манојло, баш мало час је отишао Манојло да га зове.

САВЕТА

Али, Аћиме, забога, ти си се опет сав умрљао мастилом! Овамо тражиш премештај за Београд, а овамо.... Не мислиш ваљда и овде да идеш тако умрљан мастилом?

АЋИМ

Шта ћу ја, Савета, кад Манојло и нема ди-

вит него неки полић, шта ли је. Није ни полић, него чаша од лимунације. Писао сам, знаш, молбу, па баш ето бринем, ко ће да ми препише. Не знам да ли Јованка има леп рукопис?

ЈУЛКА

Нема, али и да га има, она сад има посла у кујни .

САВЕТА

Па, забога, сад ће доћи Светислав.

ЈУЛКА

А он има леп рукопис.

АЋИМ

Он да препише? (Уздржи се). Јест, бога ми, могао би, причекаћу док он дође... (Кад год се узбуди при помену имена Светислављева, он дише нагло шиштећи).

САВЕТА

Ух, Аћиме, забога, докле ћеш ти шиштати кад дишеш?

АЋИМ

Е, па дозволи, Савета, и да шиштим кад ми је таква навика од малена. И мој отац је шиштао, и мој деда, па извесно и цела моја фамилија је шиштала кад је дисала.

САВЕТА

Али то је простачки! Напослетку, тамо у па-

ланци могао си и шиштати колико си хтео, али овде у Београду.

АЋИМ

Па добро де, одвићи ћу се. Ако ме преместе, одвићи ћу се, а ако ме не преместе, шиштаћу и даље. Ето ти!

ЈУЛКА

(Крај прозора).

Ју, ево господина Младена. Иде можда овамо. (Клања се). Јест, јавио ми се, ево уђе у авлију.

САВЕТА

Пази, Аћиме, још једнако лепим с њим док не видимо на чему смо.

VIII

МЛАДЕН, ПРЕЂАШЊИ

МЛАДЕН

Добар дан желим. Добро нам дошли, добро нам дошли! (Рукује се са свима).

САВЕТА

Гле, гле, ви нам то тако желите добродошлицу као да сте овдашњи; као да нисмо заједно из паланке дошли.

МЛАДЕН

Да, али ја сам већ десет дана овде.

АЋИМ

Извол'те, седите!

МЛАДЕН

Благодарим. Па како сте путовали, извесно неугодно? Госпођици је морало бити чак и досадно?

ЈУЛКА

А не. Била сам нестрпљива да стигнем у Београд, па ми је то прекраћивало досаду....

АЋИМ

Мени су назебле вратне жиле.

МЛАДЕН

(Јулки)

Зар толико волите Београд?

ЈУЛКА

А зар ви не?

МЛАДЕН

Та, ја сам дуго у њему био ђак...

АЋИМ

А, овај, нисте зар још полагали адвокатски испит?

МЛАДЕН

Не још. Јавио сам се и одређена ми је комисија, али не знам зашто се ствар одлаже. Сутра баш мислим да пођем министру да му се пожалим.

АЋИМ

Сутра?

МЛАДЕН

Да?

АЋИМ

А што сутра. Да ли можда сутра прима господин министар?

МЛАДЕН

Та, у ствари не прима. Он је слаб и већ неколико дана не излази из куће, али је објавио да ће сутра примати код куће.

АЋИМ

(За се)

Још боље! (Гласно) Па кад се надате да полажете испит?

МЛАДЕН

За два три дана свакојако.

ЈУЛКА

Ја вам желим успех.

МЛАДЕН

Хвала!

САВЕТА

И ја такође!

МЛАДЕН

Хвала!

АЋИМ

А ја ћу вам пожелети кад свршите испит. Него... (Замисли се) А велите, сутра министар прима?

МЛАДЕН

Да!

АЋИМ

Е, онда... (Сети се) а јест, Бога ми! Овај, Савета и ти, Јулка, отидите мало тамо у собу; имао би са г. Младеном да проговорим нешто.

САВЕТА

Молим, молим! (Полазећи, тихо Аћиму) Пази, немој да дајеш реч!

ЈУЛКА

Али нећете поћи да нам се не јавите.

МЛАДЕН

О, молим, зар бих ја...!

САВЕТА И ЈУЛКА

(Оду.)

IX

АЋИМ, МЛАДЕН

АЋИМ

Ви, дабоме, не можете да погодите шта бих ја са вама да разговарам?

МЛАДЕН

Та, од прилике. Уосталом, ја сам увек очекивао... (За се) Значи, одлучили су...

АЋИМ

Знате, нисам хтео да вам говорим пред женскима...

МЛАДЕН

Молим вас, ја то потпуно разумем.

АЋИМ

Имао сам за то нарочитог разлога...

МЛАДЕН

Разуме се!

АЋИМ

Јер оне би ми казале, што не чекам Светислава па да ми он препише. А ја, знате, нећу њега да чекам, него...

МЛАДЕН

(Разочаран)

Да вам препише?

АЋИМ

(Наставља своју мисао)

Паде ми мало час на памет да ви имате леп рукопис, па рекох: шта је то вама, манете два три пут руком па готова ствар.

МЛАДЕН

Ја вас не разумем!

АЋИМ

Дакле, знате, ствар је у овоме. Хтео сам да вас умолим да ми једну молбу препишете. Ја сам је саставио, а ви да је препишете. Ви имате леп рукопис и увек ми је било жао што нисте практикант код мене. Је л' хоћете?

МЛАДЕН

Дакле то сте имали да ми кажете, а ја сам мислио....

АЋИМ

Ви ћете преписати, је л' те да хоћете? Ево, извол'те! (Води га до стола и нуди му столицу) Ево, имате овде све, перо мастило, хартију. А ево и концепта. (Вади из џепа и даје му своју молбу). Ево, све је ту!

МЛАДЕН

(Проба перо)

Драге воље, господине председниче, али ово перо не ваља.

АЋИМ

Знате, ја сам писао њиме, а ја притискујем кад пишем. Одмах ћу вам послати друго. (Иђе, па стане). Само, чини ми се, ви имате обичај да врцкате кад пишете? Немојте, молим вас, да врцкате. Може бити овај господин министар не воли да му се врцка.

МЛАДЕН

Лепо, лепо, нећу.

АЋИМ

Сад ћу вам ја послати перо. (Оде лево).

X

МЛАДЕН, САМ

МЛАДЕН

Опако ме превари старац. Мислио сам, одлучили су и ако видим да шпекулишу. Очекују извесно да л' ћу положити испит, или можда што друго...? Уосталом, ја сам већ готово постао равнодушан због тог одуговлачења са њихове стране. И не само равнодушан, већ и.... изгледа ми чак да сам се затрчао са овом прошевином. Али, тако је то кад се човек прими за домаћег учитеља каквој госпођици; онда, разуме се, навикне се на њу и лекције свршава прошевином.

XI

ЈОВАНКА И ПРЕЋАШЊИ

ЈОВАНКА

(Утрчи носећи перо).

Опростите... Стриц је послао перо... Је л' вама?

МЛАДЕН

Да, мени, госпођице; али...

ЈОВАНКА

Ево!

МЛАДЕН

Дозволите, Младен Ђурић, чиновник из унутрашњости.

ЈОВАНКА

Драго ми је. Јованка Кукићева.

МЛАДЕН

Особита срећа. Ви сте сестра госпођице Јулке?

ЈОВАНКА

Да, од стрица. Али, молим вас, извините ме! Имам врло хитнога посла у кујни. Клањам се! (Отрчи).

XII

МЛАДЕН, САМ

МЛАДЕН

Та причекај мало, нисам ти још добро ни очи сагледао! Како ме мило текнуше ове благе црте! Што тако брзо оде?! Како би било да покварим и ово перо па да тражим друго да ми пошљу. (Седајући). Уосталом, хајд да се пређе на посао...

(Пише.) „по внутрености"... Могао бих и мастило пропусти!.... „понизан"... Чудновато топле очи!„ (Замисли се).

XIII

АЋИМ, ПРЕЋАШЊИ

АЋИМ

Изгледа да сте готови? Јест, јест.... а нисте ваљда врцкали?

МЛАДЕН

Нисам.

АЋИМ

(Узима и разгледа молбу)

Добро, врло добро! Зар овде не би требало удивительно?

МЛАДЕН

Не! А ви баш желите да се преместите у Београд?

АЋИМ

Та је... мени је свеједно... то, знате, навалила Савета и Јулка. (За се). Треба да га се отресем! (Гласно) Јес', боме, ја дадох реч да ћу звати Савету и Јулку пре но што одете. Савета, Јулка!

МЛАДЕН

Ја управо нисам мислио, али.... да!

XIV

САВЕТА, ЈУЛКА, ПРЕЂАШЊИ

АЋИМ

Господин хоће да иде!

МЛАДЕН

Да... управо...

ЈУЛКА

Ви, разуме се, нећете заборавити да нам се јавите кад будете положили испит?

САВЕТА

Толико смо заслужили...

МЛАДЕН

(Доста хладно)

Свакако, бићу слободан. Праштам се! (Рукује се са свима и одлази).

XV

ПРЕЂАШЊИ, БЕЗ МЛАДЕНА

САВЕТА

Аћиме! Да му ниси што о Јулки говорио?

АЋИМ

Боже сачувај!

ЈУЛКА

А ја бих рекла као да је нешто мало хладнији према мени но што је био мало час!

XVI

МАНОЈЛО, СВЕТИСЛАВ, АДМИНИСТРАТОР И ПРЕЂАШЊИ

МАНОЈЛО

Ево га! Једва сам га нашао!

САВЕТА

(Грлећи Светислава).

А, ти, неваљалче, где си досад?

СВЕТИСЛАВ

Добро ми дошли! Добро ми дошли! (Љуби Савету и Аћима у руку, а са Јулком се грли).

ЈУЛКА

Већ сам хтела да пођем сама да те тражим.

АЋИМ

(Који је за све време остао хладан.)

Зар ти ниси могао доћи кад ти је Манојло јавио да ми стижемо?

СВЕТИСЛАВ

Мислио сам нећете тако рано стићи, а право да вам кажем, имао сам и великога посла. Почео сам да пишем чланак, а чика Манојло ме прекинуо те нисам ни свршио. Зато је мој пријатељ и пошао са мном. Ах, да, ја и заборавио да вам га прикажем. (Претставља га) Мој пријатељ, администратор мога листа!

АДМИНИСТРАТОР

(Који је шетао врло нервозно, једва климне главом).

ЈУЛКА

А зар се онако, болан браца, одговара на моја писма? Ја, сирота, пишем сваки дан, а од тебе свега три писма.

СВЕТИСЛАВ

Е, па, ја сам ти писао да од мене не чекаш Бог зна колико.

АЋИМ

Извесно око новина имаш много посла?

СВЕТИСЛАВ

Разуме се и сувише!

МАНОЈЛО

Па кад је уредник, дабоме!

СВЕТИСЛАВ

Да, готово све је на мени. Ја пишем уводни чланак, ја подлистак, ја политички преглед...

МАНОЈЛО

Политички?

СВЕТИСЛАВ

Да! Па можете мислити колики је то посао!

АЋИМ

(Јетко)

Дабоме, дабоме! То је врло велики посао, могу да замислим. Него... овај... Манојло... да... управо ти Савета и Јулка, идите часком тамо у

собу. Идите, брате, у кујну; помозите Јованки! Ја и Манојло имамо врло важан разговор са Светиславом.

САВЕТА

Ех, ти опет! Сваки час имаш по неки важан разговор. Нисам још честито ни разговарала с дететом.

МАНОЈЛО

Молим те, снахо, имаш кад да разговараш колико хоћеш, али ово је сада важно.

СВЕТИСЛАВ

Да, мајка, отиди, знам шта отац жели да разговара. Доћи ћу ја већ к теби, чим свршим разговор.

САВЕТА

'Ајде де! (Полази).

ЈУЛКА

(Полазећи за њом).
Имам ваздан да ти причам.

СВЕТИСЛАВ

(Испраћајући их)
Доћи ћу!

XVII

АЋИМ, МАНОЈЛО, СВЕТИСЛАВ, АДМИНИСТРАТОР

АЋИМ

(Манојлу тихо)

Што си ми овога довукао? Смета много.

МАНОЈЛО

(Такође тихо)

Зар сам га ја довукао?

АЋИМ

(Светиславу)

Седи!

МАНОЈЛО

Седи!

СВЕТИСЛАВ

(Седајући, за се).

Доста званичан почетак!

АЋИМ

Ти ниси хтео да тражиш службу?

СВЕТИСЛАВ

Нисам!

АЋИМ

Примио си се да будеш уредник неких новина?

СВЕТИСЛАВ

Јесте!

МАНОЈЛО

Како се оно зову те новине?

СВЕТИСЛАВ

„Народни пријатељ“.

АЋИМ

Ја, народни пријатељ, народни пријатељ. Па, лепо, али како од прилеке миришу те новине; на што иду, шта пишу, кога бране, кога нападају?

АДМИНИСТРАТОР

(Који једнако намрштено шета).

Бирократија!

СВЕТИСЛАВ

(Устајући с места, мало ватрено)

Бране оне, чија су грађанска права повређена; оне, чија је слобода угрожена, оне...

АДМИНИСТРАТОР

(Говорећи увек сам себи)

Да, њих бране!

АЋИМ

Добро... рецимо њих бране. А кога нападају?

СВЕТИСЛАВ

Нападају оне, који своје личне интересе стављају изнад народнога добра; оне, који бездушно црпе из дубокога кабла народних мука своја лична уживања; нападају оне...

АЋИМ

Стани! Стани! Реци ти мени просто, нападају ли министре?

СВЕТИСЛАВ

Да, јер од њих потичу сви они замршени конци што обавијају....

АЋИМ

Стани! Стани! Нападају ли мога министра?

СВЕТИСЛАВ

Њега, да, њега, који је у судницу унео омразу; који је правди наметнуо улогу освете, који је...

АЋИМ

Стани! Стани!

МАНОЈЛО

Стани!

АДМИНИСТРАТОР

(Као и пре)

Духовна импотенција!

АЋИМ

(Обзирући се на администратора)

Овај... ништа.... Манојло... није... синко .. није! Манојло, 'ајдемо да доведемо Савету и Јулку. (Показује очима Манојлу на администратора).

МАНОЈЛО

Да кад и онако не можемо на само разговарати! (Погледа на администратора па оду).

XVIII

СВЕТИСЛАВ, АДМИНИСТРАТОР

СВЕТИСЛАВ

Како ти се допада овако званичан испит?

АДМИНИСТРАТОР

Породична инквизиција!

СВЕТИСЛАВ

Шта ћеш? Ал' ипак не треба старцима замерити. Отац се плаши за своју службу због тога што сам ја уредник *Народног Пријатеља.* Којешта! Отац је отац, а син је син; то нема никакве везе међу собом. Зар не?

АДМИНИСТРАТОР

Ал' молим те, ти си заборавио зашто си мене повео?

СВЕТИСЛАВ

Знам, да ти дам чланак. Ал' ето, видиш, куд можеш овде да пишеш. Ја сам мислио само да се поздравим, па се завучем у какву собицу, али овако...

АДМИНИСТРАТОР

Слушај, дај ми макар почетак да носим, само да слагачи не чекају, а ти се после завуци где год па доврши.

СВЕТИСЛАВ

Добро!... Ево, покушаћу да бацим само неколико уводних фраза.... (Седа и пише).

АДМИНИСТРАТОР

А кад да пошљем по остатак?

СВЕТИСЛАВ

Пст!... Да!... Хм!... Казаћеш нека оде ко... нека оде за онај трговачки извештај... Нека се не прелама трећа страна док ја не дођем, имам нешто да исправим... Да!... Ево! (Устане) Преписао сам себи последњу реченицу да могу наставити. Носи брже.

АДМИНИСТРАТОР

Ама боље би било да причекам да напишеш све до краја.

СВЕТИСЛАВ

Не, не, написаћу ја. Не брини, написаћу. Иди ти, видиш и онако да отац хоће са мном нешто да говори па му сметаш ти. Предстоји ми једна породична бура, али то ће брзо бити готово. Иди ти, иди одмах!

АДМИНИСТРАТОР

Добро! (Одлази).

XIX

СВЕТИСЛАВ, САМ

СВЕТИСЛАВ

До душе мало незгодан положај за оца, али колико тек неугоднији за мене. Ја волим министрову кћер, а њега мрзим, нападам га непомирљиво и

огорчено. Како су ту незгодно укрштени осећаји и убеђење, и како је мени тешко наћи се на тим двема ватрама. И што је најгоре, ствар се не да измирити ни изравнати. Како се она сирота труди да ублажи свога оца, да створи код њега добро мишљење о мени; како се труди да опитоми и њега и мене. Ето и њено последње писмо то би хтело. (Чита га) „Драги Светиславе! Ја сам већ оцу отворено казала; нисам могла друкчије. Можеш мислити како се непријатно изненадио. Испрва је био одлучно противан, али, као да је попустио, па сад је и на тебе ред да попустиш. Ти ћеш морати, мени за љубав, мораћеш то учинити... Ја сам казала да ћеш сутра доћи к њему и ако ми то ниси казао. Опрости ми, али дођи, ја те молим. Мој отац је већ почео да мисли добро о теби; јуче ми је за ручком признао да си даровит. Кад те позна, кад и ти њега познаш, можда ћемо наћи пут којим ћемо поћи даље. Хиљаду топлих и жарких поздрава, Драгиња". (Замисли се).

XX

АЋИМ, МАНОЈЛО, ПРЕЂАШЊИ

МАНОЈЛО

(У овој се појави Аћим и Манојло једнако погледима разговарају, дају један другоме неке знаке или се вуку за капут)

Оде л' ти онај, контролор твога листа, шта ли је?

СВЕТИСЛАВ

Отишао је!

АЋИМ

Није морао ни долазити!

СВЕТИСЛАВ

Био је дошао за чланак баш кад је чика Манојло дошао да ме зове, па ја му рекох: 'ајде, пођи са мном, тамо ћу написати! Овде код вас могу ваљда...

МАНОЈЛО

Како да не можеш!

СВЕТИСЛАВ

Кад би хтели да ми дате мало времена, па можемо после разговарати. Јер знате како је, слагачи чекају... Ја сам мало час баш почео да пишем...

МАНОЈЛО

Шта?

СВЕТИСЛАВ

Па чланак.

АЋИМ

Чланак?

МАНОЈЛО

У мојој кући почео си да пишеш чланак?

СВЕТИСЛАВ

Па, да...

АЋИМ

(Стишавајући Манојла)

Чекај, чекај, молим те!!! А какав си то чланак почео да пишеш, молићемо?

СВЕТИСЛАВ

Чланак који ће, надам се, направити сензацију. Носиће наслов: „Продавница звања и положаја". Прочитао бих вам почетак, али сам га већ послао. Оставио сам само ово мало, да могу наставити.

АЋИМ

А, овај... ми би могли ваљда и то мало да чујемо?

СВЕТИСЛАВ

Није целина, али тек, моћи ћете од прилике видети шта је садржина чланка. (Чита) „Ви који дошаптавањем течете звање и положаје; ви, који продавањем душе, подлошћу, улагивањем, несавесношћу, течете звања и положаје; ви који протекцијом течете звања и положаје"... и т. д. Ето ту сам стао, морам наставити.

АЋИМ

(Једва уздржавајући се да не плане).

Лепо, то је врло лепо!

МАНОЈЛО

Особито лепо!

АЋИМ

Него, овај... ако хоћеш да наставиш могао би

ено тамо у соби, овде би ти ми досађивали. (Показује ону предњу собу лево) Је л' може тамо, Манојло?

МАНОЈЛО

Како да не може, молим те. Нико те неће тамо узнемиравати.

СВЕТИСЛАВ

Врло добро, баш вам хвала. Само тај чланак да свршим, па после можемо колико хоћете и о чему хоћете разговарати. (Оде у собу).

АЋИМ

Дабоме, дабоме! (Кад Светислав уђе, он закључа врата кључем који му Манојло додаје.) Овако сам ја некада закључавао практиканте кад су бегали из канцеларије. Неће га мајци тај чланак отићи у штампарију док сам ја жив! Чу ли, Манојло, шта тај пише?

МАНОЈЛО

(Ужасавајући се)

Шта тај пише: „Течете звања и положаје!"

СВЕТИСЛАВ

(Лупа у врата)

Ама шта сте ме закључали?

АЋИМ

Јест, јест, закључао! Закључао, ухапсио, него шта! Је л' „улагивања", а? „Несавесност", је ли; „подлост", „протекција", „дошаптавање" је ли?

МАНОЈЛО

(Важно допуњава Аћима).

„Течете звања и положаје!"

АЋИМ

Јес', јес', „течете звања и положаје"! Е, неће га мајци тај чланак угледати света!

СВЕТИСЛАВ

(Лупа јаче).

МАНОЈЛО

(За се, са страхопоштовањем).

„Течете звања и положаје"!

XIX

САВЕТА, ЈУЛКА, ЈОВАНКА И ПРЕЂАШЊИ

САВЕТА

(Улази преплашена)

Шта је то, забога? Шта је са Светиславом? (Чује лупу отуд). Аћиме, ти си га закључао? Шта радиш, забога? Није ваљда дете!

АЋИМ

Није, дабоме да није дете! Камо среће да је још дете! Закључао сам га, него. Јер док ја не свршим посао, неће га мајци штампати оно што је написао... Манојло, како беше оно, како се зове?

МАНОЈЛО

Не знам, мислим: „Бакалница звања и положаја".

АЋИМ

Знаш ли ти, какве је он опасне мисли спремио за новине? А те новине чита и господин министар. Савета ,то чита и господин министар.

МАНОЈЛО

(Важно)

„Течете звања и положаје!"

ЖЕНСКЕ

(Пљесну се рукама и запрепасте).

ЗАВЕСА.

ЧИН ДРУГИ

(Министрова соба лево и предсобље десно (*подељена позорница*). У предсобљу столице, чивилук, огледало и један сточић. Лево, у кабинету, једна кабинетска кожна гарнитура, стаклени орман пун књига, сто за писање и на њему књиге, хартије и акта. Предсобље има врата у дну а кабинет лево. Између кабинета и предсобља, такође једна врата.

I

ДРАГИЊА (у соби). МОМАК (у предсобљу).

ДРАГИЊА

(Држећи писмо у руци)

Јутрос сам опет разговарала с оцем. Рекао је: „Тај ми се младић допада!" То је већ доста, чак и много. Види се да је тата већ доста попустио, Само да Светислав не буде тврдоглав! Ако ме одиста тако воли како у овом писму пише, онда мора... До душе, мора се признати да је и он на муци. Отац хоће да не буде више уредник тога опозиционог листа; да се прими службе. Хоће ли Светислав пристати? (Чита писмо).

МОМАК

(Пајући)

Сад ће, тек што нису почели! Е, ово је, брате, да Бог сачува! Кад су већ мени досадили, ја како ли су господину министру. Хвала милостивом Богу, па ме је умудрио док сам био дете, те сам бегао од школе као ђаво од крста. Иначе да сам свршио школу, могло би ми се још десити да будем министар, а ратос ти такве службе. Ево, што кажу, ја сам први до министра, кад стојим овде пред вратима, па видим каква је то невоља и напаст. Па још кад се неко наврзе... Ух, грозница ће ме, ако и данас дође онај практикант. Ово је девети дан како долази. И кажем му лепо: „Ама неће, брате, да те прими министар!" Аја; ето га сутра опет.

II

МОМАК, МЛАДЕН (у предсобљу). ПЕРСИДА (у кабинету)

МОМАК

Неко канда већ долази, а господин министар се још није ни обукао.

МЛАДЕН

Добар дан!

МОМАК

Добар дан!

МЛАДЕН

Господин министар је код куће?

МОМАК

Па знате, још је слаб, још не излази; не даду му лекари.

МЛАДЕН

У министарству је објављено да ће код куће примати.

МОМАК

Да, да, само извол'те мало почекати; још није дошао у кабинет.

МЛАДЕН

(Седа, вади неке новине из џепа и чита).

ПЕРСИДА

(У кабинету)

Она је, чини ми се, опет добила писмо? Уосталом, не завидим јој ни мало; кад би хтела, могла бих и ја добијати колико хоћу писама. Оно, истина, (Гледа се у огледало) јесте млађа, нешто мало млађа, али — зар не тече и у мени девојачка крв? Па онда, то је већ познато, да су моје обрве лепше од њених. А очи? Очи се бар не мењају па не знам колико човек да остари, а најглавније је код женске кад су лепе очи. Сећам се још пре десет до петнаест година, на општинском балу, како ми је рекао један артиљеријски капетан: „Ви, госпођице, имате очи које сажижу као усија-

но гвожђе!" Могла сам онда и да се удам да сам хтела, али брат је онда био секретар. Зар није боље што сам причекала? Друго је то секретарова, а друго министрова сестра. Могу да их бирам као крушке на пијаци. Само да ми је да који пут седнем овде па да примам место брата. Ала би то било дивно! Али, и овако, ја удесим па кад видим да их има доста у предсобљу, а ја прођем онуда и чујем како шапћу за мном: „Министрова сестра:" „Господин министрова сестра!"

III

МИНИСТАР, ПРЕЂАШЊИ

МИНИСТАР

(У кућној хаљини)

Ту си, Персида?

ПЕРСИДА

Дошла сам да прегледам је ли овде све у реду. Ти ћеш данас примати код куће?

МИНИСТАР

Да. Нисам излазио у канцеларију већ четири дана, а има их којима је прешно да дођу к мени. Не знам да л' има кога? (Звони).

МОМАК

(Уђе у собу).

Заповедајте!

МИНИСТАР

Има ли кога?

IV

ПРАКТИКАНТ, ПРЕЂАШЊИ

ПРАКТИКАНТ

(У предсобљу. Прво промоли главу, затим полако и на прстима улази).

МОМАК

Само један господин.

МИНИСТАР

Тим боље ако их нема више. Персида, пошљи ми капут.

ПЕРСИДА

Одмах! (Одлази, за њом момак.)

МИНИСТАР

(Отвара пошту и разгледа. Момак му доноси капут те скида кућну хаљину и облачи капут. Момак односи у собу кућну хаљину.)

ПРАКТИКАНТ

(У црним хаљинама, али се види да су туђе. Рукави и ногавице дугачке, капут широк. За време трајања радње у кабинету говори за се.)

Ово је већ девети дан како долазим. Е, то је већ страшно! Најпосле не марим што једнако долазим, истерали су ме из службе па имам и сувише

времена да правим аудијенције, али ми онај, брате, неће више да позајмљује црне хаљине. Већ је три пута слао, а јуче је и сам долазио мојој кући, али, разуме се, није ме нашао код куће, био сам под креветом. Дошло ми је да станем код ових врата па да викнем: „Ама примите ме већ једанпут, господине министре, неће човек више да ми позајмљује хаљине!" Вечерас нећу смети ни да спавам код куће, јер онај прети да ће ме на спавању ухватити.

МОМАК

(Враћајући се из собе)

Заповеда ли господин министар?

МИНИСТАР

Нек уђе тај господин.

МОМАК

(Улази у предсобље и спазивши практиканта, запрепасти се)

Зар опет?

ПРАКТИКАНТ

Да, молим вас, пријавите ме!

МОМАК

Ама неће, брате, да те прими министар.

ПРАКТИКАНТ

Свеједно, пријавите ви само мене!

МОМАК

(Младену)

Изволите ви, господине ! (Отвара му врата).

МЛАДЕН

(У кабинету)

Добар дан, господине министре.

МИНИСТАР

Добар дан! Шта сте ради?

МЛАДЕН

Ја ћу бити врло кратак, господине министре. Пре петнаест дана јавио сам се за полагање адвокатског испита. По вашем наређењу састављена је комисија.....

МИНИСТАР

Па?

МЛАДЕН

Изгледа ми, да та комисија намерно не заказује полагање мога испита, не би ли... мени на пример сутра истиче осуство, и ја бих морао одустати од полагања и ићи на дужност, ако ми ви сами, господине министре, не би продужили осуство.

МИНИСТАР

То није тако тешко.... Комисија, да, она се требала до сада састати, али, колико ми је познато, већина господе чланова исте, ушла су и у један стручан одбор који има сад, пре састанка Скупштине, да проучи извесне моје законске предлоге. Према томе ваше оптужбе неће бити тачне; ту најмање може бити какве намере, а не разумем и зашто би их било. Ваше име?

МЛАДЕН

Младен Ђурић.

МИНИСТАР

Младен Ђурић... (Досећа се) То ми је име познато.... (Записује и досећа се).

МОМАК

(У предсобљу Аћиму који је ушао).

Можете ми дати вашу карту.

АЋИМ

Немам, брате!

МИНИСТАР

Да... сећам се сада. Ви сте, чини ми се, критиковали мој пројекат закона о адвокатима?

МЛАДЕН

Био сам слободан.

МИНИСТАР

Имате оштро перо! А колико се сећам, ви сте у очи избора држали и неке ватрене говоре, који нису били у потпуној хармонији са вашим чиновничким положајем.

МЛАДЕН

Али су можда били у хармонији са мојом грађанском дужношћу.

МИНИСТАР

(Домишљајући се)

Сад разумем и вашу малочашњу сумњу да коми-

сија нарочито не заказује ваш испит. А, Боже сачувај, далеко смо од тога да чинимо тако ситне и недостојне пакости. Ја ћу вам продужити одсуство и ви ћете полагати испит што пре, можда већ сутра.

МЛАДЕН

Хвала вам, господине министре!

МИНИСТАР

Ви вероватно зато и полажете тај испит да би се опростили чиновничког, зависнога положаја, те слободније посветили политици?

МЛАДЕН

Полажем га што сам спреман, али не одричем и намеру да се посветим политици.

МИНИСТАР

Да, то има дражи за младе људе.

МЛАДЕН

И за оне који желе добра своме народу.

МИНИСТАР

(Сумњајући)

Можда... можда! Дакле, наредићу да што пре полажете испит.

МЛАДЕН

Благодарим, господине министре! (Клања се и излази у предсобље).

МИНИСТАР

(Разгледа пошту и акта).

МЛАДЕН

(У предсобљу, узимајући шешир, спази Аћима)

Добар дан желим.

АЋИМ

А ви сте били тамо, били сте код господина министра?

МЛАДЕН

Да!

АЋИМ

Је л' те, какав је човек?!

МЛАДЕН

Врло обичан!

АЋИМ

А да није данас штогод љут или онако штогод нерасположен?

МЛАДЕН

Није.

АЋИМ

Е, баш вам хвала!

МЛАДЕН

Збогом. (Одлази)

АЋИМ

Збогом!

V

ПРЕЂАШЊИ, ДОЦНИЈЕ ЖЕНА И САВА САВИЋ

ПРАКТИКАНТ

То је ужасно, тај ме извесно неће ни данас примити!

АЋИМ

(За се)

Само кад није љут! Као да ме прође први страх!

ЖЕНА

(Упада у предсобље и говори на сав глас)

Је л' господин министар код куће?

МОМАК

(Маше рукама)

Лакше, забога, код куће је!

САВА САВИЋ

(Улази)

Добар дан!

МОМАК

Господо, молим ваше карте или напишите имена на ове хартије.

СВИ

(Прилазе столу и пишу на парчадима хартије своја имена. Жена умољава Саву Савића и озај јој пише).

МОМАК

(Пошто је примио хартијице, уноси их у министрову собу и ставља му на сто па излази у предсобље).

ПРАКТИКАНТ

(За се)

Само да ме прими, а знам ја већ како ћу му се подвући под кожу. Рећи ћу му да је писар Јеротије рекао једанпут, кад се напио, да је господин министар магарац. А то је важно, јер што пијан говори то трезан мисли! Па ћу му онда рећи за Перу рачуновођу како шири разне идеје против државе. Једанпут, пред свима нама практикантима, рекао је да је држава крава музара. Па онда (Звони звонце из министрове собе, те се тргне и прекине говор.)

МОМАК

(Улази).

МИНИСТАР

Нека уђе ова госпођа...!

МОМАК

(Враћа се у предсобље)

Изволте госпођо!

ЖЕНА

(Улази к министру, за све време говори на сав глас)

Добар дан желим. Извол'те седите!

МИНИСТАР

Добар дан желим. Извол'те седите!

ЖЕНА

Захваљујем! (Седне) Ја и мој муж добро смо познати са вашим братом. Били смо заједно летос

у бањи, тако рећи, соба до собе. Живели смо као своји, тако рећи од ујутру па до увече нисмо се одвајали: тако рећи заједно смо и ручавали.

МИНИСТАР

Мило ми је, а како се зове ваш господин муж?

ЖЕНА

Мој муж? Зар га не познајете? Сима писар! Та, забога, Сима Јелић, писар. Зна га цео свет, био је за време рата начелник станице. Па баш кажем вашем брату једанпут у бањи — јер, кажем вам, ми се нисмо одвајали. Ако је да се прођемо, заједно смо шетали; ако је да узмемо што, заједно смо куповали. Тако смо живели као своји. Ништа он и његова госпођа нису урадили, ништа нису купили, нигде нису пошли, ништа нису појели без нас. Ако је јагње, јагње; ако је пиле, пиле...

МИНИСТАР

(Устаје нестрпљиво).

Мило ми је, мило ми је!

ЖЕНА

Па кажем вам, тај мој муж био начелник станице, те рекох, идем ја господину министру па ћу самом њему рећи. Јер, знате, баш је радио као начелник станице; ама, верујте ми, на нос је пао колико је радио; као да за себе ради а не за државу. Цео свет му се чудио. Па кажем баш вашем брату: чим се вратим из бање, идем ја господину министру, треба и он да зна колико је мој муж ра-

дио. Знате ли да је био права кртица. Код њега се није знало шта је дан а шта ноћ; он је...

МИНИСТАР

(Све нестрпљивији)

Знам, знам, чуо сам да је много радио. Дакле, шта сте хтели да ме замолите?

ЖЕНА

А зашто, молим вас, да господин Срета добије орден? Кобојаги Срета га заслужио. Ђавола заслужио! Покрао, покрао, па већ није знао шта је доста! Па хајде он, али зашто, молим вас, да добије господин Тимотије Шапоњић? Чудо већ, прекинуо се радећи; није ни долазио у канцеларију. Па онда медаљу за храброст Фемкин Ђура. Но благо његовој храбрости, туче га жена сваког петка. Па остави он, али, откуда храброст Сарићу...? Храброст... браброст... а таван, а таван? О, изем ти његову храброст! Па баш кажем летос у бањи вашем брату, јер тако рећи ми се нисмо ни одвајали и што кажу...

МИНИСТАР

Живели сте као своји! Да, да, то ми је познато. Дакле, шта му кажете?

ЖЕНА

Па кажем вашем брату, јер мој је муж тако рећи шамшула; он неће ником ништа да каже, а

ја, Бога ми што бело — бело, а што црно — црно, па макар то....

МИНИСТАР

Дакле, молим вас, шта сте казали летос моме брату у бањи, или боље шта сте хтели да ме замолите?

ЖЕНА

Хтела сам да кажем: Зар је право да мој муж не добије орден и хтела сам да вас молим да и моме мужу дате орден.

МИНИСТАР

Али, забога, то није моја ствар.

ЖЕНА

Свеједно! Министар-министар, један ко и други, а ми се добро живимо са вашим братом. Знате, ми и сад откада смо се вратили из бање, опет као да смо своји; управо никад тако рећи неће ваш брат проћи и да тако рећи...

МИНИСТАР

Мило ми је, мило ми је! Дајем вам реч, израдићу да и ваш муж добије орден зато што је пре толико година био начелник станице.

ЖЕНА

Е, баш вам хвала. Само упамтите, он се зове Сима, Сима писар. Упамтите Сима Јелић, писар.

МИНИСТАР

Упамтио сам добро.

ЖЕНА

Е, баш вам хвала! А и надала сам се томе од вас. Каже ми ваш брат, јер он је тако рећи сваки дан...

МИНИСТАР

Мило ми је, мило ми је. Не брините. Свршићу. Због ом! (Рукује се и испраћа је).

ЖЕНА

Е, баш вам хвала, сад ћу ја одмах вашем брату, јер је и он, тако рећи... (Изиђе у предсобље и одмах излази.)

VIII

ПРЕЂАШЊИ

АЋИМ

(Кад спази жену.)

Но, хвала Богу!

МИНИСТАР

(Одахне и падне у столицу)

ПРАКТИКАНТ

То је ужасно! Тај ме неће ваљда ни данас примити!

МИНИСТАР

(Звони, момку који улази.)

Нека уђе господин Аћим Кукић. (Погледа у сат Нека господин причека мало овде, ја морам само медицину да узмем...

МОМАК

Разумем!

IX

ПРЕЂАШЊИ, (без министра, затим) ПЕРСИДА

МОМАК

(У себи)

Ах, да хоће Бог умудрити да прими онога практиканта да ми га скине с врата.

ПЕРСИДА

(Из собе)

Шта, неће брат да прима?

МОМАК

Хоће, отишао је само да узме лек, а рекао ми је да уведем једног господина овде да га причека.

ПЕРСИДА

Врло добро, уведи га, уведи га. (Намешта се на огледалу).

МОМАК

(Изишав у предсобље)

Господин Аћим Кукић.

АЋИМ

(Скочи као опарен)

Ја?

МОМАК

Изволите!

АЋИМ

Ама, је л' ја?

МОМАК

Јест ви, изволите!

АЋИМ

(Прибере се и улази са највећим страхом клањајући се још с поља. Мрмља нешто налик на „Добар дан").

ПЕРСИДА

Клањам се, изволите седите!

(За се).

АЋИМ

Господе Боже, ваљда није ово министар?

ПЕРСИДА

Изволите, изволите, брат ће сад доћи. (За се) Матор!

АЋИМ

(Промрмља нешто налик на хвала и седне).

ПЕРСИДА

(Седајући такође)

Мислим да вам неће бити непријатно да вас ја забављам док дође брат.

АЋИМ

Јест!

ПЕРСИДА

Ви сте чиновник?

АЋИМ

(Мало слободније)

Јест. Ја сам председник окружног суда.

ПЕРСИДА

(За се)

Леп положај! (Гласно) Видите, мени се необично допада ваше звање.

АЋИМ

Лепо је!

ПЕРСИДА

Ви сте већ заслужили да будете члан апелације.

АЋИМ

(Сасвим слободно)

Је л' ја? Јесте, дабоме да сам заслужио; заслужио сам ја и касацију, али....

ПЕРСИДА

Треба говорити моме брату о томе.

АЋИМ

Па треба, дабоме, а зато сам ја управо и дошао.

ПЕРСИДА

А, видите, то је доста незгодно да му сами говорите, боље би било кад би то ко други.

АЋИМ

Па незгодно је, али ја имам добре препоруке. (Вади писма из џепа).

ПЕРСИДА

Али ипак много би више вредело кад би му ко лично говорио и кад би се заузео.

АЋИМ

(Сасвим ослобођен)

Ама нема ко, брате!

ПЕРСИДА

(За се).

Мало је глуп, али то не смета срећи у браку. (Гласно) А били ви, на пример, примили да се ја за вас код брата заузмем?

АЋИМ

Ви? Е, кад би хтели?

ПЕРСИДА

Или може бити ви не волите да се женска страна за вас заузима?

АЋИМ

Ко то каже? То ме је неко код вас облагао. Ја волим женску страну.

ПЕРСИДА

Да, али ко зна да ли ви волите да се ја за вас заузмем?

АЋИМ

Свеједно! И ви! И вас волим! Ви ћете бити прави анеђо за мене ако то свршите.

ПЕРСИДА

(Усхићена)

Тако, дакле: „анђео"; рекли сте „анђео"? Поновите то! Рекли сте „анђео", је л' те?

АЋИМ

Јест, анђео!

ПЕРСИДА

Ласкавче један! (за се) Откад нисам чула реч: „Анђео" (Гласно) Могу вам рећи.... (Стиди се) Да.. кад сте ми већ тако отворено рекли, нећу ни ја од вас да кријем: моји се осећаји према вама ни у колико не разликују од ваших (Узима му руку) Говорићу брату, ја ћу се заузети, а кад то буде... кад то буде... тада ћемо бити срећни... биће мо срећни, је л' те?

АЋИМ

Хоћемо!

ПЕРСИДА

Навалићу на брата и уверена сам да ћу успети, а тада, јавићу вам писмом да дођете к њему и да

говорите с њим о нама. Он ће пристати, знам да ће пристати.

АЋИМ

Само нек он пристане.

ПЕРСИДА

Хоће, то је моја брига. А сад, стиснимо једно другом руку и реците још једанпут ону реч.....

АЋИМ

Коју реч?

ПЕРСИДА

„Анђео". Реците, волим да је чујем...

АЋИМ

Анђео!

ПЕРСИДА

Тако! А сад, будите спокојни, чувајте ову тајну и верујте да ћемо ја и ви бити најсрећнији пар на свету...

АЋИМ

Какав пар?

ПЕРСИДА

Пст! Ево, брата! Због, због, драги мој! (Оде).

X

ПРЕЂАШЊИ БЕЗ ПЕРСИДЕ, ЗАТИМ МИНИСТАР

АЋИМ

Ја ову баш нисам потпуно разумео, нешто му на крају испаде као неки пар и овај... А, ево га! Како да почнем, Господе Боже!

САВА САВИЋ

(У предсобљу, момку)

Тај се задржао, мора да је какав добар познаник господин министров?

ПРАКТИКАНТ

То је ужасно! Тај ме ни данас неће примити!

АЋИМ

Ево га... ево!

МИНИСТАР

(Улази у кабинет)

Ви сте господин... Како вам оно беше име?

АЋИМ

(Уплашен)

А...

МИНИСТАР

Извол'те, седите! (Седне и сам) Пушите ли?

АЋИМ

(Седајући)

Јест!

МИНИСТАР

Извол'те! (Пружа му кутију).

АЋИМ

Хвала! (Узима цигарету и пали).

МИНИСТАР

Ви сте по свој прилици ради што да замолите?

АЋИМ

Јест! (Даје му сва писма). Ево!

МИНИСТАР

(Отвара једно по једно писмо и чита.)

АЋИМ

(Закашље се страшно од цигарете. За се)

Који ме ђаво тера да лажем да пушим. Тако неучтиво кашљем! (И даље кашље)

САВА САВИЋ

(Он је за све време претходних сцена нервозно шетао у предсобљу. Често се погледао у огледало, а прилазио и момку нудећи му цигаре и тапшући га по рамену да би му се умилио.)

Сава Савићу — или, или! Зар да останем вечити ђумрукција? Људи се данас претурају преко главе и полеђушке и потрбушке, а ја да седнем па да чекам да дозри класа па да ми сама падне у крило! Не, Бога ми, него: или, или! Истина, госпођица је мало замакла у године, али то баш ништа не мари. А можда је чак и боље, јер ћу раније остати удовац, а дотле, класу по класу, па да видиш,

мој брајко, Саву Савића! Ако ме данас не прими министар, нећу му се више ни јављати, већ ћу право код ње тражити аудијенцију. Код ње ћу можда лакше и успети, јер иде ми некако од руке да освојим женске, а изгледа ми да ми ништа не фали? Молим вас, шта мени фали? Једино овај проклети леви брк, (Уврће га) тај једнако хоће доле!

МИНИСТАР

(Савијајући писма)

Све вам ово није потребно. Вама не треба протекција, ви сте је стекли вашим дугогодишњим радом и беспрекорном оданошћу.

АЋИМ

Јесте!

МИНИСТАР

Ја вам до душе не могу за сада ништа поуздано обећати (Сети се) Изволт'е, пушите! (Даје му цигару).

АЋИМ

(Који ни прву није попушио пали другу и загрцне се од кашља).

Хвала! Хвала! (За се) Е, ове ће ме цигаре угушити!

МИНИСТАР

(Такође пали)

Да... не бих вам могао поуздано обећати, али ћу свакојако водити рачуна о вашој жељи. Ја врло поштујем наше старе судије, још заостале у служби.

Код њих сам често налазио на много више савесности но код млађих.

АЋИМ

(Кашљући)

Јесте! (За се) Ух, како кашљем неучтиво! (Гласно) Ја сам већ четрдесет година...

МИНИСТАР

Четрдесет година?

АЋИМ

Јесте!

МИНИСТАР

Ви би имали право на пуну пензију?

АЋИМ

Имао бих, ал' нека — нека још мало.

МИНИСТАР

Мислите ваљда још мало аванзмана?

АЋИМ

Јесте!

МИНИСТАР

Свакојако, свакојако... дакле, као што вам рекох, не могу вам ништа поуздано обећати, али ћу водити рачуна о вашој жељи.

АЋИМ

(За се)

Морам бежати, ено се спрема да ме понуди

и трећом цигаретом (Устаје гласно), Ја вам благодарим, господине министре, ја се надам, ја...

МИНИСТАР

(Пружајући му руку)

Гледаћу, гледаћу, свакојако! Разуме, се морате бити мало стрпљиви, али се надајте. Због ом!

АЋИМ

(Клањајући се непрестано, протрчава кроз чекаоницу и одлази).

МИНИСТАР

(Звони).

МОМАК

(Улази)

Заповедајте!

МИНИСТАР

Чека ли још ко?

МОМАК

Два господина, један већ девети пут како долази.

МИНИСТАР

Данас не могу више примати. (Оде лево у собу).

XI

ПРЕЋАШЊИ БЕЗ АЋИМА И МИНИСТРА

МОМАК

(Изишав у предсобље)

Господин министар неможе више да прима.

ПРАКТИКАНТ

То је ужасно! Ја ћу сутра опет доћи! (Оде).

САВА САВИЋ

Али, забога, и ја данас већ трећи дан долазим!

МОМАК

Ја бих вас примио да сам министар, овако — извол'те сутра!

САВА САВИЋ

Уосталом, ова се ствар и не тиче лично њега. Госпођица Персида је извесно код куће?

МОМАК

Јесте!

САВА САВИЋ

И прима?

МОМАК

То не знам!

САВА САВИЋ

(За се)

Храбро, Саво Савићу! (Гласно) Молим вас, питајте је... реците јој, управо... Шта мислите, како би требали да јој рекнете?

МОМАК

Па рећи ћу јој: један господин желео би да говори с вама.

САВА САВИЋ

Не, то није довољно! Реците још и Сава Савић. Реците Сава Савић се нада да ћете бити тако добри, и тако даље. Разумете ли?

МОМАК

Па да, тако! (Полази)

САВА САВИЋ

Чекајте! Реците, ако не може госпођица данас да ме прими, ја ћу доћи сутра; ако не може сутра, ја ћу доћи прекосутра!

МОМАК

А ако не може прекосутра, ви ћете...

САВА САВИЋ

Тачно, врло добро. Дакле, јесте ли упамтили?

МОМАК

Та јесам, забога! И ја ћу је молити са моје стране да вас прими кад сте већ наумили сваки дан долазити. (Улази у кабинет).

САВА САВИЋ

(Шета узбуђено и намешта леви брк).
Ух, проклети овај леви брк?

МОМАК

(Код левих врата)
Госпођице Персида! Госпођице Персида!

XII

ПЕРСИДА, ПРЕЂАШЊИ

ПЕРСИДА

(Са прага левих врата)

Мене зовете?

МОМАК

Опростите. Нисам хтео да улазим унутра, јер видим тамо госпођицу Драгињу, а ви сте ми један пут казали, оно што имам вама да кажем да не морам увек пред њом.

ПЕРСИДА

Имате, дакле, нешто да ми кажете?

МОМАК

Један господин, Сава Савић ђумрукција, нада се да ћете бити тако добри да га примите. Ако не можете данас...

ПЕРСИДА

Ја да га примим? Ваљда жели код брата?

МОМАК

Не, не добро сам ја чуо, жели к вама. Казао ми је и ваше име, казао ми је и своје име; казао ми је....

ПЕРСИДА

(За се)

Можда какав стари познаник? (Гласно) Је ли стар?

МОМАК

Тако око тридесет и пет.

ПЕРСИДА

Доста млад. Чекајте! (Оде и вири кроз кључаоницу)

САВА САВИЋ

Хоће ли ми упалити? Што нема ваздан момка? Чекај! (Једновремено кад и Персида вири на кључаоницу).

ПЕРСИДА

Не види се ништа!

САВА САВИЋ

Не види се ништа!

ПЕРСИДА

(Размишља за се)

Ко то може бити? Најзад... (Гласно) Нека уђе тај господин! (Отрчи на огледало и намешта се.)

МОМАК

(Улази у предсобље)

Не морате долазити ни сутра ни прекосутра...

САВА САВИЋ

Она ће ме примити?

МОМАК

Да, извол'те!

САВА САВИЋ

(Најпре намести још једном свој леви брк. Себи)

Сад стегни петљу, Саво Савићу! (Улази) Најпокорнији слуга! (Клања се дубоко).

ПЕРСИДА

Клањам се, господине. Ако се не варам, ви долазите право мени?

САВА САВИЋ

Да, госпођице, долазим право вама, јер сам дошао до уверења да је прави пут најкраћи; долазим право вама, јер сам одавно жудео да једанпут право вама дођем.

ПЕРСИДА

У неколико вас не разумем, а у неколико бих рекла да ласкате. Извол'те седите!

САВА САВИЋ

Не разумете ме, је л' те? Е, то је оно, видите! Толико сам и толико година жудео да ме ви разумете! (Седне).

ПЕРСИДА

Морам вам признати да сте ме већ првим речима скоро освојили, те ако сте дошли да молите што мога брата, и желите моју протекцију...

САВА САВИЋ

Морам вам рећи да ме тек сад не разумете. (За се) Почетак је добар, само храбро, Сава Савићу! (Гласно) Ја не тражим протекције, ја немам шта да молим господина министра; ја сам право вама дошао, јер сам одавно жудео да право вама дођем.

ПЕРСИДА

Драго ми је! Врло сам радознала? (За се) Збиља, интересантан човек! (Гласно) Радознала сам...?

САВА САВИЋ

Кад бих имао те слободе...?

ПЕРСИДА

Ја вам дајем највећу слободу!

САВА САВИЋ

Ох, да сам је имао пре шеснаест година, данас бих већ био на врхунцу своје среће. Али свеједно, срећи се никад касно не стиже. Долазим право вама дакле, као што сам имао част рећи, право вама, јер сам дошао до уверења да је прави пут најкраћи; долазим право вама, јер ево већ шеснаест година како се с дана на дан храбрим да дођем право к вама, да вам кажем отворено и јасно оно, што ми већ шеснаест година, откад сам вас први пут сагледао, лежи на срцу.. Јер шеснаест пуних година, госпођице, у мени нешто тиња, тиња, тиња! Био сам онда практикант, нисам се звао Сава Савић, већ Сава Зврketић, али сам ја то презиме променио по одобрењу господина Министра унутрашњих дела, решењем нумера 2436, које је изашло у 98 броју званичних новина...

ПЕРСИДА

Али, господине... (Стидљиво) Ја не знам...

САВА САВИЋ

Не, не, ви то морате знати, јер је то решење било штампано на челу листа...

ПЕРСИДА

Не мислим то, већ о вашим осећајима...

САВА САВИЋ

Моји осећаји! Шта је дакле са мојим осећајима?

ПЕРСИДА

(За се)

Ох, Боже, вратила сам се у један од оних лепих дана из давне прошлости!

САВА САВИЋ

Збиља, учинили би ми велико задовољство кад би ми казали: шта је са мојим осећајима?

ПЕРСИДА

(Стидљиво)

Али, забога, господине, то није тако лако.

САВА САВИЋ

Кад се хоће све се може. Једна реч и ја сам мртав; једна реч и ја сам жив!

ПЕРСИДА

(За се)

Овај је човек збиља интересантан! (Гласно) Ја немам одважности, немам храбрости!

САВА САВИЋ

Молим, јесте ли ви служили који пут у вој-

сци? Нисте, дабоме, али свеједно, служио сам ја и тамо сам, госпођице, научио шта је то храброст. Официр ми је овако објаснио: „Кад ја викнем напред, а ти само зажмури па суни као луд напред!" Зажмурите, зажмурите, дакле, госпођице, па реците реч која живот значи!... Јесте ли зажмурили?

ПЕРСИДА

(Смејући се и жмурећи)

Јесам!

САВА САВИЋ

Напред!

ПЕРСИДА

Ја вам пружам руку.

САВА САВИЋ

(Усхићен)

Боже мој, како је живот у оваквим детаљима леп! Хвала вам за овај срећан тренутак, по сто пута вам хвала! Верујте, поново сам се родио; чисто осећам како сам се родио!

ПЕРСИДА

Али ви би морали говорити и са мојим братом.

САВА САВИЋ

И с њим и с њим и с целим светом ћу говорити. Говорићу и с њим и с вашом стрином и са вашом тетком и са вашом јетрвом и са целим светом.

ПЕРСИДА

(За се)

Господину Аћиму ћу одмах писати да нема ништа од нашега брака. Овај је млађи и интересантнији. (Гласно) Желите ли још сад да разговарате са братом?

САВА САВИЋ

Зашто да не, што пре то боље!

ПЕРСИДА

Ја ћу га одмах звати. (Оде хитно).

САВА САВИЋ

(Сам)

Сава Савићу, није те ништа могло да омете, ти си допливао!

XIII

МИНИСТАР, ПРЕЂАШЊИ

МИНИСТАР

(Појављује се на прагу).

САВА САВИЋ

(Скочи са столице и поклони се дубоко).

ЗАВЕСА

ЧИН ТРЕЋИ

Манојлова соба из првог чина.

I

ЈУЛКА, ЈОВАНКА

ЈУЛКА

(Весело скакуће, тапше рукама и пева)

У Београд, у Београд, трала-ла-ла-ла; у Београд трала-ла-ла-ла, ла!

ЈОВАНКА

Та доста, доста већ!

ЈУЛКА

Почећу опет да учим француски: „Бон жур, сил ву пле, коман ву порте ву?"

ЈОВАНКА

А клавир?

ЈУЛКА

И клавир, разуме се! (Свира прстима као по клавиру) Трала-ла-ла, трала-ла, ла-ла! Замисли, стан на Те-

разијама, па клавир крај прозора. Па ту пролазе чиновници, млади трговци, официри. Прође на пример неки старији господин, а ја онда (Певуши нешто тихо и тужно) трала-ла-ла-ла; а прође млад официр, разуме се са црвеним панталонама, а ја онда (Бурно и врло гласно) Трала-ла-ла-ла! Па мора да окрене главу.

ЈОВАНКА

Благо теби, како тебе све то весели!

ЈУЛКА

Па онда Топчидер, Калемегдан, балови, концерти, позориште. Ах позориште, ложа, деколте, а напред у фотељама официри...

ЈОВАНКА

(Смејући се)
Они са црвеним панталонама?

ЈУЛКА

Разуме се! Па онда Калемегдан. За Калемегдан ћу направити неколико хаљина. Прво плаву као небо плаву, па овде за појасом бео цвет... Па ја идем напред, а мајка за мном, а клупе у парку посели млади писари, адвокати, професори, секретари, официри, а ја пролазим а они се гуркају: „Која је ово, ово је нешто ново за Београд?" Друго вече обучем жуту, као лимун жуту хаљину, а за појасом црвен цвет, па опет ја напред а мајка за мном, а они на клупама шапћу: „Ово је она синоћна!" После, зна се већ како иде; испустим ки-

шобран, млади господин скочи и дода ми га, ја поцрвеним и кажем му: „Хвала". Он узбуђено одговори: „О, молим, за мене је велика срећа ова услуга!" Сутрадан он ми се јавља и насмеши се; трећега дана он ми се јавља, насмеши се, а насмешим се и ја на њега и онда... но, знаш како то иде после.

ЈОВАНКА

Ја не знам.

ЈУЛКА

(Изненађена)
Како? Зар ти ниси још никад волела?

ЈОВАНКА

Нисам!

ЈУЛКА

И тебе нико није волео?

ЈОВАНКА

Није!

ЈУЛКА

Ију! Је ли то могуће? То је просто немогуће! У Београду па не бити заљубљен? Ја мислим да у Београду свака девојка мора бити заљубљена. Па зар те нико није ни онако мало испод ока, мало враголасто, погледао?

ЈОВАНКА

(За се)
Боже мој!

ЈУЛКА

Чекај само док се преселимо, па ћу те ја научити како се то ради. Београђанке увек мисле да ми палачанке ништа не знамо, али се варају, боме! Чекај ти само док ја дођем у Београд.

ЈОВАНКА

(За се)

Он ме је одиста доста чудно погледао.

II

САВЕТА, ПРЕЂАШЊИ

САВЕТА

Ко да сам у боб врачала, знам о чему сте разговарале.

ЈОВАНКА

О Београду!

САВЕТА

И о томе како ћете се лепо овде проводити.

ЈОВАНКА

О Калемегдану!

ЈУЛКА

И о Топчидеру и о позоришту и о клавиру...

САВЕТА

Е' 'ајде, 'ајде, удешавајте само!

ЈУЛКА

Ми ћемо, мајко, заједно да шетамо свако вече на Калемегдану. Ја ћу направити четири хаљине, а ти једну.

САВЕТА

Гле, гле...

ЈУЛКА

Па добро, две. Па онда...

САВЕТА

Остави ти мене, ето ти брата Светислава!

ЈУЛКА

А истина, мајка, докле ће отац држати Светислава затворена?

ЈОВАНКА

Вирила сам и мало час кроз кључаоницу. По цео дан спава.

САВЕТА

Боље је, синко, да га ми држимо затворена него ли полиција. Да га отац није спречио да дврши онај чланак — зло би било, велико зло. И ми не само што не би добили Београд, него би отац остао још и без службе.

ЈУЛКА

Жао ме је, тако бих волела с њим да говорим сад о Београду.

ЈУЛКА

Жао је и мени, нисам с дететом честито ни разговарала. Али шта ћеш, мора да се стегне срце кад је и за његово добро, а и за наше! Него, оставите ви њега па идите мало у кујну. Помози забога, дете, Јованки, па тамо наставите ваше планове.

ЈУЛКА

(Јованки)

'Ајде, па да те учим како се... научићу ја већ тебе. 'Ајде! (Оде).

III

САВЕТА, САМА

САВЕТА

Нешто се мислим: сад би већ могли одбити Младена; сад је свршено да ћемо добити премештај. Баш ако је и положио адвокатски испит, нека се жени тамо у унутрашњости. Ено му ћерка Јоцића бакалина; Јоцићка се и онако хвалила да ће је пре удати но ја моју. Па, ето јој, нека је уда, а ја ћу моје дете — та већ даће Бог! У Београду бар није тешко удати се.

IV

АЋИМ, МАНОЈЛО, ПРЕЋАШЊИ

МАНОЈЛО

А шта си се ти, снахо, тако замислила? Биће правиш планове како ћеш се сместити у Београду?

САВЕТА

Па и то, боме! Ето, кад се зрело размислим, немам ни честите хаљине да изађем у свет. Аћиме, то би нам морала бити прва брига да направим хаљину.

АЋИМ

Па јесте, зато смо и тражили премештај, због твоје хаљине.

САВЕТА

Али, човече, погледај ме, ако имаш очију. Па ваљда и ја у својој тридесетој години треба да изгледам к свету.

АЋИМ

Море, жено, па тебе ће Јулка још мало па стићи у годинама. Њој је већ двадесет.

САВЕТА

То се тебе ништа не тиче колико Јулка има година. Хоћеш ваљда сад, под старост, да се мешаш у женске послове. Што мора бити мора, ја

сам председниковица и морам имати честиту хаљину, иначе како би ме свет познавао?

АЋИМ

Ама, за то се ти не брини, Савета! Овде у Београду има тако много председниковица, да свет и не зна која од њих има нову хаљину а која стару. Него, дедер ти да ми збринемо друге пре-че бриге.

САВЕТА

Па ако је то, а оно мени је најпреча брига ово дете што си ухапсио.

АЋИМ

Пст!

МАНОЈЛО

Пст!

АЋИМ

О томе немој тако гласно говорити.

МАНОЈЛО

Шапћи!

САВЕТА

(Шапћући)

Па добро, докле га мислиш држати тако?

АЋИМ

(Шапћући)

Док се ствар потпуно не сврши.

МАНОЈЛО

(Шапћући)

Док се потпуно не сврши.

САВЕТА

(Опет шапћући)

Па ти рече да је све свршено код министра?

АЋИМ

(Шапћући)

Обећао, ал' треба да потпише. Од обећања до потписа који пут је даље него од Београда до Цариграда. Треба да потпише, Савета!

МАНОЈЛО

(Шапћући)

Црно на беломе!

АЋИМ

(Шапћући)

А ако овога пустим, па распали оно...

МАНОЈЛО

(Шапћући)

„Течете звања и положаје!"

АЋИМ

(Шапћући)

Оде све до ђавола!

САВЕТА

(Шапћући)

Па добро, а шта ћемо с оном другом бригом, са Јулком?

АЋИМ

(Гласно)

Е, то говори гласно.

МАНОЈЛО

(Гласно)

Сасвим гласно!

САВЕТА

Па реко', шта ћемо са том бригом? Младен је положио испит, па ће сад доћи и тражити да му отворено кажемо.

АЋИМ

Е, па, казаћемо му отворено.

МАНОЈЛО

Сасвим отворено!

САВЕТА

Знам, ал' шта ћемо му казати?

АЋИМ

Е, то не знам ни ја.

САВЕТА

Кажи ти мени, је ли то извесно да ти добијаш Београд?

АЋИМ

Ама зар ти нисам казао! Није то да кажеш да смо онако с ногу разговарали, него „Извол'те

седите, господине Аћиме!" — „Изволте цигару, господине Аћиме!"

МАНОЈЛО

„Шта желите, господине Аћиме?"

АЋИМ

Разуме се! Па ја њему...

МАНОЈЛО

„Така и така ствар, господине министре".

АЋИМ

Јесте. А он мени...

МАНОЈЛО

Ви то заслужујете, господине Аћиме; ја ћу то учинити, господине Аћиме!"

АЋИМ

„Будите без бриге, господине Аћиме!"

САВЕТА

Е, па кад је тако, онда можемо Младена одбити. Не кажем да га просто отерамо, него лепим начином реци, како ти се он јако допада, али не можеш да му даш ћерку.

АЋИМ

Па кад ми се допада зашто онда не могу да му дам ћерку?

САВЕТА

Е, па, ако ти се тако не свиђа, а ти му реци у очи.

МАНОЈЛО

Сасвим, у очи!

АЋИМ

Па добро, ал' шта да му кажем у очи?

САВЕТА

Да му кажеш: да је сувише високо скочио кад је послао проводаџику да тражи твоју ћерку.

АЋИМ

Добро, казаћу му! (Размисли) Него, знаш, Савета, боље кажи му ти то. Онако, теби више личи да му кажеш да је сувише високо скочио.

САВЕТА

(Погледа на прозор)

Иђу! Ено га као наручен. Баш право овамо. Ја одох, Аћиме, а ти му реци! Немој да пропушташ, него му реци отворено. (Одлази нагло.)

V

АЋИМ, МАНОЈЛО

АЋИМ

(Узврда се)

Ето ти сад, шта ми натовари на врат! Ја да

кажем министру у очи, ја да кажем Младену у очи, све ја! (Погледа кроз прозор) Ено га, боме, уђе у капију. (Узврда се) Овај... шта сам оно хтео да кажем... ах, да! Знаш шта је, брате Манојло, нико то боље неће умети него ти. Проговори прво две три лепе речи са човеком, па му реци у очи да је сувише високо скочио. (Побегне за женом.)

МАНОЈЛО

(Сам)

Аха, аха, у очи, а овамо сви побегоше! И по чему ја опет човеку да кажем? Како би било да и ја побегнем па нек сам себи каже у очи. Откуд ја... (Пође и сам да побегне, чује куцање на вратима) Дабоме, у очи, слободно, извол'те!

VI

МАНОЈЛО, МЛАДЕН

МЛАДЕН

Добар дан, желим!

МАНОЈЛО

(Још увек збуњен)

Добар дан! Како сте? Како сте? Ви може бити идете са испита?

МЛАДЕН

Да, право са испита и сматрао сам за дужност, према датој речи, прво овамо да дођем.

МАНОЈЛО

Мило нам је! Мило нам је! Јесте ли положили испит?

МЛАДЕН

Са одличним успехом.

МАНОЈЛО

Е, па честитам вам!

МЛАДЕН

Хвала! А зар сте ви сами код куће?

МАНОЈЛО

Сам? Нисам сам. Управо за вас сам сам.

МЛАДЕН

Не разумем вас.

МАНОЈЛО

Па тако. Требало би да нисам сам, а ипак сам сам. Али да нисам ја сам, ви би били сами. Него ви то нећете разумети. Боље је да ми окренемо разговор на друго штогод. На пример, реците ви мени искрено: ви сте, ето, млад човек, па зашто се ви, брате, не жените? (За се) Не знам да л' сам баш добро почео?

МЛАДЕН

Да се женим? Но, па доћи ће и то на ред. Чекао сам најпре да положим адвокатски испит.

МАНОЈЛО

Разуме се, па сад кад сте га положили а ви гледајте тамо у унутрашњости ћер каквог трговца. Распитајте се, ко је онако за време рата био државни лиферант, па ето за вас прилике..

МЛАДЕН

Ама мени, господине Манојло, изгледа као да ви имате мени нешто да кажете, па онако заобилазите.

Јесте, брате, заобилазим. То сте право рекли и бојим се почео сам сувише из далека да заобилазим, па нећу никад стићи да вам кажем. Него знате шта? Ви сте паметан човек, па 'ајде да се ја и ви искрено разговарамо. (Узме га под руку. Поверљиво и пријатељски) Видите, вас је мој брат Аћим узео пре две године да му поучавате дете. Да је мене питао, ја бих му рекао: Не узимај, човече, ђавола у кућу!

МЛАДЕН

(Буни се)

Али молим...

МАНОЈЛО

Чекајте, молим вас. Ја поштујем науку, није да је не поштујем, али, брате, данашња наука отишла је сувише далеко.. Нама кад је катикета проповедао о Адаму и Еви, он је то некако тако увијао да сам ја увек замишљао Адама у панталo-

нама а Еву у кринолину, а данашња наука сасвим отворено говори о смоковом лишћу. Па онда она јабука што је Ева загризла. Ја сам увек замишљао обичну јабуку, петровачу, а данашња наука то тако некако објашњава, да јасно видиш да је Ева нешто друго загризла. Ја, знате не, спорим да једна девојка треба да зна много штошта, али кад човек узме младог учитеља, онда девојка може научити и нешто што не треба да зна. Ето, на пример, француски језик; има ли што опасније него кад девојка учи неки језик, који отац не зна и говори неке речи, које отац не разуме: „Бонжур", „бонжур!" Па тек ето ти једнога дана на врата један велики „Бонжур". Е, видите, тако сте ви са Јулком; туц муц... па тек једнога дана проводаџика у кућу.

МЛАДЕН

(Буни се).

МАНОЈЛО

Немојте, молим вас! Кажите ви шта хоћете, али ја остајем при томе да је француски језик ђаволља посла. Тим се језиком исказују само дипломатске и љубавне ствари, дакле само оно што није јавно и што треба крити од света.

МЛАДЕН

Али молим вас лепо, шта ви хоћете свим тим да кажете? Извол'те говорити отвореније, јер ја не могу допустити...

МАНОЈЛО

Ето ти га сад! Не мислим, брате, да вас вређам. Дозволите ми да вам кажем, рекли смо искрено ћемо разговарати. Био сам, забога, и ја млад, па се разумем помало у тим стварима, Е, господине мој, био сам вам ја срећан и задовољан практикант у Београду али, једнога дана, натера ме ђаво да пређем у Панчево, да тамо јефтиније купим зимски капут. И тако вам ја тамо видим ову исту моју покојну жену. Купим ти ја капут кад, хоп! — капут у Београду а срце у Панчеву. И ухвати ме неки ђаво, нека грозница, шта ли, и поче да ми се мути по глави. Не умем ни један акт да препишем. Седим по цео дан па цртам по хартији: као срце, па забодена стрела у њега, док ти једнога дана не опази господин председатељ па оволики нос цртачу. Онда ја знате престанем да цртам оно, али сам непрестано мислио на ову исту моју покојну жену. И онда, разуме се, нађем једнога дана проводаџику, пристану они, јер је девојка волела да живи у Београду и ја добијем уз њу леп мираз; пола „грунта" пада на мене, после смрти њенога оца. А тај је несрећник још жив, а ова иста моја покојна жена умрла је и ја сам је о своме трошку сахранио, а она половина мога „грунта" ено је и данас у Панчеву.

МЛАДЕН

То је, господине Манојло, врло занимљива прича и, ако сте је свршили, ја бих вас молио...

МАНОЈЛО

Нисам свршио, јер је то врло дугачка прича.

МЛАДЕН

Онда ме је врло жао што је не могу до краја чути, али верујте немам кад, имам да посвршавам неке послове, јер сутра путујем, па сам увратио само да се опростим.

МАНОЈЛО

Е, а јесте ли чули да ће Аћим бити премештен у Београд?

МЛАДЕН

Збиља? Дакле обећао му је министар?

МАНОЈЛО

Да. И сада мисли да уда кћер, неће је знате удавати у унутрашњости.

МЛАДЕН

(За се)

Аха, сад разумем! (Гласно) Извесно су господин Аћим и госпођа Савета то решили после обећања министровог о премештају?

МАНОЈЛО

Разуме се!

МЛАДЕН

И вама то поверили да ми кажете?

МАНОЈЛО

Гле, како ви то погађате?

МЛАДЕН

Но, то баш није било тако тешко погодити. Дакле, кажите ми отворено да знам, како вам је казао господин Аћим, или можда...?

МАНОЈЛО

Да, имате право. Дакле, рекао ми је Аћим... управо није ми Аћим рекао него ми је рекла Савета, или ако хоћете праву истину да вам кажем, рекли су ми обоје, или боље рећи, ми смо хтели сви троје да вам кажемо.

МЛАДЕН

Да, да, да, али шта да ми кажете?

МАНОЈЛО

Но, па то, да сте сувише... управо да је Аћим премештен, или како да вам кажем... Знате, брате, шта је; ви сте ваљан и красан младић, положили сте сада адвокатски испит, па се жените тамо. Жените се ви тамо у унутрашњости, а ми ћемо се женити овде у Београду.

МЛАДЕН

(Слатко се насмеје)

Врло добро! Врло добро! Поздравите господина Аћима и госпођу Савету, пожелите госпођици сваку срећу и реците им да сам дошао рећи им збогом... Уосталом, доћи ћу ју ипак и лично данас по подне, да им речем збогом. Ми ћемо ипак остати стари и

добри пријатељи и ја ћу сачувати све поштовање за њих.

МАНОЈЛО

Сасвим, сасвим. Ето што ти је паметан човек! Е, мило ми је, мило, па извол'те ви после подне, дођите лепо као да ништа није ни било!

МЛАДЕН

Да, да. Збогом!

МАНОЈЛО

(Прати га до врата)

Сасвим, као да ништа није било. Извол'те ви само. Збогом, збогом!

МЛАДЕН

(Одлази).

VII

МАНОЈЛО, ЗАТИМ АЋИМ И САВЕТА

МАНОЈЛО

(Сам)

Е, ово сам вештачки свршио. Не би га мајци ни један турски дипломата боље свршио. И казао му у очи, а и нисам му казао у очи!

АЋИМ

(Улази пажљиво на лева врата. За њим Савета.)

Је ли отишао?

МАНОЈЛО

Отишао је!

САВЕТА

Јеси му казао?

МАНОЈЛО

Казао, него!

АЋИМ

Јеси ли му лепим казао?

МАНОЈЛО

Како се узме!

САВЕТА

Или си му казао у очи?

МАНОЈЛО

Управо ја сам му казао лепим, а и нисам му казао лепим; казао сам му у очи, а и нисам му казао у очи; казао сам му да је сувише високо скочио, а и нисам му казао.

АЋИМ

Па онда му ти ниси ништа ни казао?

МАНОЈЛО

Како ништа? Казао сам му све, па квит. С те стране будите мирни.

САВЕТА

А шта каже? Је ли положио адвокатски испит?

МАНОЈЛО

Положио је и сутра путује. Доћи ће после подне да вам каже збогом.

АЋИМ

Е, ако, ако, нека дође. А, овај, Манојло, ја бих имао још један посао. Имам једно писмо и за господин министровог брата. Истина, свршено је све, али кад већ имам писмо зашто га не би однео?

МАНОЈЛО

Па он седи овде, у овој нашој улици, није далеко.

АЋИМ

Па да пођемо, Манојло.

МАНОЈЛО

Да пођемо, зашто да не пођемо. (Гледа у сат) Таман сад ће бити код куће. (Одлазе).

VIII

САВЕТА, САМА

САВЕТА

Е, сад, кад је све овако лепо удешено и свршено, право је да сама себи кажем: Алал ти вера, Савета! Све је то од почетка па до краја моје дело. Ја сам Аћима натерала да престане писати молбе него да се сам дигне министру; ја сам зашла па,

гдегод сам чула да министар има рођака или познаника, а ја кукај и преклињи док нисам измамила препоруку. Сва она писма што је Аћим однео министру, ја сам израдила и, Бога ми, да је нешто могло бити, баш бих волела да сам ја ишла и лично министру, јер Аћим није за такве ствари. Али опет, хвала Богу, свршило се све како ваља и како сам ја... (Неко куца) Ју, што ме нешто штрецну срце! Да се није нешто вратио господин Младен? Заборавио још нешто да каже па се вратио. Било би ми некако незгодно.... Извол'те, слободно!

IX

МОМАК МИНИСТРОВ, САВЕТА

МОМАК

Добар дан желим!

САВЕТА

Добар дан!

МОМАК

Овде станује господин Аћим Кукић!

САВЕТА

Овде! Треба ли вам баш он?

МОМАК

Свеједно. Имам једно писмо за њега. Ја сам послужитељ код господина министра. (Предаје јој писмо)

САВЕТА

(Изненађена)

Тако! (За се) Ју, да знам да је свршено, дала бих му бакшиш. (Гласно) Не знате је ли добар глас?

МОМАК

Не знам, госпођо! Због ом! (Одлази).

X

САВЕТА, САМА

САВЕТА

(Расположена)

Биће, Бог и душа, да је свршено, потписано је, јер шта би друго имао министар да пише Аћиму. (Забрине се) А да није што друго, да не пише: „Извините, не може за сада; видећемо доцније!" (Опет се охрабри) А не, не може бити, не би му то ни писао. И Аћим баш сад нашао да оде од куће, и ко зна кад ће се вратити! (Размишља) Уосталом, зашто не бих отворила његово писмо, као да му нисам жена? Па зар сам му мало писама отварала док сам била млађа! (Хоће да отвори па се опет тргне.) Страх ме је само што је ово министрово писмо. (Охрабри се) А није министрово, кад је на Аћима адресовано онда је Аћимово, а кад је Аћимово онда ја имам право да га отворим. (Отвара га и загледа. Овај министар има исти рукопис као ја, женски

рукопис. (Чита потпис) „Ваша пријатељица Персида". (Говори) А?! Шта кажеш? Неће бити ваљда тако! (Чита са већом пажњом.) „Ваша пријатељица Персида" (Говори) Јесте, Бога ми! Не може бити да је министру име Персида! Ама да л' ја добро видим, или... (Одлази прозору и опет чита) „Ваша пријатељица Персида" (Говори) Бог и душа, момак је морао погрешити и дати ми неко друго писмо, а ја отворила. (Загледа опет) Није! (Чита) „Господине Аћиме!" (Замисли се) Море да не буде то министрова жена. Аћим је имао и једно писмо за министрову жену? Истина, Манојло каже да је министрова жена умрла, ал' опет... ко зна... Чисто ме страх да га читам. (Храбри се) А што на послетку! (Чита) „Господине Аћиме, Ја сам вам казала да се моји осећаји не разликују од ваших, али што се тиче ваше прошевине, мој је брат у неколико противан, јер налази да сам још млада за удају. Уосталом, најбоље дођите ви сами к њему и разговорите. Но и ако не успете, ја остајем при речи да молим брата за ваш премештај у Београд. Ваша пријатељица Персида". (Клоне у столицу) Господе Боже, видими и невидими, свевишњи Саваоте и царе небесни, шта је ово? Аћиме, црни Аћиме! Аћиме, несрећни Аћиме! Аћиме, проклети Аћиме, шта си ти то урадио? Ама, људи божји, јесам ли ја паметна, тера ли ово неко шегу са мном или шта је ово? Шта је ово, по богу браћо? Аћим просио, Аћим просио девојку за себе? Ама је л' то може

да буде по законима овоземаљским и ононебеским? Осим, ако је полудео!... Аћиме, црни Аћиме, па зар ја да останем на сокаку? Е, нећеш га Аћиме; нећеш га вала ни ти Персида, која си да си! Ако нема ни закона, има Бога! Зар код живе жене... е, нећеш Аћиме; нећеш боме па да је она министрова мајка, а не сестра! Вала идем право министру, право њему па да је он Бог а не министар. Рећи ћу му у очи: јесте ли чули, ко сте да сте, министар или неминистар, ја ћу вам кућу запалити, проклећу вас, тужићу вас свима законима, тужићу вас Богу. Ви удајте вашу сестру за њега, а он је ожењен, ожењен је, ожењен! Јулка, Јулка, Јулка!

XI

ЈУЛКА, САВЕТА

ЈУЛКА

(Дотрчи)
Шта је, забога?

САВЕТА

Либаде, моје либаде?

ЈУЛКА

Ето га ту!

САВЕТА

А јес', нисам га ни спазила. Дај га овамо!

ЈУЛКА

(Помажући јој да се обуче)

Куда ћеш, забога?

САВЕТА

Њему, разумеш ли, право њему; идем да му кажем у очи: „Срам вас било, грех вам на душу, срам вас било!"

ЈУЛКА

Коме то, забога?

САВЕТА

Њему, министру, министру, министру! Разумеш ли, њему. Пфуј, срам вас било, срам вас било! (Одјури бесно).

XII

ЈУЛКА, ЗАТИМ АЋИМ И МАНОЈЛО

ЈУЛКА

(Сама)

Боже мој, шта је ово? Шта је мајци? Отишла да изгрди министра.. Јаој, па она ће све покварити, све, све... Ми нећемо добити премештај, мораћемо се вратити у унутрашњост, ја ћу бити осрамоћена... Боже, Боже мој, шта је ово? (Плаче) Али шта је то мајци наједанпут? Што није бар сачекала оца? Ох, Боже мој, како сам несрећна! (Плаче горко).

АЋИМ

(Долази са Манојлом)

Све иде као намазано. Баш сам овом приликом срећне руке!

МАНОЈЛО

(Спази Јулку)

Гле, а што ти плачеш?

АЋИМ

Јулка, дете, шта ти је?

ЈУЛКА

Ах, ми смо тако несрећни!

АЋИМ

А зашто, шта се десило?

МАНОЈЛО

Где је Савета?

ЈУЛКА

Мајка је отишла министру.

АЋИМ

(Згране се)

Министру?

МАНОЈЛО

(Исто тако)

Министру?

ЈУЛКА

Јесте... отишла да га изгрди.

АЋИМ

(Престрављен)
Изгрди?

МАНОЈЛО

Министра да изгрди?

ЈУЛКА

Јесте, министра и да му каже у очи: „Срам вас било, пфуј, срам вас било!"

АЋИМ

(Престрављен)
Министру?

ЈУЛКА

Јесте!

АЋИМ

(Клоне у столицу)
Манојло, мени су се пресекле ноге!

МАНОЈЛО

(Јулки)
Ама министру да каже срам вас било?

ЈУЛКА

Јесте!

АЋИМ

И пфуј?

ЈУЛКА

Јесте!

АЋИМ

(Скочи са столице)

Манојло, Содома и Гомора! Зар је мало што мој син грди господина министра, него сад и жена да га почне грдити. (Сети се) Јулка, ћерко, да није она штогод разговарала са Светиславом кроз кључаоницу? (Манојлу) Могао јој је он уселити бунтовничке мисли у главу, а жена са бунтовничким мислима гора је него човек. Веруј, он јој је напунио главу.

МАНОЈЛО

„Течете звања и положаје".

АЋИМ

Господе Боже, пропао сам као нико мој! Ама, молим те, дете, реци ти мени још једанпут: отишла је да изгрди министра?

ЈУЛКА

Јесте, јесте, јесте!

АЋИМ

Манојло, пропао сам! Манојло, пропао сам као нико мој!

МАНОЈЛО

Јест!

АЋИМ

И шта сад могу; научи ме, шта да радим?

МАНОЈЛО

Да одмах пођемо за њом, можемо је још стићи.

АЂИМ

Узећемо жандарма, узећемо два жандарма; узећемо три, четири, пет жандарма; казаћемо им: држите ону жену, она је пошла да грди министра, држите је! 'Ајдемо, 'ајдемо, Манојло, одмах; 'ајдемо! (Одлазе трком).

XIII

ЈУЛКА, ЗАТИМ ЈОВАНКА

ЈУЛКА

(Сама)

Дакле, доиста сам несрећна! Ох, Боже, Боже мој! (Горко плачући одлази у собу лево).

ЈОВАНКА

(После дуже паузе, кроз иста врата)

Шта јој је?... Прође крај мене плачући. Питам је, не одговара. Та она је пре неколико тренутка била толико срећна! Ја бих имала много више разлога да плачем, па ево ја то не чиним. Колико тек мене мучи помисао да ме он није ни опазио. Случајно, донела сам му перо и... штрецнуло ме је нешто у срцу, али... он ме извесно није ни запазио. Па зар то није ствар за плакање, а ја ето не плачем. И што бар није тражио да му донесем још хар-

тије, или песка, или ма шта друго? Казао ми је само неколико речи, само своје име. Ништа више. Али и шта би могао да ми каже непознат човек? А Јулка ме непрестано испитује: да ли ме је когод волео. Па одкуда ја то знам, откуда ја то могу одговорити.

СВЕТИСЛАВ

(Лупа на врата)

Јеси ли сама Јованка?

ЈОВАНКА

Јесам!

СВЕТИСЛАВ

Та забога, отвори, већ сам поднадуо од спавања

ЈОВАНКА

Не смем, Бога ми. Мене те је жао, веруј ми, али не смем.

СВЕТИСЛАВ

Па лепо, реци оцу, реци мајци, нека отворе.

ЈОВАНКА

Нису код куће.

СВЕТИСЛАВ

А Јулка?

ЈОВАНКА

Овде је, али и она не сме као и ја.

СВЕТИСЛАВ

Ја ћу најзад развалити врата.

ЈОВАНКА

Немој, Свето, стрпи се. Знаш да смо те ја и Јулка молиле да се стрпиш и ти си нам дао реч. Они хоће неки посао да сврше па им ти сметаш. Чим сврше, пустиће те; ја мислим још ће те вечерас пустити.

СВЕТИСЛАВ

Али, Јованка, мој лист ће задоцнити. Није ми чланак готов.

ЈОВАНКА

Па због тога су те и затворили.

СВЕТИСЛАВ

Па није само лист, има још нешто због чега ја морам, разумеш ли, ја морам бити слободан. Ја волим једну госпођицу, исто тако милу као што си ти; тако исто лепих очију као што су твоје. Ја је волим и она мене. Имам од ње писмо у коме вели да је своју љубав исповедила оцу и нада се да ће и он пристати. Али, у писму вели да треба још данас, не данас, него сад управо треба да одем. Њен ме отац чека. Разумеш ли то, јеси ли који пут волела?

ЈОВАНКА

(Ћути).

СВЕТИСЛАВ

Стидиш се, је ли, да ми признаш? Па, ево, шапни ми кроз кључаоницу, ја сам прислонио ухо. Јеси ли кадгод волела?

ЈОВАНКА

(За се)

Боже мој! (Гласно). Нисам, нисам.

СВЕТИСЛАВ

Али ти је ипак који пут јаче закуцало срце, обасуо те жар по образу; засветлиле ти очи и нешто топло ти се разлило у души? Је ли, је ли?

ЈОВАНКА

(Усхићена)

Јесте, јесте, јесте!

СВЕТИСЛАВ

Е, па онда, ти то већ разумеш. Отвори, отвори, отвори, Јованка, тако ти тих твојих осећаја!

ЈОВАНКА

Хоћу, па ма шта било! (Откључава).

СВЕТИСЛАВ

(Излази)

Хвала ти! Ходи да те пољубим у име њено.

(Пољуби је).

ЈОВАНКА

Али...

СВЕТИСЛАВ

Не задржавај ме! (Оде нагло).

ЗАВЕСА.

ЧИН ЧЕТВРТИ

Укусно и богато намештена соба код министра.

I

САВА САВИЋ И ПЕРСИДА

САВА САВИЋ

(Седи крај ње на канабету)

Боже мој, ретки су у животу дани тако пуни среће као заручнички до дана свадбе..

ПЕРСИДА

Како је сладак овај немир, па онда како су дугачки часови очекивања!

САВА САВИЋ

Нећете ми веровати, али нисам способан ништа да радим; све бих да оставим посао да се нађем овде, крај вас. И што радим, све некако буди Бог с нама. Ето, јуче сам претурио дивит, те просуо мастило. Јутрос сам три пут почињао један акт да пишем, па не могу да се сетим како се пише

слово „Ф"; а мало пре, мислио сам читава два секунда, како ми је име. У један мах ми се учинило да ми је име Паја.

ПЕРСИДА

Боже, како је то слатка расејаност!

САВА САВИЋ

Јер мислим само на вас. Не умем ни о чему другом да мислим!

ПЕРСИДА

Па, ипак, морамо се мало тргнути из тога слатког заноса, морамо мислити и на припреме.

САВА САВИЋ

Да, и на то сам мислио. Штампао сам карте којима објављујем да смо верени, а што се тиче моје и ваше крштенице, ја мислим није потребно да их вадимо, вероваће нам ваљда свештеник да смо пунолетни.

ПЕРСИДА

И ја сам разговарала са братом и свршила сам све.

САВА САВИЋ

Разговарали сте, дакле? Видите, тај ваш разговор са братом, то је управо најглавнија припрема за свадбу. Ја мислим да господин министар неће допустити да ви останете у овом положају, да будете обична ђумрукџика. Замислите, молим вас, кад свадба прође улицом па се цео свет почне распитивати:

„Чија је ово свадба?" — „Господин министрове сестре!" „А за ког се удаје?" — „За једног ђумрукцију!" Ето, реците сами, зар би то доликовало? Друга би то ствар била, кад би на питање света гласио одговор: „Удаје се за секретара министарства прве класе" Дозволите, да би то већ одговарало министровој сестри...

ПЕРСИДА

Брат је рекао, мора још с вама о томе да разговара.

САВА САВИЋ

Молим, ја волим озбиљне разговоре, и ако је ту мој шурак господин министар, могли би одмах да разговарамо.

ПЕРСИДА

Овде је, али ради нешто, не смем га узнемиравати. Мало доцније.

САВА САВИЋ

Доцније? То бих морао понова доћи, јер ја сам управо побегао из канцеларије само да вас видим! (Узима је нежно за руку) Голубе мој! (Љуби јој руку) Боже, да ли ће нам свет завидети; волео бих кад би нам цео свет завидео.

ПЕРСИДА

Срећнима се увек завиди!

САВА САВИЋ

Тако ми је тешко одвојити се од вас и завући се у акта, у канцеларију. А верујте, нисам ни способан да радим што. Непрестано ми излазе разне слике пред очи. Све ми се чини као да је већ дан свадбе, леп пролећни дан. Чујем музику и видим већ пуно коњских глава са пешкирима. Идем улицом, а све ми се чини као да трче деца за мном и вичу: „Изгоре, куме, кеса!" Па онда, где год видим кревет, а мени се чини да је то брачна постеља, и хтео бих да легнем и све тако неке чудноватe слике и мисли.

ПЕРСИДА

Знам, знам, драги мој; такви су ови чаробни веренички дани!

САВА САВИЋ

Збогом! (Пољуби јој руку) Како ми је тешко да се растанем, као да нећу за по сата опет бити крај вас? Али, ваља стегнути срце кад је човек у државној служби. Поздравите мога шурака, господина министра, и реците једно збогом вашем веренику, секретару министарства прве класе. Не заборавите, прве класе. Збогом!

ПЕРСИДА

Збогом! (Прати га до врата држећи га за руку)

САВА САВИЋ

Оде).

II

ПЕРСИДА, САМА

ПЕРСИДА

(Отрчи до прозора и гледа за њим машући руком)

Морам му веровати до словца, овај ме човек силно воли. И како **он то само** уме поетски да искаже своју љубав. „Реците једно слатко због ом вашем веренику, секретару министарства прве класе!" Чиста поезија! Па онда, како му је тешко растати се од мене; једнако би гледао у моје очи, у мене, у моју косу! Казала сам му да сам три године млађа од њега, а он рекао: „Врло добро, одлично, зар је икад Бог створио двоје који тако згодно пристају једно за друго". Можда ми по гдегод и ласка, али то ми годи! Изгледа ми као да сањам неки слатки сан, из давних, давних времена, кад ми говори: „Мој анђеле, моја срећо, мој голубе, моја звездо!" Он вели да ја и не говорим, да ово нису речи што их ја изговарам, он вели да ја гучем! То ми није још нико у животу рекао, како је то лепо! Ја гучем, како је то нежно, како је то слатко! Завући ћу се у собу, закључаћу се да ме ко не узнемирава и сањаћу, сањаћу.. (Одлазећи) Ја гучем, Боже мој, ја гучем! (Оде десно).

III

МИНИСТАР И ДРАГИЊА

МИНИСТАР

(Долази из врата лево и доводи Драгињу за руку.)

Оди, оди, мазо моја! Оди, седи овде да разго-

варамо. (Седне и привуче је крај себе) Ко би то рекао, а? И то је код тебе већ озбиљна ствар кад се ниси стидела ни самоме оцу да кажеш, јер то се обично крије од родитеља.

ДРАГИЊА

Ја сам вас, оче, молила најпре за опроштење. Ја признајем да је то мало и сувише слободе од мене, али ви сте ми увек говорили да будем према вама искрена и да не кријем ништа од вас.

МИНИСТАР

Но, но, но, не кажем да си требала тајити. Боље је, боље је што си ми рекла, и камо да си ми још раније казала, ја бих можда нашао пута или да задовољим твоје осећаје или да те од њих излечим, што би много боље било. Овако....

ДРАГИЊА

(Престрављена)
Овако?

МИНИСТАР

Овако, не могу рећи да си ме ставила у врло згодан положај. Ти си већ одрасла девојка и доста си паметна те и сама видиш ту незгоду... и, како да ти кажем, та да, ти то и сама увиђаш.

ДРАГИЊА

Ја не увиђам, оче!

МИНИСТАР

Е, не увиђаш?! Па читаш ли ти његове новине?

ДРАГИЊА

Не!

МИНИСТАР

Немој их ни читати! Али, видиш, он је уредник једнога листа у коме пише чланке под потписом. Међу тим чланцима су најчешћи они који нападају мене. Он мене назива човеком без душе, без карактера, неваљалцем, проданим типом и просуо је на мене читав речник погрда и клевета. Лепо, то је његова ствар, али... пошто ми је пред јавношћу одузео образ и част, он хоће да ми одузме и дете, а то више није његова ствар.

ДРАГИЊА

(Несрећна)

Ох, Боже мој!

МИНИСТАР

И ти, дете моје, ако немаш довољно разума да то видиш, мораћеш имати довољно срца за твога оца, ако га још волиш.

ДРАГИЊА

(Падне му на груди плачући).

Волим вас, оче... појмим и увиђам!.

МИНИСТАР

(Држи јој главу)

Али, разуме се, ако се има добре воље, из сваке, па ма и из најтеже ситуације, може се наћи излаз.

ДРАГИЊА

(Обраћа пажњу).

МИНИСТАР

Ја признајем да је то даровит младић, то сам ти већ и раније рекао. Ако је још и увиђаван, ако је разуман, ако те толико воли.... толико бар колико ти њега... јер, ја ћу му морати поставити извесне захтеве, и ако не пристане, онда...

ДРАГИЊА

Онда?

МИНИСТАР

Но па шта би хтела више од мене: пристао сам да га примим, да разговарамо.

ДРАГИЊА

Он ће доћи, оче, доћи ће још данас, али.... драги оче, ја се бојим, ви ћете му поставити захтеве на које он неће моћи и неће хтети пристати... ја се бојим...

МИНИСТАР

(Милујући је)

Очево је срце много шире но што често деца мисле. Учинићу ја за своје јединче све, сем онога

што је немогуће. Ако ипак не успем, ти нећеш имати права на мене да зажалиш.

ДРАГИЊА

Али будите, молим вас, што попустљивији.

МИНИСТАР

Уљице једна! Зар ти не знаш да ћу још више учинити, но што ти могу унапред обећати (Напољу ларма, чује се женски глас: „Ја морам са г. министром говорити!“)

IV

МОМАК, ПРЕЂАШЊИ

МОМАК

Једна жена жели да је примите.

МИНИСТАР

Рекао сам, нећу данас код куће примати; сутра у министарству.

МОМАК

Рекао сам јој, али она хоће силом, вели, мора са вама говорити, важно је, тиче се вас!

МИНИСТАР

(Мрзовољно)

Хм! Добро, иди Драгиња и немој ништа бринути. Иди, иди, чедо! (Пољуби је).

ДРАГИЊА

(Пољуби му руку и иде).

МИНИСТАР

(Момку)

Нека уђе.

МОМАК

(Оде).

V

МИНИСТАР, САВЕТА

МИНИСТАР

(Припали цигару, шетајући дубоко замишљен)

САВЕТА

(Нагло уђе)

Добар дан желим!

МИНИСТАР

Добар дан желим!

САВЕТА

(Мало уплашено)

Ви сте, овај... је л' те... наравно... ви сте... дабогме, господин министар?

МИНИСТАР

Да ја сам! Извол'те седите, госпођо! Ви сте узбуђени, како видим. Извол'те седите!

САВЕТА

Благодарим! Нисам вам ја дошла да седим, нити ми је до седења, већ ми је до моје невоље и до моје несреће какву до сада људи нису чули ни ти видели! Јаој, несрећној мени, ако знате шта је

правда, ако знате шта је грех, немојте ме унесрећити, немојте ме оставити на сокаку, немојте ме... имате децу, па ће на њих пасти грех, она ће испаштати.

МИНИСТАР

Али ја вас не разумем, ни речце не разумем. Ви имате нешто да ми кажете, је л' те?

САВЕТА

Јест, имам да вам кажем. Нисам ни дошла да ћутим него да вам кажем, да говорим да ме цео свет чује, да ме и сам Бог чује.

МИНИСТАР

Но, па извол'те седите и реците ми све по реду шта желите?

САВЕТА

(Не седајући)

Јест, да вам кажем! Може бити да и ви не знате, може бити и вас је лагао, несрећник један!

МИНИСТАР

Али ко?

САВЕТА

Он — ваш зет. Јест, јест, господине министре, то сам дошла да вам кажем: да је ваш будући зет лажа! Он проси вашу сестру, а има живу жену. Јесте ли то чули који пут откад је света и века? Да се човек прекрсти и левом и десном!

МИНИСТАР

Али, госпођо!...

САВЕТА

Јест, јест, господине министре, има живу жену. Ја сам, ја сам, господине мој, његова жена.

МИНИСТАР

(Узбуђен)

Да се не варате, госпођо?..

САВЕТА

Не варам се, камо срећа да се варам. Ја сам, господине, и с мисли и с персоном његова жена. Јаој мени несрећници, јадне ми моје мисли, а још јаднија моја персона... Не било га, да Бог да! Па вас молим, као што се Бог моли, не дајте, не газите бар ви у грех, не остављајте ме под старост на сокаку!...

МИНИСТАР

(Уздржавајући се од узбуђења)

Хвала вам, госпођо, што сте ме обавестили, да могу лажи скинути образину. Не бојте се, будите мирни, ја сам најмање хотимично помагао његовим лажима.

САВЕТА

Оно, ја волим да је мој муж у већој класи и да је већи чиновник али, ако је то ред у Србији да чиновник што већу класу има, то и по

једну жену више, онда наравно, џаба му и те класе. Хвала вам и на класи!

МИНИСТАР

Можете, госпођо, ићи без бриге.. Хвала што сте за времена дошли да ме обавестите. Ја ћу већ учинити шта треба и ви нећете изгубити мужа!

САВЕТА

Каква сам таква сам, господине, али кад сам му била досад добра.... Јаој, проклет био мајци и овог и оног света! Због, господине, па не дајте; због! (Оде).

МИНИСТАР

(Испраћајући је)
Због!

VI

МИНИСТАР, МОМАК

МИНИСТАР

(Сам)
Ово је већ трећи пут како ми та Персида с њеним удадбама прави комедије. (Звони).

МОМАК

Заповедајте..

МИНИСТАР

Зовите моју сестру овамо.

МОМАК

(Одлази у десну собу).

МИНИСТАР

(Сам)

И још ме тера да му израдим код министра финансије прелазак у Министарство, за секретара прве класе. И мало те нисам то и учинио. (Момак се враћа и одлази).

VIII

МИНИСТАР И ПЕРСИДА

ПЕРСИДА

Ти ме зовеш?

МИНИСТАР

Ти си, је ли, изабрала себи заручника?

ПЕРСИДА

Јесам.

МИНИСТАР

И јуче си ми га представила и говорила ми да му израдим премештај и унапређење у Министарству?

ПЕРСИДА

А ти си ми дао реч да ћеш то и учинити.

МИНИСТАР

Реци ми, је л' те он то научио да од мене захтеваш?

ПЕРСИДА

Да... управо, заједно смо то мислили, јер ја ни сама не бих желела да будем ђумрукцика. Ти си ми увек говорио: „Сетро, ти си премашила године у којима девојке могу бирати, те ћеш сад морати да се задовољиш каквим обичним мањим чиновником, а моја је брига да му створим бољи положај"! Зар ми ниси оставио одрешене руке да сама изаберем себи другу?

МИНИСТАР

Јесам!

ПЕРСИДА

Откуд онда то чудно питање?

МИНИСТАР

Питам те, јер бих желео да ми кажеш: је л' те твој заручник терао да ме гониш, још пре свадбе да га унапредим?

ПЕРСИДА

Но па да, пре свадбе, јер он је рад...

МИНИСТАР

Доста, сад ми је све јасно. Дакле, слушај, Персида. Твој вереник се зове?...

ПЕРСИДА

Сава Савић!

МИНИСТАР

Сава Савић је гадан и подао лажов, његова је намера да добије унапређење пре свадбе па да се не жени.

ПЕРСИДА

(Изненађена)

Али то није могуће?

МИНИСТАР

Могуће је, јер Сава Савић не би могао ни по закону да се жени.

ПЕРСИДА

Али он је пунолетан.

МИНИСТАР

То знам, али он не би могао да се жени с тога што је жењен, што има живу жену која је мало пре са мном разговарала.

ПЕРСИДА

(Очајно цикне)

Ах! (Клоне на столицу) То је страшно, то је ужасно. Жењен, жењен, је ли могуће? Ах, ах, ах!

МИНИСТАР

Буди мирна.

ПЕРСИДА

Ја сам дакле преварена, ја сам исмејана! (Удари у хистеричан плач).

VIII

САВА САВИЋ, ПРЕЂАШЊИ

САВА САВИЋ

Добар дан желим!

ПЕРСИДА

(Скочи као тигрица и полети на њега)

Он! Он!

МИНИСТАР

(Зауставља је)

Пст, Персида!

ПЕРСИДА

Пусти ме да му ископам очи! (Полети опет).

МИНИСТАР

Али, Персида! (Задржи је) Буди мирна! (Сави Савићу). Господине, ја појмим да се на разне начине може тећи протекција, али начин који сте ви изабрали, нечувен је и беспримерно дрзак. Комедија, којом сте хтели да компромитујете ову кућу, од безбројних је последица и верујте да ће оне вама прво нахудити.

САВА САВИЋ

(Запрепашћен, збуњен, добио грч у вилицама)

А... а... али?

МИНИСТАР

Немојте покушавати да се правдате, јер би тако вашу дрскост сматрао и као безобразлук и тада би се друкче опходио са вама.

САВА САВИЋ

(Као пре).

ПЕРСИДА

Јух, јух, јух, и он још говори! (Хоће да полети на њега).

МИНИСТАР

(Опомињући је)

Персида! Немој да чиниш оно што ти не приличи. Иди, иди, иди, у своју собу, остави ме на само са овим господином.

ПЕРСИДА

(Брани се)

Али...

МИНИСТАР

Иди кад ти кажем! (Прати је до врата).

ПЕРСИДА

(Одлазећи)

Јух, јух, јух! (Оде).

IX

МИНИСТАР, САВА САВИЋ

МИНИСТАР

(Вративши се)

Господине, ви ваљда појмите да немате шта више чекати у овој кући.

САВА САВИЋ

(Прибрао се мало)

Али... молим... објасните!

МИНИСТАР

Нема шта да вам се објашњава. Ваша је жена била мало час овде и са сузама у очима молила ме и преклињала да не паднем у грех и да вам не дозволим поред живе жене просити моју сестру...

САВА САВИЋ

(Згранут и изненађен, испушта шешир).

Моја жена?!!!

МИНИСТАР

Ја не тражим никако ваше правдање и вама је сада ваљда јасно да немате шта више да очекујете у овој кући. (Одлази лево).

X

САВА САВИЋ, САМ

САВА САВИЋ

(Сам стоји непомичан и згранут; најзад, после извесне паузе, дрекне).

Сава Савићу, шта је то с тобом? (Опет ућути

као да чека одговор, па кад не добије, он сам себи одговара) Сава Савићу, ти си пропао! (Осврће се лево и десно па спази шешир на поду и диже га, бришући га руком) Боже мој, још ја купио нов шешир, она ми је рекла да ми онај стари не стоји добро (Меће шешир на главу) Моја жена! Моја жена била овде и разговарала са господином министром: молила га да ми не да госпођицу Персиду, јер ћу онда оставити њу на сокаку. Моја жена? Ама зар сам ја ожењен? Нисам, брате, тако ми свега на свету! Истина, просио сам пет шест пута до сада, али је то све покварено, нисам се ниједанпут женио, нисам ни сада, Бога ми! Ја се заклињем да нисам, и ја чикам, ја позивам све жене на свету нека слободно кажу, јесам ли ја муж ма којој од њих? Изволите, молим вас кажите, јер ја се не сећам да сам чији муж!.

XI

САВА, САВИЋ, МОМАК

САВА САВИЋ

(Полети момку у сусрет чим овај наиђе)

Станите! Ви ме морате чути! Они веле да је моја жена била овде?

МОМАК

Јесте, била је једна жена.

САВА САВИЋ

А, дакле, била је? Била је, дакле, моја жена?

То је красно, то је лепо! Госпођа Савићка, госпођа Саве Савића? Је л' црномањаста, је л' плава, је ли лепа, је ли ружна госпођа Саве Савића?

МОМАК

Ништа вам ја не знам, знам само то да је била једна жина.

САВА САВИЋ

Па како изгледа та госпођа, молићемо?

МОМАК

Онако омалена...

САВА САВИЋ

Аха, омалена, госпођа Саве Савића, омалена. Па шта још о њој знате, молим вас?

МОМАК

Ништа више! Знам само то да сам ту госпођу виђао и јутрос кад сам носио писмо једном господину у Космајску улицу.

САВА САВИЋ

Аха, Космајска улица? Дакле тамо станује госпођа Саве Савића?

МОМАК

Да Космајска улица, али ја више ништа не знам.

САВА САВИЋ

Не морате ништа ни да знате, јер и ја ништа не знам. Дакле, омалена, Космајска улица, је л' те?

МОМАК

То је све што знам и ништа више, чак не знам ни да је то ваша жена.

САВА САВИЋ

То не знам ни ја. Али сад ћемо видети, јесам ли ја уопште чији муж? Дакле, Космајска улица, број, број, молим вас?

МОМАК

Број 124.

САВА САВИЋ

(Одлази трком)

Космајска улица број 124.

XII

МОМАК, АЋИМ, МАНОЈЛО

МОМАК

(Сам, крсти се)

Боже Господе, каквих ти нас све нема на овоме свету!

АЋИМ, МАНОЈЛО

(Једновремено гурну на врата)

Ту је!

МОМАК

Пст! Молим господо, господин министар не прима.

АЋИМ

Али, молим вас...

МАНОЈЛО

Молим вас...

МОМАК

(Одлучно)

Господин министар не прима.

АЋИМ

Ми нисмо ни дошли да узнемиримо господина министра, ми смо трчали за једном женом..

МОМАК

(За се)

Опет та жена! (Гласно) Она је л' те из Космајске улице број 124?

МАНОЈЛО

Јесте!

МОМАК

Била је, разговарала се са господином министром. Космајска улица број 124, омалена, али, молим вас, ја ништа више не знам о тој жени.

АЋИМ, МАНОЈЛО

(Поражени очајно се гледају).

XIII

СВЕТИСЛАВ, ПРЕЂАШЊИ

СВЕТИСЛАВ

(Улази нагло и пробија се између Аћима и Манојла)

АЋИМ

(Дрекне)

Господе Боже! (Шчепа га за пеш од капута).

МАНОЈЛО

(Као горе)

Свемогући Боже! (Шчепа га за други пеш од капута)

СВЕТИСЛАВ

(Теглећи напред)

Ама, пуштајте ме!

АЋИМ

То је завера, завера! (Момку) Реците господину министру да је то завера!

МАНОЈЛО

Против државе!

СВЕТИСЛАВ

Ама пуштајте ме, забога!

МОМАК

Господо, мир! Господин министар!

АЋИМ, МАНОЈЛО

(На ове речи пусте нагло Светислава и разбегну се престрављени.)

СВЕТИСЛАВ

Зашто су долазили ови људи овде?

МОМАК

А зар ја знам! Веле јуре неку жену, а видим вас хватају. Ништа вам ја ово одјутрос не разумем.

XIV

МИНИСТАР, ПРЕЂАШЊИ

МИНИСТАР

(Спазив Светислава)

С ким имам част?

СВЕТИСЛАВ

(Клањајући се)

Светислав Кукић, уредник *Народног Пријатеља.*

МИНИСТАР

А тако?... (Мане руком момку те овај одлази) Нисам вас лично познавао, ви сте од скора уредник тога листа?

СВЕТИСЛАВ

Да, од скора, досадањи је уредник осуђен, па сам ја примио редакцију.

МИНИСТАР

(Седајући)

Извол'те седите!

СВЕТИСЛАВ

Благодарим, господине министре! (Седа).

МИНИСТАР

(После краће паузе)

Хоћете ли да у разговору будемо кратки и јасни?

СВЕТИСЛАВ

То би ми било најпријатније.

МИНИСТАР

Између мене и вас, млади господине, ма да смо тако удаљени једно од другога, постоји извесна веза, постоје... како да кажем... извесни осећаји, који нас гоне на овај разговор. Искрено говорећи, ја се не радујем што је то тако, али моја кћи хоће да злоупотреби моју неограничену љубав према њој и гони ме, ето, да са човеком кога сматрам својим непријатељем....

СВЕТИСЛАВ

Дозволите, господине министре, да одмах учиним једну исправку. Не разумем на основу чега ме оглашавате својим непријатељем?

МИНИСТАР

На основу... *Народног Непријатеља.*

СВЕТИСЛАВ

Лист који војује против једног режима...

МИНИСТАР

И против мене лично.

СВЕТИСЛАВ

Само у толико, у колико сте и ви представник тога режима, али то не значи...

МИНИСТАР

Да, да, да! Разумем ја то као фразу, али примените ви такав однос на живот, па ћете видети како то изгледа. Узмите баш случај ради којега смо се састали ја и ви.... Ето, примените теорију на тај случај, па ћете видети како то изгледа.

СВЕТИСЛАВ

Ја не видим...

МИНИСТАР

Ја ћу вам рећи. Када би наш случај повољно решили, када бих ја пристао да угодим осећајима моје кћери, то би значило да бих ја морао примити под свој кров, за свој сто, свога непријатеља.

СВЕТИСЛАВ

Да, ако ви остајете при томе да свога противника називате непријатељем.

МИНИСТАР

Па како се у вашем речнику зове противник који тако дрско, тако безочно насрће на једнога човека?

СВЕТИСЛАВ

Зове се добар новинар, ако се не служи клеветом, а ја то, господине министре, у својим написима противу вас никад нисам чинио.

МИНИСТАР

Рецимо да нисте, али ако сам ја онакав каквим ме ви у своме листу правите, онда ви, младићу, не можете имати никад љубави за мене, а дозволите — бити муж моје кћери, јединога мога детета, а немати љубави и за мене или бар немати поштовања....

СВЕТИСЛАВ

Пардон, господине министре, ја ипак не мислим тако. Мени мој положај ни једнога тренутка не би сметао да у вама поштујем оца моје заручнице, или, рецимо, моје жене, а да не поштујем политичара с којим се не слажем. Или, ако хоћете чак, ја сам кадар да поштујем и политичара с којим се не слажем, ако је то само уверење које нас раставља.

МИНИСТАР

Ми старији можда то нисмо кадри. Ја не у-

мем да се измирим са таквим положајем, мени то изгледа теоријски исправан, али у истини лажан положај; ја ћу те грдити као министра, као политичара, а поштоваћу те као човека. Напишете у листу: „Ви сте неваљали, ви сте упропастили ову земљу!" Па онда дођете увече на вечеру и за столом ми кажете: „Оно сам ја, знате, написао о вама као политичару, а вас као оца поштујем!" Е, па дозволите да то не иде!

СВЕТИСЛАВ

Ја не видим како би се ти односи дали друкче удесити?

МИНИСТАР

Ја видим, и тога ради сам баш и желео данашњи наш састанак, мислио сам да вам учиним извесне предлоге.

СВЕТИСЛАВ

Саслушаћу их радо, господине министре.

МИНИСТАР

Ви сте млад човек и несумњиво даровит дечко. У државној служби, кад бих вам ја био родитељ, ви би правили лепу каријеру, и на тај би се начин одужили љубави коју моја кћи има за вас. На тој би основи могли да разговарамо.

СВЕТИСЛАВ

(Оддучно)

На тој основи не би могли ни да почнемо разговор!

МИНИСТАР

Па лепо, како сте ви другаче мислили? Да ја ваљда дам оставку на министарски положај и да ме ангажујете за сарадника свога листа?

СВЕТИСЛАВ

(Смешећи се)
То не!

МИНИСТАР

Него?

СВЕТИСЛАВ

Мислио сам, да ћете ви хтети одвојити питање односа мојих и ваших и то двоје не везивати једно за друго. Мислио сам далеко ћете бити од сваких понуда које ме унижавају...

МИНИСТАР

Охо, ви сте прешли већ на крупније фразе. (Устане) Мене је моја кћи уверавала да ви њу волите тако одано као што она вас воли, и ја сам имао сва права једнога родитеља да се о њеној срећи бринем.

СВЕТИСЛАВ

Ваша вас је госпођица кћи уверавала о ономе што је сушта истина.

МИНИСТАР

И ви нисте кадри ни њој да учините оно што не би мени?

СВЕТИСЛАВ

Ја нисам кадар да учиним ту неправду госпођици. Ја нисам рад да госпођицу, која верује у сталност мојих осећаја, уверим о мојој несталности.. И камо срећа када би баш ви, господине министре, прихватили човека који неће да је неваљалац, но што му нудите да то буде.

МИНИСТАР

Покушали смо, али изгледа да се не можемо споразумети. (Другим тоном) Ја рачунам да сам имао посла са младим, поштеним човеком, и да ће овај разговор остати међу нама.

СВЕТИСЛАВ

Молим!

МИНИСТАР

А, шта велите... Како да овај разговор саопштим Драгињи?

СВЕТИСЛАВ

Од речи до речи, она ће ме разумети.

МИНИСТАР

Гле, ви сте још кадри веровати, да бих јој ја другаче, а не од речи до речи могао саопштити. Али, нека би ствар била до краја на чисто изведена, звању је овде и пред вама јој све казати, Мислим да је то боље.

СВЕТИСЛАВ

Како год ви налазите за сходно.

МИНИСТАР

(Код левих врата)

Драгиња, Драгиња! А, гле, обешенице једна! Ти си дакле овде, крај врата? Дакле, и то знаш? Оди, оди овамо! (Изведе је за руку).

XV

МИНИСТАР, СВЕТИСЛАВ, ДРАГИЊА

МИНИСТАР

Ти си вероватно прислушкивала наш разговор, па ипак хоћу да ти овде, у присуству господиновом, кажем, шта смо постигли.

ДРАГИЊА

(Постиђено гледа у земљу).

МИНИСТАР

Учинио сам све, што сам био дужан и што сам могао као родитељ, као што сам ти био обећао, али... (Слегне раменима).

ДРАГИЊА

(Светиславу)

Ви нисте пристали?

СВЕТИСЛАВ

Ни на шта што би ме пред мојом савешћу и у вашим очима унизило.

ДРАГИЊА

(Погледајући прекорно оца)

А зар је мој отац тако што могао и захтевати?

МИНИСТАР

(Узимајући је за руку)

Твој је отац, сине, захтевао да вас обоје може подједнако волети.

СВЕТИСЛАВ

(Упада)

А да би то могло бити, услов је да ја будем неваљао и нечастан човек.

ДРАГИЊА

Боже!

МИНИСТАР

Па ви сте, чујте, почели да ме оптужујете пред мојом ћерком.

СВЕТИСЛАВ

Не то, али ви морате дозволити да се пред госпођицом оправдам.

ДРАГИЊА

Оче, то значи ви нисте били попустљиви?

МИНИСТАР

Ја... ја не знам шта је то у чему бих ја имао да попустим.

СВЕТИСЛАВ

Само то, верујте, да се измирите са могућношћу да и политички противници могу бити лични пријатељи и међусобно се поштовати.

ДРАГИЊА

(Мазно)
Оче!

МИНИСТАР

(Светиславу)
А ви... дабоме... ви да останете упорно при своме?

СВЕТИСЛАВ

Ја не видим шта је то, шта бих ја могао учинити.

МИНИСТАР

Па, ето... кад би бар пристали да не потписујете лист као уредник... бар то!... Остани и даље тамо, пиши, грди ме, али бар немој ти да будеш уредник, ето толико бар!

ДРАГИЊА

Светиславе!

СВЕТИСЛАВ

На то бих могао само зато пристати, што сам ја и иначе привремено примио редакцију кад је ухапшен досадашњи уредник. Али и то тек онда кад будемо нашли уредника...

ДРАГИЊА

(Оцу)

Но, ето?

МИНИСТАР

(Смејући се)

А да ме дотле грдиш под потписом?

СВЕТИСЛАВ

(Као горе)

Сад у толико јаче, да не би моји пријатељи рекли да сам преврнуо кабаницу.

МИНИСТАР

Врло лепи изгледи за мене. Ето, ето, ето на шта све родитељ мора да пристане за љубав детета.

ДРАГИЊА

Хвала, оче! (Љуби му руку, а и Светислав).

МИНИСТАР

Учинио сам и сувише за твоју срећу. Одсад моја полиција кад буде тражила да ухапси овога опозиционара, ја ћу јој рећи: „Идите министровој кући, тамо је!"

СВЕТИСЛАВ

Не само то, оче, ако допустите да вас тако назовем, већ ћу овде, у вашој кући, и чланке писати!

МИНИСТАР

А, то нећеш! Хвала лепо! Иди у редакцију па их пиши.

СВЕТИСЛАВ

И тако ја имам две родитељске куће, али ни у једној не смем да пишем. Овде ми забрањују, а у оној другој ме хапсе....

МИНИСТАР И ДРАГИЊА

Хапсе?

СВЕТИСЛАВ

Да, ја сад право из хапсе идем. Мој отац, који је долазио к вама и молио вас за премештај у Београд, сазнао је да сам почео један чланак против вас и закључао ме да не би чланак свршио, бар док он не добије премештај...

МИНИСТАР

Долазио к мени... тражио премештај?.... То ће ваљда бити онај Кукић председник суда?

СВЕТИСЛАВ

Да... и можете мислити какав је сада паничан страх у кући, јер сам ја побегао из затвора.

МИНИСТАР

Но, могу мислити!

СВЕТИСЛАВ

У кући је сад читав вашар. Они сањају о пропасти коју ћу им ја донети својим доласком к вама, они су тамо сад очајни и убивени. И кад бих смео да вас замолим... било би то врло занимљиво изненађење....

МИНИСТАР

Шта?

СВЕТИСЛАВ

Кад би ми учинили да пођемо заједно одавде, да им објаснимо моју прошевину.

МИНИСТАР

(Нећка се)

Није ми баш најзгодније...

ДРАГИЊА И СВЕТИСЛАВ

(Сколе га)

Да идемо, оче, да идемо!

МИНИСТАР

Ето, ето, сам сам себи направио да останем у мањини у својој рођеној кући. (Светиславу) Признаћеш ми ваљда који пут у заслугу што се већини покоравам.

СВЕТИСЛАВ

Ја вам већ признајем то!

МИНИСТАР

Е, онда хајдемо!

СВЕТИСЛАВ И ДРАГИЊА

(Љубе га у руку).

ЗАВЕСА

ЧИН ПЕТИ

Соба из првог чина.

I

САВЕТА, АЋИМ, МАНОЈЛО

САВЕТА

(Седи лево на миндерлуку, везала главу и метула две кришке кромпира на слепе очи. Аћим седи десно на столици и гледа кроз прозор. Очајан, шиштећи дише).

МАНОЈЛО

(Стоји између њих и погледа час једно час друго. После извесне паузе, благо и мирећи.)

Аћиме, проговори!...

АЋИМ

(Мане руком, као да бих хтео рећи: „Окани ме се").

МАНОЈЛО

(После извесне паузе).

Савета, проговори!

САВЕТА

(Као Аћим).

МАНОЈЛО

Па једно мора проговорити, не можете тако целога живота!

АЋИМ

(Нагло се окрене, јетко).

Ама шта да проговорим, шта, кад ми сам јед тече из уста. (Ућути, ждере се у себи, па опет наставља). Шта да проговорим, 'ајде, реци ми, шта да проговорим? Мањ ако 'оћеш да ти причам како ће ме истерати из службе... и како ћу морати наново да почнем од практиканта. Ето, то је све што могу ја да проговорим.

МАНОЈЛО

Боже, Аћиме, ти па практикант?

АЋИМ

Него шта.. Кад те истерају из службе на улицу. А она... (Показује на Савету) која је све то направила, ништа, ни лук јела ни лук мирисала... Боле је глава, везала крompире на слепоочнице, а што сам ја упропашћен... то ништа.

САВЕТА

И ти још смеш да говориш, још имаш образа да говориш! Ја направила, а, је ли, ја? Јесам ли ја била младожења, јесам ли ја просила девојку код живе жене? Ју, ју, ју, место да се сакрије у земљу од стида и срама, он још говори! Није те стид у очи да ме погледаш?

МАНОЈЛО

Али, забога, проговорите коју добру реч. То је све било па прошло!

САВЕТА

Јесте, прошло! Ђавола би прошло да нисам ја похитала, прошло би јесте, али би господин до сад имао другу жену, а ја би била на сокаку. Ето како би прошло..

АЋИМ

И овако смо на сокаку. Да си бар почекала мало, да видимо да није каква погрешка.

МАНОЈЛО

Не може друкчије бити, мора да је то каква погрешка.

АЋИМ

(Устане и прилази Савети).

Дабогме!... А ти да си бар причекала мало да припиташ, него ду!... па код министра. Па није ти доста било што си сама пошла, него си још повела и твога слатког сина. Ти си га пустила, ти! Ви сте се договорили да ме упропастите, заверили сте се и најпре си ти отишла па си ме облагала тамо, па онда си њега послала. И ко зна шта тај тамо кува..

МАНОЈЛО

„Течете звања и положаје!"

АЋИМ

Послала њега, а ти се лепо вратила кући и... ето, заболела те глава па метла кромпире! Ја бих метнуо бундеве на главу, да сам оволику комедију направио.

САВЕТА

Ама зар ја направила, је ли? Јаој, макни се, човече, с места, никад се мајци не макнуо да Бог да! Ја, је ли? Још ћеш рећи да сам те ја терала да просиш министрову сестру. Бре, срам те било, турчине један! Ти ниси крштен, ти си нечастиви! И ја још говорим с њим, тешко мени! (Диже се и плачући оде).

II

МАНОЈЛО, АЋИМ

МАНОЈЛО

(После подуже паузе)

Е, брате, сад смо сами: кажи бар мени искрено, шта си ти тамо код министра замесио? Ти си морао тамо нешто замесити!

АЋИМ

Ама нисам по Богу људи, нисам ништа замесио! И шта сам могао замесити?

МАНОЈЛО

Па онако велим...

АЋИМ

Ама нисам, разумеш ли?

МАНОЈЛО

Е, па добро, шта је ово?

АЋИМ

Напаст! Је си ли чуо који пут шта је то напаст?

МАНОЈЛО

Јесам!

АЋИМ

Ето, то ти је напаст!

МАНОЈЛО

Јест, напаст!

АЋИМ

И како је све лепо свршено, и како би све лепо било свршено, унапређење и радост у кући и други живот и све, али дође изненада напаст, дочепа ме за грло и дрекну: Е, нећеш, Аћиме, не дам!

МАНОЈЛО

Не да, богме!

АЋИМ

Не да, дабоме, али зашто, зашто питам ја тебе?

МАНОЈЛО

Па... слушај, Аћиме, кад се зрело размисли, ти си ипак нешто замесио тамо?

АЋИМ

Опет он! Ама по богу брате, имаш ли ти уши да ме чујеш? (Дере се) Нисам замесио! Нисам имао шта, баш и да сам хтео замесити. Нисам! (Виче му наизменично час на лево час на десно ухо). Нисам! Је л' разумеш сад?

МАНОЈЛО

Разумем, како да не разумем. (Замисли се).

АЋИМ

(После извесне паузе)

Манојло!

МАНОЈЛО

Шта је?

АЋИМ

(Расејано)

Ето, хтео сам нешто да ти кажем па сам заборавио... Свет ће ми се смејати, Манојло. Остави што ћу изгубити службу, али свет ће ми се смејати.

МАНОЈЛО

Хоће!

АЋИМ

Хоће, дабогме да хоће! Пући ће глас по свету, да сам хтео два пут да се женим, па ће

деца пружати прст на мене, трчаће их по двадесет и тридесет за мном и викаће: Турчин, Турчин!...

МАНОЈЛО

Хоће!

АЋИМ

Хоће, дабогме да хоће! Па ће ми се смејати и сами моји практиканти. Цртаће ме са чалмом, по дувару, по зидовима... и тамо где наш свет обично црта... знаш већ! И издеваће ми разна имена; назваће ме можда Мехмед или Мустафа. Замисли, Манојло, брате, ја да се зовем Мустафа!...

МАНОЈЛО

(Брижно)
Тако ће те звати.

АЋИМ

Тако, дабогме да ће ме тако звати. Е, па реци сам, куда ћу од бруке и срамоте под овим седим власима! Па још ако ме дохвате они новинарчићи, па крупним словима...

МАНОЈЛО

(После размишљања)
Хоће!

АЋИМ

Хоће, дабогме да хоће! Пропао сам, пропао сам, мој Манојло, као нико мој! Бар да сам дете збринуо, него и то. Онако је красан човек

просио, положио лепо адвокатски испит а — ти си га одбио.

МАНОЈЛО

Ето ти сад! Нисам ваљда ја?

АЋИМ

Па ниси ти, ал' ти си му казао.

МАНОЈЛО

Ама, па јест, ал' ви сте ми рекли да му кажем.

АЋИМ

Јесте, ми смо ти рекли, ал' му ти ниси казао лепим начином.

МАНОЈЛО

(Гуња)

Па јест, сад ја...

АЋИМ

И сад... дабогме, ко ће је сад, после ове бруке, просити. Морађу макар за кога да је дам.

МАНОЈЛО

Мораћеш!

АЋИМ

Дабоме да ћу морати, кад си ти макар како казао човеку. Боље је било да му нисмо још рекли, али, ти хоћеш.

МАНОЈЛО

Ето, сад опет ја! Па јесте ли ви побегли, а мене оставили да му кажем?

АЋИМ

Па јесте. Али што ниси и ти побегао, па онда не би нико казао човеку! Овако... пропали смо... сасвим смо пропали. И тек ћемо пропасти, мој Манојло, док само буде печен онај колач што га сад мој син меси тамо! (Шета замишљено и размишља) Не знам шта да почнем, ни како да почнем. Нисам довољно паметан, а ниси ни ти, Манојло.

МАНОЈЛО

Нисам!

АЋИМ

Ниси, дабогме да ниси! Јер ти да си паметан, ти би ми рекао: Аћиме, брате, овако и овако да урадиш.

МАНОЈЛО

Ама рекао бих ја теби: Аћиме, брате, овако и овако да урадиш, само да ти ниси замесио тамо код министра.

АЋИМ

Ето га опет! По Богу, брате, ако боље разумеш туркестански, туркестански да ти говорим: Нисам ништа замесио!...

МАНОЈЛО

Верујем ти ја, само не умем да те саветујем. Мањ... (Размишља)

АЋИМ

Шта мислиш?

МАНОЈЛО

Не умем да те саветујем.

АЋИМ

Слушај, Манојло! Рецимо: ја сам пропао, и рецимо: тако ми је било суђено. Добро, од судбине се не може побећи! Али, брате, ако можемо бар ово дете некако да спасемо.

МАНОЈЛО

Ал' како?

АЋИМ

Кад би нашли господина Младена?...

МАНОЈЛО

Он је рекао: доћи ће да каже због ом.

АЋИМ

Знам да ће доћи, али с ким ће да разговара овде? Јулка се завукла у собу и плаче. Савета везала кромпире, а с тобом да разговара — ти би му опет био кадар што наопако рећи.

МАНОЈЛО

(Буни се).

АЋИМ

Него ја велим, да ми њега потражимо.

МАНОЈЛО

Ама да л' је то баш згодно?

АЋИМ

Нећемо га потражити тако да он примети, не-

го онако шетаћемо око хотела где је одсео, па кад он случајно наиђе, а ти кад га видиш, реци: „О, о, гле... какав случај!" А ја ћу рећи: „Баш добро те вас нађох, реците ви Бога вам, мени, шта вам је овај Манојло јутрос натруђао".

МАНОЈЛО

(Буни се)

Е, па брате...

АЋИМ

Па мораћу тако из далека да почнем, а после већ, кад уђемо мало у разговор, ја ћу објаснити, да ти имаш по који пут обичај да говориш разне глупости.

МАНОЈЛО

Па то ће изићи да сам ја човек без памети!...

АЋИМ

Е, па дозволићеш ми, брате, да је мени пре-че да спасавам моје дете, него да водим рачуна о твојој памети. Него 'ајдмо, шта знаш, може бар то да ми пође за руком кад је све друго пропало. 'Ајде Манојло! (Одлазе).

III

ЈУЛКА, САМА

ЈУЛКА

(Долази с лева сва уплакана).

Дакле заиста сам несрећна! Можда и зато

што сам се брзо обрадовала. Мислила сам: Јованка ће ми се смејати, а она ме жали, искрено ме жали, а то ми је горе, сто пута горе! Волела бих кад би ми се смејала. Ал', ако ми се не смеје она, господин Младен ће ми се извесно смејати, бар у души ће ми се смејати и биће сав срећан што смо га одбили. Ух, сад га већ мрзим! Па онда тамо, ако се вратимо, — Јоцићева, Зора Пајићева, Мица Сосићева, Нада Златићева, и све девојке, смејаће се гласно, нећу моћи ни улицом да прођем. Не, нећу да се враћам; молићу стрица Манојла да останем овде, код њега, у Београду. Нек иду отац и мајка, а ја ћу остати и удаћу се ма за кога, макар то био и старкеља са фарбаним брковима, само да се удам у Београду, само да ми се не смеју.

IV

САВА САВИЋ, ЈУЛКА

САВА САВИЋ

(Виче с поља)

Космајска улица број 124! (Улази) Добар дан!

ЈУЛКА

Добар дан желим!

САВА САВИЋ

Дакле, молим вас, мени је потребно једно објашњење... Ви дакле кажете да сам ја ваш муж?

ЈУЛКА

(Изненађена)

Али, господине!...

САВА САВИЋ

Молим лепо, ви дакле кажете да сте моја жена?

ЈУЛКА

Господине, дозволите, ви сте се вероватно помели!...

САВА САВИЋ

Нисам се ја помео. Ово је Космајска улица број 124.

ЈУЛКА

Али ипак, ако сте имали шта у овој кући, онда сте требали мало пажљивије да се понашате.

САВА САВИЋ

Пажљивије? Па лепо, ево понашаћу се пажљивије. Ја сам дакле Сава Савић, ђумрукција, нежењен.

ЈУЛКА

Ја сам Јулка Кукићева, кћи Аћима Кукића, председника окружног суда, неудата.

САВА САВИЋ

Е, па кад сте ви неудати, а ја нежењен, како је то испало да смо ја и ви муж и жена?

ЈУЛКА

(Увређена)

Извините, господине, али ја вас потпуно не разумем. Изволите сачекати мога оца и разговорите се са њиме. Он ће ваљда умети да вам објасни то што ја не умем. (Оде).

V

САВА САВИЋ, САМ

САВА САВИЋ

Па шта је ово сад, Сава Савићу? Ту Космајска улица, ту број 124... ту женска... и она каже да није моја жена. Па лепо, онда, ко је моја жена?... Или можда овде у кући има још која женска глава? Лепо, сешћу овде и чекаћу... (Узима столицу и седа насред собе)... „Ако сте имали што у овој кући, онда сте требали пажљивије да се понашате"!... А није ружно ни ово девојченце, ово што иште да се пажљивије понашам... Да је она казала да сам њен муж, па да јој и опростим!... (После краће паузе уздахне тешко) Ах, Персида, Персида, срећо изгубљена, мал' ми ниси очи ископала!

VI

АЋИМ, МАНОЈЛО, ПРЕЋАШЊИ

МАНОЈЛО

Нема га. Знао сам да га нећемо срести.

АЋИМ

Не кошта нас ништа што смо покушали. Суђено је да сви пропаднемо па то ти је...

МАНОЈЛО

(Спази Саву)

Гле, неки гости! Добар дан желим!

САВА САВИЋ

Добар дан! (За себе) Ово су мушки, ови ме се не тичу! (Окрене се опет на своју страну не водећи рачуна о њима).

АЋИМ

(Манојлу)

Овога сам виђао у министровој кући. Да није нешто... пази добро шта говориш.

МАНОЈЛО

(Аћиму)

Не брини! (Гласно) А ви сте извесно дошли каквим послом?

САВА САВИЋ

Разуме се да сам дошао послом, и нећу се маћи одавде док ствар не изведем на чисто.

АЋИМ

(Престрављено шапће Манојлу).

Осећаш ли одакле овај ветар дува?

МАНОЈЛО

(Казује главом Аћиму да је осетио. Сави)

Извол'те нам дакле рећи, господине, шта желите?

АЋИМ

И чиме вас можемо служити?

САВА САВИЋ

Да, господо, рећи ћу вам, али ви ме нећете разумети ако целу ствар не почнем из почетка.

АЋИМ

Па извол'те почните из почетка.

САВА САВИЋ

Седите, молим вас.

АЋИМ, МАНОЈЛО

Хвала! (Седају)

САВА САВИЋ

Дакле, ово је у ствари: ја имам намеру да се женим. То је намера, коју ја већ пуних двадесет година гајим у себи. Али, дозволите ми најпре да вам се представим: ја сам Сава Савић, чиновник. (Устаје и пружа им руку).

АЋИМ МАНОЈЛО

(Устаје и рукује се)

Мило ми је, мило ми је! (Седају).

САВА САВИЋ

(Седа)

Дакле, као што вам рекох, ја већ пуних двадесет година имам намеру да се женим.

АЋИМ

То је врло лепа намера. А ви сте, рекосте, чиновник?...

САВА САВИЋ

Да, управо ђумрукција.

АЋИМ

А ја сам... управо... дозволите ми да вам се представим, ја сам Аћим Кукић, председник окружног суда.(Устаје и пружа му руку).

САВА САВИЋ

Мило ми је!... (Устаје и рукује се. Рукује се и са Манојлом, који сматра да му је дужност да се и он рукује и не представљајући се. Пошто сви седну) Ви сте, дакле, господин Аћим Кукић?

АЋИМ

Да!

САВА САВИЋ

(Имитујући Јулку.)

„Ја сам Јулка Кукић, кћи Аћима Кукића, председника окружног суда, неудата".

АЋИМ

(Изненађен)

Али, молим, шта хоћете тиме да кажете?

САВА САВИЋ

Познао сам малочас једну госпођицу, која ми се тако представила.

АЋИМ

То је моја кћи.

САВА САВИЋ

Да, мислио сам. Ја сам већ разговарао с њом. Чим сам је видео, помислио сам: ево моје жене! Али, разуме се, видим и сам да сам погрешио што сам сироту девојку тако напао из небуха. Госпођица ме је и сама упутила на вас, рекла ми је: причекајте мога оца па с њим разговарајте.

АЋИМ

(Манојлу)

Ама овај канда навија на Јулку? (Гласно) Извините, господине, али ја вас довољно не разумем.

САВА САВИЋ

Па ја сам знао да ме ви нећете разумети, ако ствар не почнем из почетка. Где сам оно стао?

АЋИМ

Рекли сте да вас нећемо разумети, ако ствар не почнете из почетка.

МАНОЈЛО

Рекли сте да имате намеру да се жените! (Тихо Аћиму) Аћиме, не испуштај!

САВА САВИЋ

Да, то сам хтео да вам кажем; ја имам намеру да се женим... Може бити ви не одобравате ову моју намеру, јер ко зна како ви мислите о томе...

АЋИМ

О, молим, ја потпуно одобравам вашу намеру; ви сте још у добрим годинама.

МАНОЈЛО

И у добром положају!...

АЋИМ

Дабогме, али морате и сами признати, да то није баш најзгоднији пут, што сте се прво мојој кћери обратили. Знате како је у таквим приликама, ред је најпре с родитељима разговарати.

САВА САВИЋ

(За се)

Сава Савићу, шта је ово сад?

МАНОЈЛО

Да, знате, изволте ви нама ваше жеље казати, а ми ћемо већ с девојком разговарати.

САВА САВИЋ

(За се)

Да л' ово судбина игра с тобом, Сава Савићу? Уосталом судбини се не треба противити; тамо су ме и онако избацили из куће! Сава Савићу, пружи руку срећи, која те чека (Гласно) Да, зато сам вас ја и причекао, да разговарам најпре са вама.

АЋИМ

Ја у начелу немам против... мени је, разу-

ме се, девојка за давање. Само, разуме се, треба и девојку припитати. Па онда, волео бих о томе и са женом да се посаветујем.

МАНОЈЛО

Јер, знате, она је девојчина мајка.

САВА САВИЋ

Да, разумем ја то!

АЋИМ

Ако је по вољи. (Диже се) могли би прећи у ову собу па да се посаветујемо и опширно разговарамо.

САВА САВИЋ

О, молим, молим. (Устаје и полази са њим) Ово ми је седма прошевина.

АЋИМ

(Застаје Манојлу)

Ти остани, сад ћу ти послати Јулку, па је наговори! Разумеш? (Оде)

VII

МАНОЈЛО, ЈУЛКА

МАНОЈЛО

Опет ја! Али ако, ако се само детету може помоћи. А ову прилику богме не треба испуштати.

ЈУЛКА

(Дође)

Ви сте ме звали, чика Манојло?

МАНОЈЛО

Јест, звао сам те. Имам с тобом да разговарам о твојој срећи.

ЈУЛКА

Ах, ја сам тако несрећна, чика Манојло!

МАНОЈЛО

Ама, чекај, брате, полако... Слушај шта ћу да ти кажем. Ти знаш, дакле, да смо ми и по други пут понудили господина Младена, јер први пут га нисмо сасвим одбили.

ЈУЛКА

То нисам знала.

МАНОЈЛО

Да, понудили смо га и није хтео, па то ти је!

ЈУЛКА

(Плаче)

Није хтео, дакле није хтео! Па што сте га онда нудили? Што сте ме још више срамотили? Сад ће се још хвалити да је он мене одбио, сад ће ми се још више смејати.

МАНОЈЛО

Оно, могао би ти се и смејати, кад би ти рецимо остала неудата, али ти се још увек можеш удати.

ЈУЛКА

Где? Тамо у паланци, а хвалила сам се да ћу се у Београду удати.

МАНОЈЛО

Па ти се можеш и у Београду удати.

ЈУЛКА

(Заинтересује се)
У Београду?

МАНОЈЛО

Зато сам те, видиш, и звао да о томе разговарамо.

ЈУЛКА

О, па говорите, говорите, чика Манојло! Није само што би Београд волела, него за инат, за инат њему, господину Младену, за инат другарицама, које би ми се слатко смејале; за инат бих пошла макар за кога! Не бих бирала, макар за кога!

МАНОЈЛО

Господин Младен ће данас доћи да нам каже збогом, јер он сутра путује. Ти, ако хоћеш, можеш да га дочекаш испод руке са твојим младожењом.

ЈУЛКА

(Радосно)
Ах, то, то бих волела! Слатки чика Маној-

ло, 'ајде, реците ми, може ли то да буде; и како може да буде?

МАНОЈЛО

Па кад дође господин Младен, а ти да му кажеш: „Господине Младене, ја сам се испросила, да вам прикажем свога вереника, тај и тај. Поздравите све моје другарице и реците им да сам се испросила."

ЈУЛКА

(Обисне се око врата Манојлу)

Јаој, слатки чика Манојло, кажите ми, научите ме, све ћу вас послушати.

МАНОЈЛО

Дакле, слушај. Ено га тамо у соби са оцем и мајком један господин.

ЈУЛКА

(Разочарана)

Онај?...

МАНОЈЛО

Који онај?

ЈУЛКА

Па онај што је малочас са мном овде разговарао.

МАНОЈЛО

Јест тај!

ЈУЛКА

Уф!

МАНОЈЛО

Е, па, синко, боље је уф, него ух!... А ако останеш неудата ух ћеш казивати.

ЈУЛКА

Ал, тај ми се господин не допада.

МАНОЈЛО

Е, то ти је сад! Па знаш како ти је то у животу: гладан човек, кад му се измакне шницла, мора се задовољити и са подгрејаним кромпирима. Уосталом, он је чиновник, има добар положај, са службом је овде у Београду.

ЈУЛКА

Али, за Бога, чика Манојло, он је са мном мало час све којешта разговарао.

МАНОЈЛО

Па може бити, можда се збунио. Има људи који све којешта говоре кад се збуне.

ЈУЛКА

(Размишља)

Па онда...

МАНОЈЛО

Па онда, брате, врати се у паланку па се тамо удај. Ето, то ти је боље!

IX

АЋИМ, ПРЕЂАШЊИ

АЋИМ

(Појави се на вратима)

Али, забога, Манојло, ти опет отежеш.

МАНОЈЛО

Ама не отежем ја, него отеже она. Не може то ни тако тек преко колена. (Јулки) Ето ти сад па реци оцу, хоћеш ли или нећеш?

ЈУЛКА

(Још се устеже).

АЋИМ

Ако хоћеш...

ЈУЛКА

(Одлучно)

Само за инат — хоћу!

АЋИМ

'Ајде овамо! (Узме је за руку и одведе).

X

МАНОЈЛО ЈОВАНКА

МАНОЈЛО

(Сам)

Опет ја! Да покварим — ја; да поправим — опет ја! И сад, ако се тамо не погоде, опет ће: 'Ајде, Манојло, реци овоме господину, да је

сувише високо скочио. Само ту лежи зец, што овај сад није сувише високо скочио, јер је Аћим замесио нешто крупно тамо код министра. Нека каже он шта хоће, ал' замесио је, друкче не може бити!

ЈОВАНКА

(Дотрчи)

Оче, оче! Канда је тамо прошевина, је л' те — тако нешто изгледа?

МАНОЈЛО

Чућеш кад буде време да чујеш!

ЈОВАНКА

Ал' молим вас, оче, само бих нешто волела да знам: зар неће господин Младен узети Јулку, зар то није већ свршена ствар?

МАНОЈЛО

Свршена је, али наопако.

ЈОВАНКА

Наопако?

МАНОЈЛО

Одбили су га. Ја сам му то баш у очи казао.

ЈОВАНКА

Ви? А је л' те, оче, је л' му било криво, је л' га било жао?

МАНОЈЛО

Па и није; изгледа ми као да је једва чекао.

ЈОВАНКА

(Усхићена)

Је л' истина? (Хоће да га пољуби).

МАНОЈЛО

Де, шта ти је сад? 'Ајде, 'ајде, остави ме; морам и ја тамо да помогнем. Не може се ништа без мене свршити као што ваља. (Оде у собу).

XI

ЈОВАНКА, МЛАДЕН

ЈОВАНКА

(Сама)

Боже мој! Да ли је то могуће да је једва дочекао? Ја не знам, осећам да није лепо што се томе радујем, па ипак, ето, радујем се! Не знам зашто, ал' се радујем!

МЛАДЕН

(Долази с поља)

Добар дан желим! Извините, обећао сам доћи...

ЈОВАНКА

Да кажете због.

МЛАДЕН

Не, на против, да кажем да ћу остати у Београду.

ЈОВАНКА

Како, стално?

МЛАДЕН

Стално!

ЈОВАНКА

А... овај... Зашто остајете?

МЛАДЕН

Понуђен сам и примио сам се за уредника *Народног Пријатеља.*

ЈОВАНКА

Народног Пријатеља? А Светислав?...

МЛАДЕН

Он је само привремено примио редакцију, док се не нађе уредник. Сад је ја примам, а он остаје сарадник.

ЈОВАНКА

(За се)

Тако сам несрећна. Сад не знам шта даље да га питам?

МЛАДЕН

(За се)

Требало би да сам храбрији. (Гласно) Сад ми је још драгоценије ваше познанство, кад остајем овде.

ЈОВАНКА

(Збуњено)

И мени...

МЛАДЕН

(Усхићен)

И вама, је л' те?

ЈОВАНКА

Не, нисам хтела то да кажем!

МЛАДЕН

А зашто, што се одричете речи које су биле искрене?

ЈОВАНКА

Извините, ја сам тако збуњена.

МЛАДЕН

И ја, госпођице, кад год се сретнем с вама. Мени је добро дошао овај сусрет, ја сам га желео, а, ево, сад кад је он ту, ја немам храбрости да га искористим.

ЈОВАНКА

Да га искористите?

МЛАДЕН

Да, госпођице! Наш први сусрет то је био један тренутак, али је тај тренутак оставио код мене дубок утисак те ме је, између осталих разлога, и то руководило да се примим уређивања листа, не би ли остао у Београду. Ја пре нисам толико марио за Београд, био сам га сит, ал' од сусрета са вама, верујте, омилио ми је опет.

ЈОВАНКА

(Ћути).

МЛАДЕН

(После извесне паузе)

Ви се, је л' те, не срдите због моје искрености?

ЈОВАНКА

Не!

МЛАДЕН

Ја не бих, верујте, ни умео друкчији да будем према вама; ви имате сва права на моју искреност.

ЈОВАНКА

Ја... не знам... зашто?

МЛАДЕН

Дозволите ми да вам испричам једно предсказање, коме до овога тренутка нисам веровао, а сад му верујем. Пре више година, једна моја стара тетка гледала ми је у длан и рекла ми: Синко, ти ћеш пролазити крај многих девојака и оне крај тебе, допашће ти се и ти њима, ал' то још неће бити твоја срећа... Срећу ћеш своју изненада познати и, при првом погледу у очи, осетићеш да је то она. А кад је сретнеш — буди искрен и са искреношћу јој приђи, то ће ти отворити њено срце.

МЛАДЕН

(Прилази јој и неодлучно узима руку што она допушта)

И ево ја сам је срео, осетио сам да је то она, и прилазим јој свом искреношћу. Могу ли очекивати да ће се њено срце отворити?

ЈОВАНКА

(Нема храбрости да дигне главу. Шапћући)

Ја не знам...

МЛАДЕН

(Привлачи је себи.)

Али ја знам... ја знам... ја знам! (Привлачи је у наручја чему се она несвесно подаје).

ЈОВАНКА

(На један мах се разбере, тргне се, ишчупа из наручја, побегне далеко од њега и удари у грчевити плач).

МЛАДЕН

(Прилази јој нежно)

Немојте плакати. Па ви нисте никакав грех учинили. Ето, ми ћемо одмах казати вашем оцу шта смо учинили, је л' те? Ево, 'ајдемо одмах; казаћемо му све. Хајдмо!

ЈОВАНКА

(Испрекидано у плачу)

Не, не можемо тамо. Идите у ону собу... (Показује му десну собу) А ја ћу звати оца. (Отрчи лево)

МЛАДЕН

Срећо моја! (Оде десно).

XII

ЈОВАНКА, МАНОЈЛО, ЗАТИМ МИНИСТАР, ПЕРСИДА, СВЕТИСЛАВ, А ЈОШ ДОЦНИЈЕ АЂИМ

ЈОВАНКА

(На левим вратима не улазећи у собу)

Оче, оче! (После паузе) Оче, молим вас!

МАНОЈЛО

(Долази)

Шта је сад? Сад си баш нашла да ме зовеш кад свршавамо.

ЈОВАНКА

Слушајте, оче, ја морам нешто важно да вам кажем. Догодило се... догодило се нешто.. нешто се догодило...

МАНОЈЛО

Ама шта се догодило ког ђавола?

СВЕТИСЛАВ

(Улази на задња врата)

Ево, ту је! Изволите! (Улазе за њим министар, Персида, Драгиња.)

МАНОЈЛО

(Преплаши се, згране се, узврда се).

Боже благи... Светиславе... Господин... Господин... (Узврда се још више и почне трчати од једних врата до других.) Аћиме!... Аћиме!... Аћиме!...

АЋИМ

(Дотрчи и кад спази министра, претрне, остане закован на вратима и покушава нешто да каже, али му се језик везао и једва чујеш неки животињски крик).

СВЕТИСЛАВ

Та шта сте се препали? Дајте ми руку да је пољубим.. (Љуби) Испросио сам и довео сам заручницу да вам представим. (Драгиња прилази такође и љуби Аћиму руку) То је моја заручница, кћи господина министра. Ето, то је све! Што сте се тако препали?

АЋИМ

(Збуњен, осврће се на све стране и не знајући коме да се обрати) О... О... Ов... Ов.. брате Манојло! (Хоће да загрли Светислава па се тргне, ударе му сузе на очи и он их брише марамом) Није!.. Сине, сине мој!.. (Хоће да загрли Манојла па се опет тргне) Го... Господине министре, сажалите се!... Они терају комендију са мном!

МИНИСТАР

Не, господине Аћиме, а од сада, пријатељу Аћиме! Ми смо баш зато овако сви дошли. Ваш син је запросио моју кћер и ја сам му је дао.

АЋИМ

(Изненађен, усхићен)

Мој син, мој слатки син! Је ли истина?... О, Боже, ако је то истина!?...

ДРАГИЊА

Истина је, оче!

АЋИМ

Оди, оди, да те загрлим, моје слатко дете! (Грли Драгињу и љуби је у чело). И вас, мој слатки господине министре (Загрли министра). И вас моја слатка... (Пође да загрли Персиду па се тргне, окрене се и загрли Манојла) тебе, мој слатки брате Манојло. Цео свет бих хтео да загрлим. (Прилази снебивајући се министру) И ми... ми смо сад... је л' те, ми смо сад пријатељи, ја и ви?

МИНИСТАР

(Пружа му руку и срдачно се рукује).

СВЕТИСЛАВ

(Министру и Драгињи)

Рекао сам вам да ће то бити пријатно изненађење.

АЋИМ

Шта сам оно хтео да кажем, (Сети се) А, јест! Манојло, брате, шта си се ког ђавола укипио?

МАНОЈЛО

(Још увек преправљен блене у таван).

АЋИМ

Гле, гле га, молим те, како се укипио! (Дрмуса га). Ама шта си се укипио, зови Савету, зови децу.

МАНОЈЛО

Везао ми се језик!(Отрчи до левих врата) Савета, Аћиме, Јулка, Светиславе, Јованка, снахо, децо, овамо, овамо!

ЈОВАНКА

(Која је за време ове сцене стајала на страни незапажено) Ја баш не морам бити овде. (Оде у собу десно где је раније Младена испратила).

АЋИМ

(Грли опет Светислава)

Знао сам ја да ће мој син да ми осветла образ!

XIII

САВЕТА, ЈУЛКА, САВА САВИЋ И ПРЕЋАШЊИ

ПЕРСИДА

(Кад спази Саву Савића, цикне)

Јух, брате, и он је ту!

МИНИСТАР

(Персиди)

Пст! Мирна! (Гласно) Господине Кукићу, жао ми је што вам морам изјавити да ће једна непријатност морати да помути данашњу нашу радост.

АЋИМ, МАНОЈЛО

Да помути?

МИНИСТАР

(Показује на Савету)

Госпођин муж налази се такође овде, а то је врло непријатно, бар за нас!

АЋИМ

Како, зар што сам ја овде?

МИНИСТАР

Не ви, већ, господин Сава Савић, госпођин муж.

САВА САВИЋ

(Чим је ушао на врата, запрепастио се те опет испустио шешир).

Ја... ја!...

АЋИМ

Али, забога, та ја сам њен муж, она је Светина мајка.

ПЕРСИДА

(Изненађена)

Како, молим вас?

САВЕТА

(Скинула је кромпире. Све што се говори слуша не разумевајући и једнако се крсти)

Ама ја не знам шта је све ово?

МИНИСТАР

Па ви сте, госпођо, долазили к мени?

САВЕТА

Јесам, господине министре, и казала сам вам да мој муж Аћим има живу жену.

ПЕРСИДА

Како, зар није господин Сава Савић ваш муж?

САВЕТА

Боже сачувај!

САВА САВИЋ

Није, дабогме!

МИНИСТАР

(Весело)

Па то је била нека велика забуна.

АЋИМ

Бог види моје чисто срце! Чујеш ли, Савета, видиш ли, Манојло, да нисам ништа замесио.

САВЕТА

Добро, добро! Али шта је све ово?

АЋИМ

Шта је? Како шта је? Зар не видиш шта је?

МАНОЈЛО

Прошевина!

СВЕТИСЛАВ

Ја сам, мајко, испросио госпођицу, ћерку господина министра.

САВЕТА

Па што не говорите? (Заплаче се и загрли Светислава). Слатко моје дете! (Љуби Драгињу) Што не говорите забога! Дечице моја!

ПЕРСИДА

(Која је одмах после објашњења почела да гледа пријатније Саву Савића и да му се приближава)

Дакле, ви нисте жењени?

САВА САВИЋ

Па разуме се!

ПЕРСИДА

Онда... опростите... ми смо криви...

САВА САВИЋ

Нисте хтели ни да ме саслушате.

ПЕРСИДА

Опростите... то је можда моја кривица. Ја вам опет радо пружам руку... (Пружа му руку).

САВА САВИЋ

(Збуњено гледа у Јулку)

Али ја... овај...

АЋИМ

Он је мало час испросио моју кћер! (Општи смех).

МИНИСТАР

Дакле, свеједно, ако немате две жене, а оно имате две заручнице.

АЋИМ

Па шта је сад?

САВА САВИЋ

(За се)

Сава Савићу, баш ти се не да!

МИНИСТАР

Једна мора одустати. Ево, моја сестра.

ПЕРСИДА

Али!...

МИНИСТАР

(Одлучно)

Моја сестра одустаје и тако, пријатељу Аћиме, нека вам је срећно!

СВИ

Срећно, срећно!

МАНОЈЛО

Хасан-ага два весеља гради!

XVI

МЛАДЕН, ЈОВАНКА, ПРЕЂАШЊИ

СВИ

(Спазивши Младена и Јованку који се држе за руку)

Шта?

МАНОЈЛО

(Изненађен)

Ама, је л' то оно нешто што се догодило?

ЈОВАНКА

То је! (Она и Младен љубе руку Манојлу).

МАНОЈЛО

Па нека вам је срећно!

АЋИМ

Хасан-ага три весеља гради!

МАНОЈЛО

Како је ово данас пошло, ко зна шта би и са мном још могло бити. (Гледа испод ока на Персиду).

СВИ

Е, срећно! Срећно! (Рукују се међу собом и љубе).

ЗАВЕСА.

Кнегиња од Трибала

Комад у три чина

Л И Ц А:

Захарија Гропа, господар Охрида, Клетвеник Скендер-бегов.

Јован Стрез
Петар Емануило
Петар Перлат
Владеније Ђурица
Иво Бојиновић
} капетани у опсађеној војсци у Кроји.

Капетан Балтазар Пердучи, командант аркебизијера послатих Скендер-бегу у помоћ од Краља Алфонза од Сицилије.

Мојсије Анђелић Дебранац, звани Моз Големи, некада славни војсковођа Скендер-бегов, сада одметник.

Рако Врачанин, старешина страже у тврђави.

Хаџи-Даут Меетан-Оглу, старешина јаничарски.

Тол.

Књегиња Марија, Маркиза од Трибала, кћи Господара Оба Иолога, супруга Конте Брана, Графа од Маће, храброга браниоца Кроје.

Госпава, њена пратиља и дружица из детињства.

Стражар с куле.

Први
Други
} стражар с бастиона.

Стражар с доњих бедема.

Први
Други
} Мозов гласник.

Дешава се за време опсаде Кроје 1445 године.

ПРВИ ЧИН

ГРАД КРОЈА

(Део источнога бедема на коме се, са широке кружне терасе, пење висока шестоугаона кула која на спрату носи као опасач око себе балкон, којим шета стражар и осматра. На тераси, која се пребија у виши и нижи део, на првоме један испуст у зиду који служи као заклон другоме стражару. У кулу се пење на два три степена и улази кроз гвоздена врата. Под прозором куле, на предњој страни, у дну је тамнички прозор. Са нижега дела терасе води шири, стрменит пут, каменом балустрадом ограђен, на доње бастионе, од којих се врхови догледају. Доле, у позадини, кршевита гора, камен и ретка шумица, а на врху једног од предњих и онижих брда камена кула мотриља, на којој ће се доцније, кад падне вече, прозор осветлити. Још даље високе и масивне планине.

Сунце је већ пало, још само вечерња румен траје и дан се лагано гаси.)

I

Јован Стрез, Балтазар Пердучи, Петар Емануило, Петар Перлат, Владеније Ђурица и још неколико старешина, на нижем делу терасе, испред куле. Сви су на ногама, брижни догађајем који их је искупио. Владеније Ђурица, одвојен од групе, седи на каменој клупи туробан и сломљен.

ЈОВАН СТРЕЗ

Недаћа је велика! Бар да нас је мимоишла сад, кад су нам његова мудрост и његов мач највише требали.

КАПЕТАН ПЕРДУЧИ

Кнежевом смрћу Моз је добио половину победе.

КАПЕТАН ПЕРЛАТ

Зар о смрти зборите, зар нема наде никакве?

ПЕТАР ЕМАНУИЛО

Одиста, зар рани нема пребола?

ЈОВАН СТРЕЗ

Ако је под срцем, нема јој пребола.

КАПЕТАН ВОЈНОВИЋ

Под срцем је да, и само милостиви Бог може отклонити од нас удес зао.

ЈОВАН СТРЕЗ

Капетане Владениje, је ли Господар имао оклоп на себи?

КАПЕТАН ВЛАДЕНИЈЕ

Имао је, ал' пouздана рука умела је наћи срце и под оклопом.

ЈОВАН СТРЕЗ

Чија л' то пouздана рука? Још није пала мрка ноћ, зар му у сутон ниси могао лице сагледати?

КАПЕТАН ПЕРДУЧИ

Касно сам стигао, те не чух, господо, како се све то десило?

ЈОВАН СТРЕЗ

Уз кнеза беше капетан Владениje, он једини ти може рећи то.

КАПЕТАН ВЛАДЕНИЈЕ

(Устаје и прилази групи)

Рекох већ, и ево ћу поновити. Још с ране вечери, чим стража објави да непријатељ напушта логоре на бигоровим стенама и креће на исток, Господар Кнез се забрину. Рече ми: „Капетан Владениje, Моз нас је заваравао са запада све док топ није салио, а од прве му је намера да удари с истока".

ЈОВАН СТРЕЗ

Увек сам тврдио, Моз познаје добро овај град, познаје сваки камен на њему, зна стене и пропусте, и зна да су бедеми с истока најслабији са пролома који им је лане нанео трус.

ИВО БОЈИНОВИЋ

А зар не би знао, кад се до јуче овде с нама борио, те слава Кројина и његовим је мачем писана.

КАПЕТАН ВЛАДЕНИЈЕ

(Наставља казивање)

Забринут позва ме Господар те пођосмо да обиђемо источне бедеме. Господар је журио да се још ноћас камен нанесе и пролом затисне, и сам је настојавао да се сврши посао тај. Кад сунце клону, ја опоменух Господара да је доцкан

већ и да га код куле чекају старешине које је позвао на договор. Господар ми тада наложи да се још једном испнем на бедем који смо мало час напустили, и отуда да осмотрим догледа ли се непријатељ. Он оста сам у ноћи, и кад пођох низ стрмину, ја чух један таман крик. Потеци кнезу, али га затекох крвљу обливеног, машући руком према страни којом је убица замакао.

ЈОВАН СТРЕЗ

Зар не изусти кнез ни једну више реч?

КАПЕТАН ВЛАДЕНИЈЕ

Говорио је неке речи нејасне, прибравши задњу снагу у борби са смрћу. Свака реч била му је део живота, али — из самртникових речи ништа не разабрах..

КАПЕТАН ПЕРЛАТ

Па потече ли за убицом?

КАПЕТАН ВЛАДЕНИЈЕ

Како да не, ал' већ беше узалуд. Јер, дуго оставих кнеза те му се из ране отворене силна крв источи.

ПЕТАР ЕМАНУИЛО

Те шта учини?

КАПЕТАН ВЛАДЕНИЈЕ

Убица ми замаче, а кнезу дође задњи час те позвах стражу с бедема и укрстисмо копља те

понесмо обамрла кнеза да се бар овде, у кули, са душом опрости.

КАПЕТАН ПЕРДУЧИ

Како је кнегиња примила удар тај?

КАПЕТАН ВЛАДЕНИЈЕ

Ја не знам, нисам јој смео на очи; болео ме је удес њен.

ПЕТАР ЕМАНУИЛО

Убица није непријатељ, јер где би у град доспео, али је можда плаћеник...

КАПЕТАН ПЕРЛАТ

Ил' издајник...

КАПЕТАН БОЈИНОВИЋ

Ил' Мозов поклоник...

ЈОВАН СТРЕЗ

А ја чак слутим...

КАПЕТАН ВЛАДЕНИЈЕ

(Узнемирено)

Шта?

ЈОВАН СТРЕЗ

Једном — још првих дана опсаде — водио сам дуг разговор са Господаром кнезом. Рекох му да у нашој посади имамо три хиљаде Дебрана, Мозу наклоњених, а кнез ми рече да он њима верује. „А неће ли се међ' толикима ма један

наћи — рекох кнезу тад — који ће поумити да наклоност Мозу крвавом мржњом искаже!" Тад ми рече кнез: „Не бојим се ја руке непријатељеве; та рука смрт ми неће задати!"

ПЕТАР ЕМАНУИЛО

Но?

ЈОВАН СТРЕЗ

„Бојим се, рече, змије која ми под прагом спије."

КАПЕТАН ПЕРЛАТ

Чудних ли речи, ја им смисао не разумем.

ЈОВАН СТРЕЗ

Да, не дозире се истина затворених очију. — Ал' дозирете ли бар Мозову војску која нам је опасала град. Веле уходе: сто двадесет их је хиљада. Нека је мање, нека је пола од тог и нека пола изгине — оно што остане, четири пута је већа сила од наше посаде. Па дозирете ли бар шта ту и толику силу искупи; шта одведе Моза, најхрабријег војводу Скендеровог, у издају?

КАПЕТАН ПЕРЛАТ

Веле...

ЈОВАН СТРЕЗ

Не збори, капетане, о ономе што веле, већ о ономе што знаш. Знаш добро ти шта је Моза одвело у издају, као што знаш и то, да је руку

која данас зари мач у груди кнежеве водило исто то. Не опсађује Кроју Моз да би нас победио; не забада убица нож кнезу у срце да би нам вођу смакнуо.

КАПЕТАН ПЕРДУЧИ

Већ?...

ЈОВАН СТРЕЗ

Само тај ком женски осмех још није душу замаглио, могао би се зар и питати: шта бива и зашто све то што бива око нас.

КАПЕТАН ВЛАДЕНИЈЕ

Капетане, реци јасније, чији осмех то?

ЈОВАН СТРЕЗ

Што мене питаш, капетане, кад си одговором ближи себи сам.

КАПЕТАН ВЛАДЕНИЈЕ

Довршиипак ту пакосну реч!

ЈОВАН СТРЕЗ

Што бих ја, време ће је довршити.

КАПЕТАН ВЛАДЕНИЈЕ

Ал' време неће тебе ослободити да покајеш ту ружну потвору. (Трза мач) За Кнегињину част!

ЈОВАН СТРЕЗ

Знао сам да ће то младост бити која ће се заложити! (Вади мач).

КАПЕТАН ПЕРДУЧИ

(Вади такође мач)

Не младост само већ и дужност витешка!

КАПЕТАН БОЈИНОВИЋ

(Такођер вади мач)

И оданост кнезу и дому његовом! (Сви потржу мачеве и, подељени у две групе, укрсте их).

II

ГОСПОДАР ГРОПА, ПРЕЂАШЊИ

ГОСПОДАР ГРОПА

(Излази из куле и затиче капетане са укрштеним мачевима. При појави његовој они се, постиђени свога чина, умирују и спуштају мачеве. Настаје мртва тишина. Гропа улази међу завађене и посматра их строго и прекорно).

Шта је то, господо?! У кули кнез вам умире, а ви овде укрстили мачеве! Вратите их у корице; имате их кад сутра потрзати, тамо, на бедемима Кројиним. (Сви враћају мачеве у корице) Не завађајте се сад, тежак је час, ваља нам се прибрати! Кроју је опасао озбиљан противник. До јуче храбар војник за славу његзину, одметнуо се и довео силну војску туђинску. И, у очи дана одсудног, нас задеси кнежев удес зао. Остасмо без храбре деснице која је Кроју увек победама китила; остасмо без мудра савета онога, чија је мудрост увек сили одолевала. На нама је сад да понесемо бригу сву.

ЈОВАН СТРЕЗ

Господар Скендер има на Љешком пољу сабраних осам хиљада коњаника. Он бодро прати Мозову опсаду и, ја верујем, можда у часу најтежем, он ће од некуд искрснути и дрским нападом збунити војску Мозову. У два маха је спасао тако Светиград.

ГОСПОДАР ГРОПА

Гласник му је отишао. Ако нас само сутрашњи мимоиђе дан, ако још само сутра Моз напад не предузме, Господар Скендер стићи ће још у добар час.

КАПЕТАН ПЕРЛАТ

Надајмо се и том, ал' моје је поуздање све у тврде зидине Кројине и срећну звезду која над њом бди. Ово је већ четврта опсада и све раније завршиле су се нашом победом.

ГОСПОДАР ГРОПА

Ал' оне прве три није предводио Моз. Стога, господо, све поуздање нек' буде у нама самима. Кнез тамо, на самртној постељи, броји већ задње часе, немоћан да нам каже своју задњу реч. Чујте дакле моју реч: Од овога часа ја узимам заповедништво над градом опсађеним.

ЈОВАН СТРЕЗ

И припада ти, Господару, то!

ГОСПОДАР ГРОПА

(Вади и полаже мач)

Положите, господо, на послушност мачеве. (Сви ваде и полажу мачеве по његовом). А сад чујте моје наредбе. Моз креће војску на исток и са истока ће напад извршити; стога, капетане Пердучи, поставићеш аркебизе на источне бедеме и не троши прах на велике даљине. Капетане Стрезе, теби поверавам Дебране, који ће на западним бедемима остати и неће ступати у борбу без велике невоље.

ЈОВАН СТРЕЗ

Дебрана је три хиљаде, храбри су и срчани; Моз је са њима на Дајну Млечане разбио — наштo их бацати на западне бедеме и у борбу их не уводити?

ПЕТАР ЕМАНУИЛО

Моз је са њима ратовао и побеђивао са њима и своје име везао са славом њиховом. Ја не сумњам у њих, ал' ипак верујем да су Мозу наклоњени те мислим, мудра је Господарева заповест, ваља је послушати.

ГОСПОДАР ГРОПА

Тако је!

ЈОВАН СТРЕЗ

Без поговора испунићу!

КАПЕТАН ГРОПА

Капетане Петре Емануило, теби је заповест да ноћас нанесеш што више камена на источне бедеме. Скупи по граду уље и казане за варење, нанеси доста трња и учини све што би могло пролом обезбедити.

ПЕТАР ЕМАНУИЛО

Извршићу!

ГОСПОДАР ГРОПА

Капетан Перлат и Владенија Ђурица са мном ће остати, а ти, Бојиновићу...

КАПЕТАН БОЈИНОВИЋ

Слушам, Господару!?

ГОСПОДАР ГРОПА

Избери две стотине Маћана, од кнежевих људи, и с њима заузми пролом на источном бедему. Ако набацан камен не буде издржао, ваших двеста лешева нек' затисну пролом тај.

КАПЕТАН БОЈИНОВИЋ

Тако ће бити, Господару, како наређујеш!

ПЕТАР ЕМАНУИЛО

А верујеш ли одиста, Господару, да ће Моз сутра напад извршити? Кад би нас сутра још напад мимоишао, док гласник стигне Скендеру, тај један дан донео би нам победу.

ГОСПОДАР ГРОПА

Ко Моза зна — а знамо га сви — знаће да је он брз на одлуци, а одлучан на делу. Кренуо је топ на исток и открио своје намере, он сад већ неће више оклевати. Не смемо оклевати ни ми. Ноћ је и сувише кратка, стог потеците, господо, свак на посао свој! Ако се у војсци чуло за Кнежев удес зао, не одузимајте јој наду, то би јој храброст умањило. Реците, рана је кнежева лака, и сутра, кад зора сване, укрстиће се кнежев мач са мачем Мозовим. Ако би било потребе да вас још ноћас овде призовем, ил' ако би поумили да Кнеза рањена обиђете, посао не прекидајте! Поверите га поузданима, јер зора сутрашња мора нас затећи спремне да борбу примимо. Је л' тако, господо, јесмо л' се разумели?

КАПЕТАНИ

Тако је!

ГОСПОДАР ГРОПА

Тада, у име Божје, пођите! (Старешине се разилазе разговарајући међу собом. Уз господар Гропу остају капетан Перлат и Владеније Ђурица) Капетане Перлате, ми ћемо поћи на источне бедеме да видимо јесу л' извршене синоћње господареве наредбе, а ти, капетане Владеније, остани овде крај куле, нађи се крај Кнеза и Кнегиње и обиђи гдекад страже. Нађеш ли да затреба, зови ме! (Одлази на доње бастионе праћен капетаном Перлатом).

III

КАПЕТАН ВЛАДЕНИЈА, СТРАЖА

КАПЕТАН ЂУРИЦА

(Прилази кули и чежњиво погледа ка њој, затим одлази каменој клупи и клонуло седа. Вечерња се светлост гаси, на небу се јавља по гдекоја звездица, на суседном се брду на кули мотриљи осветљава прозор.)

СТРАЖАР С КУЛЕ

Чуј! чуј!

СТРАЖАР СА ГОРЊИХ БАСТИОНА

(Излази из испуста на тераси)

Чујем!

СТРАЖАР С КУЛЕ

У логору на бигоровим стенама ватра се гаси, непријатељ креће и велики топ на исток.

СТРАЖАР СА ГОРЊИХ БАСТИОНА

(Надноси се над балустраду и довикује неком доле у дубину)

Чуј! Чуј!

СТРАЖАР С ДОЊИХ БЕДЕМА

(Из дубине, мутним и пригушеним гласом)

Чујем!

СТРАЖАР СА ГОРЊИХ БАСТИОНА

У логору на бигоровим стенама ватре се гасе, непријатељ креће и велики топ на исток.

СТРАЖАРСА ДОЊИХ БАСТИОНА

(Чује се како муклим и нејасним гласом предаје даље некоме ово саопштење. Стражари настављају да шетају и осматрају. Тишина. Пауза. На кули се осветљава прозор).

VI

КАПЕТАН ЂУРИЦА, ГОСПАВА

ГОСПАВА

(Појављује се и остаје на вратима куле).

Има ли кога?

КАПЕТАН ЂУРИЦА

(Устаје нагло)

Ја сам овде, госпођо.

ГОСПАВА

(Излази)

Ти, капетане?

КАПЕТАН ЂУРИЦА

Како је у кули?

ГОСПАВА

Надамо се, капетане. Сан је кнеза прихватио, ако нас не превари самртнички сан.

КАПЕТАН ЂУРИЦА

(Живо)

А кнегиња? Реци ми, госпо, пати ли?

ГОСПАВА

Теши је нада!

КАПЕТАН ЂУРИЦА

(Са пуно осећаја)

Сирота!

ГОСПАВА

Капетане, ко је ноћас старешина стражама које кулу чувају?

КАПЕТАН ЂУРИЦА

Ја сам, госпођо.

ГОСПАВА

Кнегиња је рада да говори с тобом.

КАПЕТАН ЂУРИЦА

(Усхићен)

Кнегиња? Драга ми је свака њена реч.

ГОСПАВА

Сачекај овде. У кули не смемо реметити кнезу мир. (Повлачи се у кулу)

V

КАПЕТАН ЂУРИЦА, РАКО ВРАЧАНИН, СТРАЖА

КАПЕТАН ЂУРИЦА

(Наслони се на балустраду и сањалачки посматра ноћ која све више осваја, осврћући се сваки час вратима на којима жељно чека књегињину појаву).

РАКО ВРАЧАНИН

(Долази са доњих бастиона, праћен шесторицом коњаника, и пење се на вишу терасу те стаје пред стражара. Први из реда ових коњаника прилази стражару који је пред испустом).

СТРАЖАР СА ГОРЊИХ БАСТИОНА

(Предајући му дужност)

Непријатељ од прве сутони кренуо је на исток, напуштајући логоре на Бигоровим стенама; мало час кренуо је и топ и ватре се гасе у староме логору. У тамници под кулом тамнује стари Тол, с њим не сме нико говорити. (Предаје му своје место, он стаје у ред).

РАКО ВРАЧАНИН

(Одлази са коњаницима даље и залази за кулу).

VI

КЊЕГИЊА, ГОСПАВА, КАПЕТАН ЂУРИЦА

ГОСПАВА

(Излази из куле)

Кнегиња!

КАПЕТАН ЂУРИЦА

(Поздрављајући књегињу која се појављује одмах са Госпавом)

Твој најоданији слуга, светла кнегињо, поздравља те.

КНЕГИЊА

Хтела сам да говорим с тобом, капетане!

КАПЕТАН ЂУРИЦА

Збори и заповедај, кнегињо!

КНЕГИЊА

Под одајама мојим тамнује стари Тол. У дуге ноћи његов крти смех прожима кулу неком стравом студеном. Душу ми тада мори немир, слутња ми ломи сан. А ноћас још... кнезу треба миран сан, а и ја бих да избегнем слутње те. Је ли кривица Толова толика да му се не би могла дати слобода?

КАПЕТАН ЂУРИЦА

Тол беше слава наша некада. Сваки ожиљак, којим је његово тело раскошно исписано, прича је о једној нашој победи. Ми би му били дужни слободу и част, ал' чудак је, час паметан час луд.

КНЕГИЊА

Чух на мене има вољу злу и за мене увек ружну реч. Стог га је кнез и бацио у тамницу.

КАПЕТАН ЂУРИЦА

Лудаку, госпо, ништа јевтиније од речи непромишљене.

КНЕГИЊА

Да ли је тако, јер чух и овако: у Тола су или кола мудрости те се нама осталима причиња луд, или је мрва лудости те му памет мути.

КАПЕТАН ЂУРИЦА

И тако веле!

КНЕГИЊА

А веле још да је и видовит?

КАПЕТАН ЂУРИЦА

Ма ко би знао, тек чудак је. Он залази кроз војску и сеје слутње зле неким предвиђањем.

КНЕГИЊА

Ја бих рада да чујем, капетане, шта предвиђа Тол?

КАПЕТАН ЂУРИЦА

Нашто ти то, кнегињо; нашто ти слушати празне речи ума смушена?

КНЕГИЊА

Јер тамо у кули бори се живот и смрт, јер над кнежевом постељом слутња се наднела, јер душу моју слутња је притисла. Капетане, ја хоћу да говорим с Толом, ове ноћи још, сада још.

КАПЕТАН ЂУРИЦА

Кнез ти то не би допустио.

КНЕГИЊА

Кнез не! Од тебе тражим то!

КАПЕТАН ЂУРИЦА

Јер знаш да нема тог, што би ти ја могао одрећи. (Стражару на тераси) Војниче, изведи Тола из тамнице. (Стражар залази иза куле).

КНЕГИЊА

(Госпави)

Обиђи господара, Госпава!

ГОСПАВА

(Одлази у кулу).

VII

КЊЕГИЊА, КАПЕТАН ЂУРИЦА, СТРАЖА

РАКО ВРАЧАНИН

(Враћа се отуд иза куле, увек праћен шесторицом коњаника и слази на доње бастионе)

КАПЕТАН ЂУРИЦА

Ох, кнегињо, колико брига за кнезом, толико ми тешко пада и твој бол. Када бих могао из душе да ти га источим, ја бих га тако радо сносио!

КНЕГИЊА

Свако је дужан да носи терет свој.

КАПЕТАН ЂУРИЦА

Али ти не, светла госпођо! Ти ниси створена за болове.

КНЕГИЊА

(Очевидно да избегне даљи разговор).

Моз се озбиљно спрема?

КАПЕТАН ЂУРИЦА

(Суво)

Спремамо се и ми!

КНЕГИЊА

Верујеш, ли, капетане, у силу Мозову?

КАПЕТАН ЂУРИЦА

Моз је дрзак и храбар!

VIII

ГОСПАВА ПРЕЂАШЊИ

ГОСПАВА

(Излази из куле)

Не напушта га благотворни сан.

КНЕГИЊА

Бог је милостив!

КАПЕТАН ЂУРИЦА

Тај сан нам не може донети наде за сутрашњи дан.

КНЕГИЊА

А зар га ви без наде очекујете?

КАПЕТАН ЂУРИЦА

Без наде не, али без поуздања да! Кад само Моз не би напад сутра извршио, кад би добили само тај један дан, да гласник стигне Скендеру поуздање би нас одвело у победу. (Спази војника који води Тола) По твојој жељи, светла госпођо, Тол је пред тобом!

IX

ТОЛ, ПРЕЂАШЊИ

КНЕГИЊА

Је ли ти тешка, Толе, тамница? Бил', да умолим господара да ти слободу да?

ТОЛ

А има ли је он па да је мени да?

КНЕГИЊА

Зар нема је?

ТОЛ

Мозов му се обруч стегао око врата, а он да дели слободу? Ил' не видите можда колики је дебео зид Мозове војске којом вас је опасао? Цела је Кроја тамница, у којој тамнујемо сви, те шгго би мени самом била тешка?

КНЕГИЊА

Зар тол'ко, Толе, верујеш у силу Мозову?

ТОЛ

Ја не верујем, ја то, жено, знам, јер знам да Моз води војске две, једну јачу од друге.

КНЕГИЊА

Ја само једну знам.

ТОЛ

Друга је војска мржња, јача од прве којом је опасао овај град!

КНЕГИЊА

Издајник нема права мрзети.

ТОЛ

Моз није издајник!

КАПЕТАН ЂУРИЦА

Да како се, Толе, твојим језиком зове онај, који је до јуче био под заставама Скендер-беговим, а данас довео војску туђинску да поруши онај исти град који је негда и сам бранио?

ТОЛ

Зове се — осветник!

КНЕГИЊА

Освета према домовини је издаја.

ТОЛ

(Значајно је погледа)

Не разривај, жено, туђу душу. У души свачијој почива бура непробуђена; не ремети јој сна, јер јава затим недогледна је.

КНЕГИЊА

Не разривам је ја. Мозову душу разрива мржња и ненавист. Он завиди слави кнежевој.

ТОЛ

Познајеш ли му душу кад је обвинујеш?

КНЕГИЊА

А има ли је он?

ТОЛ

О, има је, ти мораш знати то. Јер да је нема, где би мржњу сместио?

КНЕГИЊА

Зла је та душа у којој мржња царује...

ТОЛ

(Погледа је тако да јој погледом пресече реч. Посматра је затим дуго и оштро).

Чуј, жено, ову причу!... Казују људи, којима су други казивали, да је некада, у поносноме граду Драчу, на мору, владала једна краљица. Лепотом раскошно обдарена, била је свемоћна и безобзирно је владала људима, али... то јој ипак није заситило сујету; хтела је још да влада и оним што

руком не могаде да домаши или да схвати погледом. На небо само срдила се и на сунце и на Бога, када јој нису годили; а мору свако вече силазила би на обале и наређивала му да се исповеди шта крије у својој дубини. Море би пред њом разведрило своје чело намрштено и дивило би јој се лепоти, али јој се није исповедило. Тада би звала учене људе своје државе и бацала их мору у дубину, нека би својим очима сагледали и проучили шта му лежи на дну. Они су тонули до морских дубина, али се више нису враћали да јој задовоље ћуд. А ћуд јој не хтеде да призна немоћ већ пређе у бес, те краљица пође слазити на обале, носећи љуту камџију и поче њоме море шибати, гонећ га да јој се исповеди.

Море је трпело и ово насиље, јер се осећало слабо према њеној лепоти. Од непамтивека до памтивека и од памтивека па кроз све векове, царевала је и господарила женска лепота, а робовала је и трпела људска слабост. Ништа краће веком и ништа вечније влашћу од женске лепоте. Погасиће се звезде на небу, помериће се брда на земљи, посисаће мора земљина утроба, али ће женска лепота трајати, трајати, трајати и... господарити!...:

И море је трпело, све дотле трпело док га је краљичина лепа рука шибала, али се та рука умори и она предаде камџију својим слугама да море наставе шибати, све дотле док се не исповеди. Тада се мору намршти чело и задрхташе груди те поче

рикати гневом и бацати беле пене срџбе и преврте му се утроба те на врхове, високих као планина валова, изнесе све оно што му лежи на дну. Краљица виде и сазнаде што лежи мору у дубини, али, са тог сазнања, задрхташе зидине тврдога града Драча и, од удара бесних валова, заљуљаше се куле и бедеми... (Завршивши причу он се дубоко загледа у очи кнегињи. Она обара главу). То каже стара прича!

КНЕГИЊА

(Под утиском је приче која је баца у дубоко размишљање) Хтела би је разумети, Толе, али су ти речи нејасне.

ТОЛ

Кад гране зора лако је знати да то свиће дан. Пре но што разбије љуску, мудрост је кадра проникни што крије орах.

КАПЕТАН ЂУРИЦА

Збориш неким чудним језиком, није ли то језик којим збориш са злим дусима?

ТОЛ

Не зборим с њима ја!

КНЕГИЊА

Кажу!

ТОЛ

Не зборим с њима ја, али их чујем, чујем њихов крик и шапат у сну и песму њихову.

КНЕГИЊА

Па шта ти казују?

ТОЛ

Веле: Певамо песму задњих дана, крваво коло играмо. Небо се грчи, а земља уѕиба од болова и дршћу непобедиви Кројини бедеми!

КАПЕТАН ЂУРИЦА

Боље би, Толе, било да их не слушаш, те духове зле.

ТОЛ

Да их не слушам? Не могу, не остављају ме! Будан им чујем песму, у сну им чујем реч. Шапћу ми на ухо: што ћутиш, Толе, зађи по војсци и реци: ко увреду сеје освету ће жњети.

КНЕГИЊА

Зборе ли ти још што?

ТОЛ

Зборе речи нејасне, али ипак довољне да видим оно што не видите ви.

КНЕГИЊА

А шта видиш то?

ТОЛ

(Загледа се у даљину и поглед му добије неки чудан израз)

Догледам чудна знамења.

КНЕГИЊА

(Узбуђено)

Реци, говори!...

ТОЛ

...Јунака два, имена знана, славом венчана, утркују се пољем крвавим. Крвава пена коње спопала и крвав са јунака, ено, тече зној. Бесомучан трк све у дубљу крв, док не загазе у дубине где ће им се имена утопити. Један од двојице измакао је већ, он ће пре стићи мети, а мета је — смрт!

КНЕГИЊА

(Врло узбуђена)

Познајеш ли му лик? Реци, ко је?

ТОЛ

Један од двојице. Оба не могу живети, оба не смеју умрети!

КНЕГИЊА

(Преструљена слутњом, понавља себи речи Толове)

Један од двојице?... (Тргне се) Ил', Тоне ти можда знаш штогод, или.... Реци, видиш ли то одиста?

ТОЛ

Није у мене моћ да видим што други не виде, већ је у вас слепило те не видите што се може видети!

КАПЕТАН ЂУРИЦА

(Увиђајући непријатност осећања књегињиних, рад је да отклони даљи разговор.)

Светла госпођо, Толовим причама нема краја...

КНЕГИЊА

(Тонући у све дубље мисли и избегавајући Толов поглед)

Тол је слободан.

КАПЕТАН ЂУРИЦА

Госпођо?

КНЕГИЊА

(Одлучније)

Тол је слободан, ја му слободу дарујем у име књежево.

КАПЕТАН ЂУРИЦА

(Толу)

Пођи, Толе, књегиња ти слободу подарила.

ТОЛ

Женска је милост скупа и не примам је. Слободу примам, јер моја је, ја сам за њу војевао.

КАПЕТАН ЂУРИЦА

'Ајд', пођи путем који је пред тобом!

ТОЛ

Пођи ћу путем којим сам и досад ходио! (Одлази низ бастионе)

КАПЕТАН ЂУРИЦА

(Кад пође Тол)

Дозволи, светла књегињо, да Тола кроз страже проведем.

КНЕГИЊА

Пођи капетане!

КАПЕТАН ЂУРИЦА

(Одлази за Толом на доње бастионе).

X

КНЕГИЊА, ГОСПАВА

КНЕГИЊА

(Прилази каменој балустради наслања се на њу и дубоко се занесе, блудећи погледом у даљину).

ГОСПАВА

(Она је дотле била по страни но и сама под утиском Толових казивања. Прилази сада књегињи и нежно је прихвата).

КНЕГИЊА

(Боно)

Бојим се, разумела сам причу Толову.

ГОСПАВА

(И сама неослобођена слутње, тешки је без одлучности.)

Из гомиле му речи ја смисао не назрех.

КНЕГИЊА

(Са стрепњом тихо понавља речи Толове)

...Оба не могу живети, оба не смеју умрети,

један од двојице... Бојим се: разумела сам причу Толову.

ГОСПАВА

Те шта ти казује?

КНЕГИЊА

Враћа ме у дане младости; у оне дане када пред мојим ногама лежаху мача два... један од њих беше мач пред којим дршће Кроја сад!

ГОСПАВА

(Прекорно)

Зар пред мачем Мозовим?

КНЕГИЊА

(Идући за својим мислима).

У дане те, младачке моје снове опчињавала је слава Кројина. О слави су се тој чаробне бајке казивале и песме о њој су заносно певале. Кроја, Кроја славом венчана, славом вечита; Кроја необорива, неосвојива, непобедива. Слави тој, песмом опеваној, сунцу том, раскошном светлошћу, душа ме вукла; вукла ме из снова никла чежња, као што лептирка вуче себи плам. У томе гнезду поносном, хтела сам да будем крој орла орлица, да се на сунцу славе те и ја огрејем, да се огрнем плаштом чаробним, да делим и ја славу града тог у данима победе...

ГОСПАВА

И постигла си жељу....

КНЕГИЊА

Ал' да је постигнем, да стигнем до ње, прошла сам путем на коме је лежало срце једно. Ја сам га згазила.

ГОСПАВА

До славе нераван је пут, а ти си хтела на престолу славе да будеш краљица.

КНЕГИЊА

Она можда краљица што бесом понета уме да шиба море.

ГОСПАВА

(Умирујући је)
Госпођо!

КНЕГИЊА

А море, чије се чело мршти и дршће му груд, те риче гневом и беле баца пене, није ли Мозов гнев, од којега ће задрхтати тврде зидине Кројине и заљуљати се куле и бедеми?

ГОСПАВА

Кнежев удес зао и мрачне приче Толове душу су ти поколебале. Па онда ноћ... Ноћ лако слутње негује под црним крилом својим, и оне су увек веће; увеличане сенке које у ноћи прате човека. Не подај се, госпођо, слутњама које носи ноћ; сутра кад сване дан...

КНЕГИЊА

А ако Мозов сутра сване дан?... И разбеснело море својим валима почупа цвеће славе никло на бедемима Кројиним? И један само дан, ил' можда само један час збрише и разнесе, као ветар пухор, читаве векове прошлости? А затим дође време, као порок безочно, као пламен несито, немилосрдно к'о смрт и почне са овога града камен по камен одроњавати и бацати га у понор, у заборав!... И камење то, из кога је назидана слава Кројина, претрпа собом и сва имена прошлости — и име мени драго, господара мог!... И где се данас, поврх поносних непобедних бедема Кројиних, вије песма о слави њезиној, на развалинама се њеним можда зацари тамна прича о незнаној краљици из даљина и тамнина... Ах, Госпава, слутња је можда најтежи осећај!

ГОСПАВА

Не подај му се, књегињо, прибери се! Ево и старешина, они ће те можда охрабрити.

XI

ГОСПОДАР ГРОПА, КАПЕТАН ПЕРЛАТ, ПРЕЂАШЊИ

ГОСПОДАР ГРОПА

(Праћен капетаном Перлатом, узлази са доњих бастиона)

Како је, госпо, кнезу, можемо ли се надати?

КНЕГИЊА

Нада је, војводо, у Бога, а он се види милостив, подарио је господару сан, те ако га окрепи...

ГОСПОДАР ГРОПА

Окрепиће га, те и нас у борби сутрашњој.

КНЕГИЊА

Очекујеш ли, војводо, са поуздањем сутрашњи дан?

ГОСПОДАР ГРОПА

Већег би поуздања било сутрашњи кад би добили дан, само тај један дан спасао би Кроју и славу њезину и част. Ал', ето, немам довољно ни лукавства ни мудрости да тај један дан добијем.

КНЕГИЊА

Где нема лукавства и мудрости, храброст је поуздање све.

ГОСПОДАР ГРОПА

И једино!

КНЕГИЊА

(Полазећи)

Опрости, војводо! Ја пођох кули да над господарем бдим. Већ дуго сам га оставила поверив га сну.

ГОСПОДАР ГРОПА

Нека ти буде срећна рука, госпођо!

КНЕГИЊА

(Оде у кулу).

XII

ЈОВАН СТРЕЗ, КАПЕТАН ЕМАНУИЛО. КАПЕТАН ЂУРИЦА, ПРЕЂАШЊИ

ЈОВАН СТРЕЗ

(Долази са капеганом Емануилом, Гропи.)

Како је?

ГОСПОДАР ГРОПА

(Стрезу)

Рече ми књегиња да је Кнеза сан прихватио те нада се да ће га окрепити, ал' ја се бојим тога сна. Тај сан је обично последња милост Божија.

XIII

КАПЕТАН ПЕРДУЧИ, КАПЕТАН БОЈИНОВИЋ. ПРЕЂАШЊИ

КАПЕТАН ПЕРДУЧИ

(Долази са Бојиновићем, Гропи)

Јели у кули што боље но мало час, господару?

ГОСПОДАР ГРОПА

Без наде си мало час пошао одавде, капетане, што би ти је враћао сад.

КАПЕТАН БОЈИНОВИЋ

Ух, до Бога!

ГОСПОДАР ГРОПА

Дан пред којим смо тражи сву храброст од нас, а храброст је и измирити се са судбином! (У кули се чује женски цик. Сви се престраве и разумевајући шта се десило, оборе главе пред тужним тренутком. Мукла тишина.)

XIV

КНЕГИЊА, ГОСПАВА, ПРЕЂАШЊИ

КНЕГИЊА

(На кули се отварају врата и сви упру погледе тамо. Појављује се кнегиња без горње хаљине и расплетене косе. За њом Госпава. Кнегиња је под утиском дубоког бола али је прибрана. Она остаје на степеницама и потресеним, а ипак свечаним гласом говори)

Господар мој и ваш, конте Бране, Граф од Маће, преминуо је!

СВИ

(Скидају капе)

Бог нека га прости!

ГОСПОДАР ГРОПА

Најсветлији мач, који се високо изнад наших узносио, прекрхао се; јуначки бранилац Кроје светом је променио! Нека му је слава!

СВИ

Слава му!

КНЕГИЊА

Кнез хтеде, ал' не стиже да се опрости са вама, ал' из погледа му, задњег погледа разумедох, да је хтео рећи: „Поздрав старешинама од мене, последњи поздрав, нек не дозволе да се омрачи прошлост Кројина, нека изгину за славу њезину!"

ЈОВАН СТРЕЗ

Ко први од нас погине, нек носи поздрав господару мртвоме да ћемо сви пре изгинути но омрачити славу Кројину.

КАПЕТАН ПЕРДУЧИ

Бог нека прости кнеза и нек нам услиши молбе, госпођо, да теби снаге да, бол да поднесеш.

ГОСПОДАР ГРОПА

Господо старешине, ја верујем да је кнез био кадар рећи макар једну реч, поручио би нам: Смрт моју војсци не објављујте, нек верује да још живим ја и — нека Моз верује да још живим ја.

ЈОВАН СТРЕЗ

Јер одиста би било зло, ако би Моз однекуд дознао за смрт кнежеву.

ГОСПОДАР ГРОПА

Стог кнежева смрт нек остане тајна највећа. Нека нам буде завет: кнежеву ко објави смрт биће издајник!

СВИ

Тако је!

ГОСПОДАР ГРОПА

А сад, господо, оставимо кнегињу њеној болној дужности и пођимо својим војскама. Чекају нас недовршени послови, а и војска је дуго без старешина. (Клањају се кнегињи).

КНЕГИЊА

Милостиви Бог нека вам је у помоћи! (Старешине се разилазе)

XV

КНЕГИЊА, ГОСПАВА, ДОЦНИЈЕ СТРАЖАРИ

КНЕГИЊА

(Поуми да пође кули)

ГОСПАВА

(Задржавајући је).

Не пођи кули, госпо, још, док тело слуге опреме. Гле, како је топла ноћ, подели са њом своје болове. Ноћ често ублажи рану коју зада дан

КНЕГИЊА

(Подаје се Госпави, ослањајући се на њено раме, те је одводи до балустраде.)

Да, ноћ је блажа од дана. У ноћи с људима спи и сва пакост људски и мржња са њом спи!... (Размишља и загледа се помно у месец који сад већ залази за облак). Ал' зора буди их... и, кад та зора сване?

ГОСПАВА

Може и она сванути блага и ведра и донети нам утехе, а развејати слутње које су ти душу обујмиле.

КНЕГИЊА

То нису више слутње, Госпава. Тамо у кули јава је, а та јава није утеха.

ГОСПАВА

Утеха може бити у сутрашњој нашој победи.

КНЕГИЊА

Верујеш ли ти у њу?

ГОСПАВА

А зар ти не, госпо?

КНЕГИЊА

Хтела би, ал' немам снаге!... (Замисли се и понавља више себи Толове речи)... Један од двојице измакао је већ, он ће пре стићи мети, а мета је смрт! — Госпава, у младости си умела разумети ми радости, умеш ли сад разумети ми бол?

ГОСПАВА

И разумем га и делим с тобом, госпођо.

КНЕГИЊА

Не, не разумеш, Госпава! Туђ бол је тешко разумети! Свака душа има свој бол и сваки бол има своју душу... Ох, кад бих могла и ја, као што

ће војска сва, веровати још ову ноћ да је кнез жив...
(Из даљине се чује рог, она се прене и ослухује. Рог се понавља)
Чу ли?

ГОСПАВА

Чух, госпођо!

КНЕГИЊА

Шта би у ово доба то могло значити?

ГОСПАВА

Рекла бих из даљине велике, са доњих бедема.
(Ућуте обе и ослухују).

СТРАЖАР СА ДОЊИХ БАСТИОНА

(Из дубине се чује његов таман и нејасан узвик).
Чуј! Чуј!

СТРАЖАР СА ГОРЊИХ БАСТИОНА

(Излази из нише и нагиње се на балустраду)
Чујем!

СТРАЖАР СА ДОЊИХ БАСТИОНА

(Говори оздо нешто тамно и нејасно).

СТРАЖАР СА ГОРЊИХ БАСТИОНА

(Пошто је саслушао, обраћа се стражару на кули)
Чуј! Чуј!

СТРАЖАР С КУЛЕ

Чујем!

СТРАЖАР СА ГОРЊИХ БАСТИОНА

Непријатељ шаље гласника, наше straже су га прихватиле.

КНЕГИЊА

(Узнемирена Госпави).

Гласника? Шта хоће Моз с тим?

ГОСПАВА

Не знам, госпођо!

КНЕГИЊА

Да није можда чуо за кнежеву смрт. То би било зло. Моз не сме знати да кнез није жив.

ГОСПАВА

Гледајући с бедема)

Воде гласника.

КНЕГИЊА

Стрепим од нечега непојмљивог, незнаног.

ГОСПАВА

У души болом растрганој, стрепња је код куће.

КНЕГИЊА

Ко води гласника?

ГОСПАВА

Капетан Владеније.

XVI

КАПЕТАН ЂУРИЦА, РАКО ВРАЧАНИН, МОЗОВ ГЛАСНИК, ПРЕЂАШЊИ

КАПЕТАН ЂУРИЦА

(Улази са доњих бастиона.)

Водим, госпођо, Мозова гласника.

КНЕГИЊА

(Узбуђено)

Моз не зна да кнез није жив?

КАПЕТАН ЂУРИЦА

Не! (Са доњих бастиона улази најпре војник који носи буктињу, за њим Рако Врачанин, за овим Мозов гласник везаних очију, а за овим два копљаника).

РАКО ВРАЧАНИН

Моз шаље ово писмо господару, кнезу. (Предаје писмо Кнегињи).

КНЕГИЊА

(Узима грозничаво писмо и излази напред, дозивајући знаком носиоца буктиње, који јој прилази и осветљава јој да може читати. Остала група остаје у позадини. Капетан Ђурица у разговору са Госпавом.)

„Ја, Мојсије Анђелић Дебранац, звани Моз Големи, пишем теби, кнезу Брану, Графу од Маће, и позивам те да часно и поштено, како доликује твоме јуначкоме имену, одговориш на овај позив мој. Кад си ми забо, кнеже, нож под срце, ти си знао да ће из те ране отров потећи; кад си ми љубав из душе ишчупао, ти си, кнеже, знао да ће у њој мржња понићи. (Задршће јој рука и мрачан облак осени јој чело. Ломи се да ли да настави читање, најзад се одлучи). Сутра, са зором, свиће и дан моје освете; сутра, са зором, сукобиће се војске две и крв ће поплавити драге нам горе и долине. Није ли, кнеже, имена нам и витешке нам части достојније да туђом крвљу не откупљујемо наше одмазде, већ да љубав

твоја и моја мржња укрсте саме међу собом мачеве? (Тежак утисак, прибира се, наставља). Туђи ћемо се на живот и смрт. Победиш ли ме, победио си мржњу која би те вечно гонила; победим ли те, победио сам љубав која је моју уништила. Ако си вољан, кнеже, примити понуду, чекаћу те сутра под самим градом, код бела камена. То је порука теби, кнезу Брану, Графу од Маће, од мене Мојсија Анђелића, Моза Големога. (Узбуђена, гужва писмо и предаје се дубоком размишљању)

КАПЕТАН ЂУРИЦА

(После извесне паузе, пошто је дуже очекивао кнегињин одговор).

Има л' од кнеза какав одговор?

КНЕГИЊА

(Тргне се, прибра и одлучује)

Гласниче, иди и реци господару свом, од кнеза му је порука: Сутра, кад прва зора сване, чекаће га под бедемима Кројиним, код бела камена.

КАПЕТАН ЂУРИЦА

(Прилази јој поверљиво)

Госпо?

КНЕГИЊА

(Одлучно)

Испрати гласника, а ти остани!

КАПЕТАН ЂУРИЦА

Мозов гласниче! Чуо си поруку, јеси л' је разумео?

МОЗОВ ГЛАСНИК

Чуо сам и разумео!

КАПЕТАН ЂУРИЦА

(Раки Врачанину)

Води га!

РАКО ВРАЧАНИН

(Одводи истим редом гласника).

XVII

КЊЕГИЊА, ГОСПАВА, ЂУРИЦА

КАПЕТАН ЂУРИЦА

(Пошто је измакао гласник)

Госпо, да л' те разумедох?

КНЕГИЊА

Пре но што чујеш одговор, реци ми: верујеш ли ти у сутрашњу нашу победу?

КАПЕТАН ЂУРИЦА

Моз је храбар и дрзак и познаје град.

КНЕГИЊА

Тако мисле, је л', и друге старешине, и сви ће без вере у борбу? То значи, сутра већ сви смо Мозови робови?

КАПЕТАН ЂУРИЦА

Ко остане жив.

КНЕГИЊА

А сутрашњи ако добијемо дан?

КАПЕТАН ЂУРИЦА

Могао би нам Скендер стићи у помоћ.

КНЕГИЊА

Разумеш ли сад? Ето, Моз нам нуди тај сутрашњи дан.

КАПЕТАН ЂУРИЦА

Ал' ипак, госпо, Моз не сме бити изваран; ти рече гласнику, кнез ће му сићи на мегдан.

КНЕГИЊА

Јер Моз не сме знати да кнез није жив.

КАПЕТАН ЂУРИЦА

Па ипак неко мора поћи.

КНЕГИЊА

(Одлучно)

Мора и поћи ће!

КАПЕТАН ЂУРИЦА

(Разумео је)

Ти? Ти, госпо? Не, тако ти Бога, не! Дај ми за тебе да погинем ја.

КНЕГИЊА

Познајем ја, капетане, добро и срце и руку Мозову, те где бих испред толиких јунака, ја же-

на укрстила са њим мач? Ал' не мислим се ја само мачем борити.

КАПЕТАН ЂУРИЦА

Већ?

КНЕГИЊА

Веле, женско је лукавство старије од мушке храбрости.

КАПЕТАН ЂУРИЦА

Не, госпо, то је оружје опасније од мача.

КНЕГИЊА

Зашто?

КАПЕТАН ЂУРИЦА

Јер Моз те воли!

КНЕГИЊА

У толико ће бити слабији.

КАПЕТАН ЂУРИЦА

Не, госпо, преклињем те још једном. Радије пусти мене да мачем ствар решимо.

КНЕГИЊА

Разумеј! Није у питању мегдан, већ сутрашњи дан.

КАПЕТАН ЂУРИЦА

Шта ће рећи старешине?

КНЕГИЊА

Чућеш. Мудрост њихова пре ће схватити корак мој но твоја себичност. Позови, капетане, старешине, нек се о поноћи, кад послове заврше, зберу овде под кулом, нека они одлуче.

КАПЕТАН ЂУРИЦА

Размисли, госпо!

КНЕГИЊА

(Одлучно)

Размислила сам већ!

КАПЕТАН ЂУРИЦА

Добро, нек рекну своју старешине! (Одлази).

XVIII

КНЕГИЊА, ГОСПАВА

КНЕГИЊА

(После извесне паузе)

Госпава, снаге ми треба, снаге, да сутрашњи дан дочекам.

ГОСПАВА

А ти је у болу потражи. Бол је ипак осећај најснажнији.

КНЕГИЊА

Да... добро рече... у болу ћу снагу наћи. Води ме тамо где је извор тај! (Ослања се на Госпаву и одлази лагано у кулу. Тишина. Месец је зашао и зацарио се потпун мрак).

XIX

СТРАЖАРИ

СТРАЖАР С КУЛЕ

(После извесне паузе)

Чуј! Чуј!

СТРАЖАР СА ГОРЊИХ БАСТИОНА

Чујем!

СТРАЖАР С КУЛЕ

У непријатељском логору ватре су погашене, све мртвим сном спи, свуда влада мир!

СТРАЖАР СА ГОРЊИХ БАСТИОНА

(Нагињући се на балустраду)

Чуј! Чуј!

СТРАЖАР СА ДОЊИХ БАСТИОНА

(Оздо пригушено, нејасно)

Чујем!

СТРАЖАР СА ГОРЊИХ БАСТИОНА

У непријатељском логору ватре су погашене, све мртвим сном спи, свуда влада мир!

СТРАЖАР СА ДОЊИХ БАСТИОНА

(Тамним, нејасним гласом, који изумире у ноћи, предаје даље ово саопштење).

ЗАВЕСА.

ДРУГИ ЧИН

(Долина под Кројом, крај белих стена које, сурване с града, леже расуте. У дубини се догледа једним делом град, високо узнесен на големом кршу и литици).

Ноћ на измаку те се кроз таму већ поткива зора.

I

КАПЕТАН ЂУРИЦА, ТОЛ

ТОЛ

(Седи на једноме камену крај стене, ослоњен на батину и дубоко замишљен. После извесног времена диже главу и ослухује).

КАПЕТАН ЂУРИЦА

(Долази с града, поткрадајући се од стене до стене и обзирући се на све стране.)

ТОЛ

(Кад му се Владенија приближи те га уочи)

Куда?

КАПЕТАН ЂУРИЦА

(Престрављен хвата се оружја)

Ко је? (Сагледа Тола) Ти?

ТОЛ

Ја!

КАПЕТАН ЂУРИЦА

Што ћеш ти овде?

ТОЛ

Што питаш оно, нашто ти треба одговор да даш?

КАПЕТАН ЂУРИЦА

Питам те: што ћеш овде?

ТОЛ

Рекосте л' слободу сте ми дали? Ја идем за њом!

КАПЕТАН ЂУРИЦА

Овде слободу тражиш, међ стенама?

ТОЛ

Овде је она међ стенама и горама, а не тамо у опсађеним зидинама. Пође л' и ти за њом?

КАПЕТАН ЂУРИЦА

Ја?...

ТОЛ

Стани, не казуј! (Устаје) Реци ми најпре како си из града изишао, кад су све капије тврдо забрављене?

КАПЕТАН ЂУРИЦА

Отвориште ми их.

ТОЛ

Ја чујем мрављи ход и чујем црва под кором и чујем ноћ како спи и зору када се буди — ја не чух да су капије на граду отваране.

КАПЕТАН ЂУРИЦА

Још ноћас!

ТОЛ

Од поноћи сам овде, а ти си ноћас целу ноћ на стражи пробдио.

КАПЕТАН ЂУРИЦА

Нисам кроз капију...

ТОЛ

Већ?

КАПЕТАН ЂУРИЦА

Знам један тајни пут.

ТОЛ

Из цркве, кроз лагум?

КАПЕТАН ЂУРИЦА

Да!

ТОЛ

Изгинули су они који су знали тајну ту. Од

живих знамо је само кнез и ја. Он ти тајну није поверио, а ја ти је нисам проказао, нити си ме ноћас видео кад сам сишао путем тим.

КАПЕТАН ЂУРИЦА

Повери ми тајну кнез. Кроз тај смо лагум слазили кад смо једном, прерушени, Мозову војску уходили.

ТОЛ

Лакомисленик!

КАПЕТАН ЂУРИЦА

Зар што је мени тајну поверио?

ТОЛ

Теби, да!... Јер, ти си, Владениje, кренуо у издају!

КАПЕТАН ЂУРИЦА

(Плане)
Ја?

ТОЛ

Ухода ниси! Уходе не иду под оружјем.

КАПЕТАН ЂУРИЦА

Нисам ни издајник!

ТОЛ

У издају си кренуо, Владениje Ђурица!

КАПЕТАН ЂУРИЦА

(Ставља руку на мач па се ипак уздржава)

Старост те штити, Толе.

ТОЛ

И штити ме истина! Не може бити часна мисао која те је одјутрос овамо повела. Моз чека зору да нападне град; то знају горе сви, и сви су на својим местима. А где си, капетане, ти? Ти напушташ град, спушташ се ноћу тајним лагумом и слазиш у поље где је војска Мозова. Где води тај пут?

КАПЕТАН ЂУРИЦА

Зора ће ме на своме месту затећи.

ТОЛ

Зора је већ ту. Ено се звезда гаси, тмина се просенила и попац умуко. Ти ниси бржи од зоре, те да се испнеш на Кројине бедеме.

КАПЕТАН ЂУРИЦА

Стићи ћу увек пре нег борба отпочне. Моз данас неће нападати град!

ТОЛ

Ко вели то ?

КАПЕТАН ЂУРИЦА

Данас ће Моз и Кнез, овде код беле стене, сами мегдан поделити.

ТОЛ

Ко рече то?... Ко зове на мегдан?

КАПЕТАН ЂУРИЦА

Моз!

ТОЛ

И рањен кнез је позив примио?

КАПЕТАН ЂУРИЦА

Рана му није претешка да не би могао мачем владати.

ТОЛ

Част им обома! На њима и јесте да пролију крв те одмазда да откупи увреду. На њима, да, ал' шта ћеш онда овде ти?

КАПЕТАН ЂУРИЦА

(Ћутање).

ТОЛ

Ћутање, је ли, то ти је одговор? Рекох ли ја, честита мисао тебе одјутрос није повела!... Ја ћу ти рећи што ти сам себи не смеш признати.. Два јунака ће се овде огледати честито и витешки, а ти ћеш, из заседе, ил' кнезу помоћи и на Моза дићи мач или ћеш Мозу помоћи, а учинити кнезу издају.

КАПЕТАН ЂУРИЦА

Ја кнеза нећу издати.

ТОЛ

Тада си кренуо да загазиш у срам и укаљаш име кнежево.

КАПЕТАН ЂУРИЦА

Моз је издајник, а издајника убити није срам.

ТОЛ

Моз је јунак бољи но ти. То си му и сам признао.

КАПЕТАН ЂУРИЦА

Мрзим га!

ТОЛ

Мрзи га тамо, на бедемима Кројиним. Кад борба отпочне, а ти га дочекај и укрсти с њиме мач. Јунак тако мржњу казује, кукавица тражи заседу.

КАПЕТАН ЂУРИЦА

Из тебе је опет зао дух проговорио!

ТОЛ

Зао дух? Није зао дух овде међ стенама и камењем; зао дух је тамо, горе, међ зидинама Кројиним.

КАПЕТАН ЂУРИЦА

Тамо?

ТОЛ

Да, тамо, где осмех женских усана људе заводи.

КАПЕТАН ЂУРИЦА

Ма, опет зборишь неразумљиво.

ТОЛ

Дивље су ове горе и планине, Бог се на њих никад није осмехнуо; дивља су деца што су никла на овом камену, на њих се досад само смрт осмехивала, ал' — дође она међу нас!...

КАПЕТАН ЂУРИЦА

Књегиња?

ТОЛ

Она, да, због чијег осмеха кнез неправду Мозу учини, са чијег се осмеха Моз у издају одметну, и са чијег си осмеха ти у подао злочин кренуо....

КАПЕТАН ЂУРИЦА

(Брани се).

ТОЛ

...и са чијег ће се осмеха угасити слава Крајина!

КАПЕТАН ЂУРИЦА

(Узбуђен)

Ти је клеветаш!

ТОЛ

Не клеветам је ја, клевета је њена лепота! Не лежи у њој грех већ у лепоти јој. Ти не знаш још сву моћ тога духа злог. Тек си почео да је назиреш; тек ти је први пламен на очи букнуо и први вихор душу занихао, а разум ти се већ помутио и нога ти кренула у срам, а рука се већ дигла на злочин..

КАПЕТАН ЂУРИЦА

(Буни се)

Није истина!

ТОЛ

Лепота је моћ духа зла, познајем је ја. О, давно... негда ...и ја сам био пошао путем тим. О, давно... негда, и мене беше повео зао дух лепоте, и осетих тад како ми у руци поче да малаксава мач, а у души љубав ка слободи...

КАПЕТАН ЂУРИЦА

И?....

ТОЛ

Убио сам је! Кривица јој беше лепота и са те кривице сам је убио!.. (Пауза. Тол преживљује тренутак бола који ово давно сећање изазива у његовој старачкој души). Отад рекоше људи да сам у власти духа зла, отад осећам ја да сам избегао власти тој, ал' не и прогону савести.. Отад ме води грех, те лутам кроз горе и

планине и зборим са дусима, и видим слике које не видите ви и тражим роба којега је женска лепота заробила, те помажем му да кида ланце којима му је душа спутана...

КАПЕТАН ЂУРИЦА

...И носиш злочин на души?

ТОЛ

...И пече ме, тешко ме пече, ал'... била је толико лепа да сам је морао убити!... Нисам убио њу, већ духа зла који ми поче разум да мути и душу разрива... (Рог из даљине, с лева отегнуто.) Чуј... (Рог из даљине с десне стране, отегнуто) Борци се оглашују. Ено, и зора пуца већ! Пођи, пођи, младићу, у град! Пут којим си са града сишао води те у срам, узађи у град путем који ћете слави вратити. Тамо је место твоје! Врати се!

КАПЕТАН ЂУРИЦА

(Буни се).

ТОЛ

Зао дух те веже за ово место, је л'? Отргни му се, кобан је његов загрљај! Остави јунаке нек сами мачем своју судбу одмере. Где освета у борбу ступи са неправдом, ту мачевима Господ управља. Не ометај руку Господу! Ко Бога омете, омешће се сам, и погубиће путе којима је ходио и залутаће странпутним стазама. Згазиће у срам, из срама

згазиће у грех, из греха у злочин, и трајаће међу људима презрен и постиђен! Послушај ме, врати се!

КАПЕТАН ЂУРИЦА

(Ломи се)

Ако се вратим, бићу пред собом постидан!

ТОЛ

Ако останеш бићеш пред светом постидан!

КАПЕТАН ЂУРИЦА

А ти?

ТОЛ

Моје је место овде, међ стењем и камењем. Ја ћу да бдим.

КАПЕТАН ЂУРИЦА

Борба ће бити на живот и смрт.

ТОЛ

Јер се боре мржња и освета !

КАПЕТАН ЂУРИЦА

(Још се буни)

Кнез не сме погинути!

ТОЛ

Не пресуђуј у име Божје! Послушај ме, врати се!

КАПЕТАН ЂУРИЦА

Зар да се вратим кад знам да кнезу прети смрт?

ТОЛ

Кнез уме мачем управљати и без твоје помоћи.

КАПЕТАН ЂУРИЦА

Бојим се слаб је... Рана му је снагу омамила...

ТОЛ

Бог је јак! Ако је правда на кнезу, он ће му подржати мач!

КАПЕТАН ЂУРИЦА

(Ломи се и одлучи)

Не, нећу, не могу! Остаћу!

ТОЛ

(Претећи)

Ал' остаћу и ја и, кад наиђу страже кнежеве и Мозове, предаћу те као издајника, као злочинца који је пао у заседу, те бићеш изобличен пред двема војскама... (Рог с лева, ближе, рог с десна одговара му) Чујеш ли, задњи је већ час! Бирај, хоћеш ли овде у срам, ил' тамо, у славу?

КАПЕТАН ЂУРИЦА

(Којега је намера Толова да га изобличи разбудила, крене не говорећи ни реч)

ТОЛ

Куда?

КАПЕТАН ЂУРИЦА

(Смрвљен)

Идем у град!

ТОЛ

Иди!

КАПЕТАН ЂУРИЦА

(Одлази).

ТОЛ

(Прати погледом Владенија, затим се повлачи у дубину иза стене. Већ се зора наглашава. Врхови планина, иза којих сунце почива, первазе са сивом јутарњом маглицом).

II

РАКО ВРАЧАНИН, ХАЏИ-ДАУТ И ЊИХОВИ ПРАТИОЦИ

РАКО ВРАЧАНИН

(С поља, с десна).

Беса бес!

ХАЏИ ДАУТ

(С поља с лева)

Беса бес! (После извесне паузе, једновремено с десна и с лева, наступају две лесе од по четири војника с копљима оборених на руци. Лесу с лева чине четири јаничара, лесу с десна четири Арбанаса. Лесе наступају једна ка другој и кад се приближе укрштају копља. За лесом јаничара иде Хаџи-Даут, са исуканом сабљом коју држи к нози, за лесом Арбанаса тако исто Рако Врачанин.)

РАКО ВРАЧАНИН

Ја сам Рако Врачанин старешина код кнеза.

ХАЏИ ДАУТ

Ја сам Хаџи-Даут Местан-оглу, старешина јаничарски.

РАКО ВРАЧАНИН

Изасланик сам свога господара кнеза Брана.

ХАЏИ ДАУТ

Изасланик сам Моза Големог.

РАКО ВРАЧАНИН

Овлашћен сам да водим преговоре.

ХАЏИ ДАУТ

Овлашћен сам да примим услове.

РАКО ВРАЧАНИН

Верујем ти!

ХАЏИ ДАУТ

Верујем ти! (На ове речи обе лесе дижу копља и одступају у назад тако, да кроз своје редове пропуштају Врачанина и Хаџи-Даута, који сад остају пред лесама. Они одмах приступају један другоме, укрштају мачеве у име ноздрава и спуштају их к нози)

РАКО ВРАЧАНИН

Ја бирам ово место за мегдан.

ХАЏИ ДАУТ

Нек овде буде, слажем се и ја!

РАКО ВРАЧАНИН

Борба ће се водити на живот и смрт!

ХАЏИ ДАУТ

На живот и смрт!

РАКО ВРАЧАНИН

На месту борбе нико не сме бит'!

ХАЏИ ДАУТ

Нико, сем бораца.

РАКО ВРАЧАНИН

Ми ћемо се повући до пусте градине.

ХАЏИ ДАУТ

А ми до стене бегове.

РАКО ВРАЧАНИН

Мотрићемо да не буде преваре.

ХАЏИ ДАУТ

И што се рече да се не порече.

РАКО ВРАЧАНИН

Нико сем бораца, не сме у борбу ступати.

ХАЏИ ДАУТ

Нико сем бораца.

РАКО ВРАЧАНИН

Ни помоћи!

ХАЏИ ДАУТ

Ни одмоћи.

РАКО ВРАЧАНИН

Ни победиоцу повлађивати!

ХАЦИ ДАУТ

Ни побеђенога гонити!

РАКО ВРАЧАНИН

Нека тако буде!

ХАЦИ ДАУТ

Тако нека буде!

РАКО ВРАЧАНИН

Беса бес!

ХАЦИ ДАУТ

Беса бес! (Укрштају у име поздрава мачеве и окрећу се а истовремено и лесе и одлазе свак на своју страну),

III

КНЕГИЊА, МОЗ

КНЕГИЊА

(Пауза. Најпре се понови рог с лева коме одговара рог с десна. За тим се појављује кнегиња на коњу богато окићеном и застртом по средњевековном ритерском начину. Она у ритерском панцирском оделу, оклопљена, са спуштеним визиром. Пред коњем иде војник који на штиту носи мач; коња води војник у богатом албанском оделу.

МОЗ

(Појављује се једновремено с лева на коњу окићеном по источњачкоме начину, покривеном тигровом кожом. Он је у раскошном

албанском оделу са металним токама на прсима, које му служе као оклоп. На глави му плитки скадарски фес под којим је бело кончано кече, са феса дуга плава кита пада му по раменима. На ногама челични дозлуци који му штите и колена. Пред њим један јаничар, на штиту носи мач, а један црнац, турски одевен, води му коња. Оба витеза одлазе на супротне стране где ће, ван нашег погледа, сјахати коње. Војници који носе штитове и на њима мачеве, остају и заузимају ставове, један према другоме, тако да собом бележе одстојање и положај бораца. Моз и кнегиња, пошто су сјахали, враћају се и одмах прихватају се штитова мачеве, а штитоноше се повлаче. Моз и кнегиња најпре се мачевима поздрављају, стављајући их пред прса и затим их укрштају.)

МОЗ

На живот и смрт!

КНЕГИЊА

На живот и смрт. (Ступају у борбу,)

МОЗ

(После првог судара)

Пази, кнеже, Моз никад није залуд свој мач потезао.

КНЕГИЊА

Сем кад га је на отаџбину потегао.

МОЗ

Овај се мач умео и за отаџбину борити.

КНЕГИЊА

За оно ти част, а за ово — срам !

МОЗ

Освета није срам!

КНЕГИЊА

Срам је на отаџбину мач потезати.

МОЗ

На отаџбину да, на тебе, кнеже, не!

КНЕГИЊА

И ако, Мозе, знаш шта отаџбини носи моја смрт.

МОЗ

Отаџбина! Хм! Том празном речју звониш једнако! За мене отаџбина није празна реч, друго је она за мене. И камено тле на коме сам се родио, и земља на коју ми је прва суза канула, и Божји зрак који ме је први пут озарио, и гроб под којим знанци ми почивају, и камен овај и она планина и дивљи цвет крај стазе, и овај мрки крш и плаво небо над њим и она... Марија... све, све то заједно отаџбина је!

КНЕГИЊА

Све, све то заједно је само себичност. Отаџбина је дужност.

МОЗ

И освета је дужност. (Пауза, нов став, нов судар). Рука ти није чврста, кнеже! Да л' савест немирна колеба ти мач?

КНЕГИЊА

Да савест говори, твој мач би први клонуо.

МОЗ

Реци, је л' то та рука која јој даде веренички беочуг; је л' то та рука којом грлиш њу? Је л' стога дршће сад?

КНЕГИЊА

Ово је рука која отаџбину брани од тебе, а моја рука у тој служби не дршће.

МОЗ

И глас ти није мушки, кнеже, као некада. Гуши л' га савест, ил'... (Тргне се) ..ил', да није превара? (Прекида нагло борбу) Била би подла превара!

КНЕГИЊА

(Узноси конте Бранин мач)

Овај мач, Мозе, није никад лагао!

МОЗ

(Још увек под сумњом)

Част мачу том ако је у руци конте Брановој.

КНЕГИЊА

Смрт, Мозе, није лаж, смрт је истина, а ми се боримо на живот и смрт!

МОЗ

(Прене се и наставља борбу)

Да, на живот и смрт, јер твоја смрт значи живот мој!

КЊЕГИЊА

А шта ти јамчи, Мозе, да ти моја смрт љубав доноси?

МОЗ

Шта теби јамчи, кнеже, да ти живот твој ту љубав доноси?

КЊЕГИЊА

Твоја издаја!

МОЗ

Ти мржњу моју зовеш издајом.

КЊЕГИЊА

Јер мржња та туђинску војску доводи.

МОЗ

Не водим је да земљу поробим.

КЊЕГИЊА

Већ да Кроју разориш.

МОЗ

Да, да разорим ту тврду тамницу у којој моја љубав тамнује.

КЊЕГИЊА

Вараш се, Мозе! Град у коме она тамнује, ово је срце овде, а не Кроја камена. Овде она царује а не тамнује.

МОЗ

Онда, разорићу тај град. Раскопчај оклоп да један другом срца потражимо. Жељан сам да из твога срца крви наточим.

КНЕГИЊА

Да чудне љубави која крвљу гаси жеђ!

МОЗ

О, крвниче велики, не ругај се, јер ругом нећеш оправдати грех! Не ругај се, већ чуј! Пре но што ти мач из руку избијем и мачем ти из груди срце изнесем, ти ме добро чуј! Прекидам борбу да ме саслушаш! (Прекида борбу, али остају неко време укрштених мачева). Је су л' ти, кнеже, казивали причу о мачу мом? То давно беше, још за младости блажене памети деда мог, Аријанита Големог. Под Љешом тврдим, у једној пећини, змија отровница излегла је змијиће. Мој дед, понесен младошћу, потеже једнога дана те мачем својим покла змијчиће, али му се и мач од силна удара преби о стену.. (Он спушта мач а то исто чини и кнегиња). Кад дође мајка отровница да нахрани дечицу, нађе их обезглављене и крај њих парче мача скрханог. Запишта мајка, јер материнска љубав почива и у змијској души отровној, запишта и поче клети оно парче мача које је лежало ту, окрвављено крвљу деце њезине, и узе га прскати отровом зуба својих. Три године, три пуне године

мајка отровница долазила би сваки дан ту и сипала би отров на парче мача скрханога, све док челик не озелени као јед. И од тог парчета гвожђа отрована, скован је овај мач... Ето, то је прича о мачу мом.

А сад, кнеже, чуј и причу о срцу мом. И оно се о стене разбило, и, као оно парче мача скрханог, лежало окрвављено. Три године, три пуне године ти си га, кнеже, отровом засипао док није с мржње озеленело као јед. И, ето, од тог парчета срца отрованога, сачињен је живот мој. Разумеш ли га, кнеже, сад? Не, нисам ја мржњу с мајчиних груди посисао, никла је она из отрова којим си ми душу ти загадио. И у њој је души некад цвало цветно пролеће, и у њој се некада будила песма младости и уздизао величанствен престо љубави, на коме је седела она, моја краљица. Никад ни један престо није имао лепше краљице ни поданика вернијег. Веровао сам тад да сунце мене ради сја и сисао сам му халапљиво зрак ко одојче недра мајчина; веровао сам да ваздух мене ради грли свежим дахом свет, и надимао сам груди високо ко планина, не би ли га свег посркао. Веровао сам, јер сам волео; волео сам је оном љубављу коју јој, кнеже, никад ниси кадар понудити ти!... Волео сам рекох! Волим је и сад, сад можда више но икад досад. Реци јој, кнеже, ако ме животом претечеш, да сам умирући од мача твог, последње рекао речи: волим је и сад, сад можда више но икад досад!

КНЕГИЊА

(Под утиском његових речи оборила главу и, заборавив на борбу, дубоко размишља ослоњена на мач. На један мах се прене те узноси мач.)

Ми рекосмо на живот и смрт!

МОЗ

Кад говорим о њој, малакше ми гнев.

(Још не диже мач).

КНЕГИЊА

Ил' можда рука?

МОЗ

(Тргне се, прибира, обузме га гнев и укршта мач)

Рука не, док си преда мном ти!(Ступа у нову, одлучну борбу. Мукла тишина испрекидана звеком мачева. Он једним снажним налетом избије мач из руку кнегињи и, кад овај паде на земљу, стаје ногом на њ, а врх свога мача наслања на њено срце.) Кнеже, реци последњу реч, ал', пази, нек небуде њој, пресечи ћу је упола..

КНЕГИЊА

(Мирна, без узбуђења)

Мислиш ли, Мозе, да си победио?

МОЗ

Ти питаш? Зар кад ти мач лежи под мојим ногама, а срце ти на врху мача мог?

КНЕГИЊА

Па ипак, питам, мислиш ли да си победио?

МОЗ

Смрт ће ти дати одговор на то питање.

КНЕГИЊА

Нека се Мозова слава не кити овом победом, јер конте Брану Моз није мач из руку избио! (Диже визир с лица). Само си жену, Мозе, победио!

МОЗ

(Изненади се и спусти мач. У првоме тренутку он букне гневом, али, под утиском њена погледа, лице му се ведри и обузима га усхићење.)

Па јесам ли бар победио?

КНЕГИЊА

(Брзо одбијајући)

Док Кроја стоји поносна...

МОЗ

(Плане)

...И у њој кнез који жене шаље на мегдан.

КНЕГИЊА

Не хули оног који се бранит' не може. Кнежева уста занемела су заувек, а рука му, да није хладна већ, друкче би данас узносила мач.

МОЗ

(Изненађен)

Кнез је мртав?

КНЕГИЊА

Већ читаву ноћ.

МОЗ

(Запрепашћен вешћу)

Погинуо?

КНЕГИЊА

Не, већ Богу беше угодно да га себи призове.

МОЗ

И зато ти си његов прихватила мач?

КНЕГИЊА

Да извршим оно што би учинио он.

МОЗ

(Више себи)

Мртав..... дакле, мртав? (Дубоко размишља, у њему се буди нека нова нада и лице му се озарава)... И... ти си, госпо, сада слободна?

КНЕГИЊА

(Не хотећи да разуме смисао његова питања.)

Слободна не, догод ми је живот у руци ти, а мач мој под ногама ти робује.

МОЗ

(Тргне се и диже мач њен, подносећи јој га)

Само мој мач може бити роб твој, а ти господар мој.

КНЕГИЊА

(Устежући се да прими мач)

Заборављаш да си победилац?

МОЗ

Ако је међ нама победилац и побеђени тад... ја сам побеђени а ти имаш права на мач.

КНЕГИЊА

Да браним Кроју њим?

МОЗ

Да казниш њим побеђеног.

КНЕГИЊА

За издају?

МОЗ

Не, госпо! Казни ме што те волим. Тај грех је толико велики да му је смрт казна неравна. Смрт је утеха, а утеха је награда. Ил', мислиш да сам кажњен већ тим што живим?

КНЕГИЊА

И тим, што те је мржња завела те крвавом ходиш стазом.

МОЗ

Ја самo једну стазу знам, ону што води срцу твом.

КНЕГИЊА

Али, на њој ти пречe пут бедеми Кројини.

МОЗ

Разорићу их. Љубав је сила која руши бедеме.

КНЕГИЊА

Испред те љубави ова су мача два!

МОЗ

Ил' један само, ал' тај мрчева рука држи.

КНЕГИЊА

И држи чврсто, држи грчевито, ко што држи смрт. Тек кад се сурвају они горди бедеми, мачу ће овом корице бити гроб.

МОЗ

Зар мртви ће бранити славу коју су живи зидали ?

КНЕГИЊА

Бранићу је ја, ако нисам победиочев роб и ако ми је пут ка Кроји слободан !

МОЗ

Називаш робом себе, не би л' ти слађе биле муке на које си ме ставила. Ти си слободна, отворен ти је пут. Врати се Кроји горда и поносна, јер си победила. Ал' пре но пођеш, чуј ми задњу реч.

КНЕГИЊА

Рећи ћеш је горе, на бедемима Кројиним, када се сутра сукобе војске две..

МОЗ

Смртнику не одриче се исповест ; оптуженоме припада задња реч. Не одричи ми то, књегињо, јер све што рекох, још не рекох све. Мало час када сам ти се исповедио, ја зборих њему, зборих кнезу још!... Сећаш ли се, књегињо...

КНЕГИЊА

Ничег се не сећам !....

МОЗ

Чуј оно што си, богата лепшим сећањима, давно заборавила већ. То беше онда, лепа књегињо, када ме Господан Скендер посла на дворе Господара, оца твога. Пет дана и пет чаробних ноћи провео сам ја на двору том, где првипут спазих тебе, Госпо, и сазнадох колико је Бог милостив кад тебе земљи дарова...

КНЕГИЊА

(Окрећући да га не гледа)

Ја те не слушам!

МОЗ

О, навик'о сам већ, да ово драго сећање, у дуге ноћи, скривен од погледа света завидног, сам себи казујем. Казиваћу и сад... ...У светле, летње ноћи, кад би већ сунце пало, а месец се узнео изнад планина, кад би Господар, отац твој, после обеда повлачио се у кулу, те му гуслари уз струне казивали песме о прошлости — ишетала би, госпо, ти са владичицама, на горње бедеме и пратила би звезде како трну и жегу се, или би помно слушала тамне бајке Вардареве, које ти је он, хуком таласа својих, казивао. У те ноћи, блудећи за сликом жељеном, прикрадао бих се ја као мрчева сен и пузао би уз бедеме као месечар, те скривен иза зидина посматрао бих те...

КНЕГИЊА

Ја те молим, Мозе, прекини!

МОЗ

(Наставља све узбуђеније)

Посматрао бих те... Ослоњена на бедем, косе расплетене, а лица озарена меком, месечевом светлошћу, изгледала си ти као светица побегла са стене за коју ју је немилостива сликарева рука заковала, и као принцеза из хучних и тајанствених бајака Вардаревих. Изгледаше ми тад, као да је небо близу земљи и тихи ветрић, који се играо твојим власима, причињаше ми се као мека рука анђела којом милује свет. У души ми се тад залеже осећај побожности и дивљах се величини Творца небеског. И такве једне вечери...

КНЕГИЊА

(Прекидајући)

Престани...

МОЗ

...Мач овај, који ме нигда није изневерио, подло ме издаде. Прикрадајући се да се дочепам миле заседе, испустих мач те звекну о камен. То те пробуди из снова младачких и ја стадох пред тебе као кривац без наде на опроштај. Оборио сам поглед, не смејући твоме изаћ' у сусрет. И очекивах да изречеш казну заслужену, готов да сваку казну примим као милост божју. Кад дигох поглед да чујем пресуду, ја сретох осмех на твојим уснама. Казнила си ме осмехом!... Ах, осмех тај!

КНЕГИЊА

Склапа руке молећи га).

МОЗ

Под зраком његовим би из земље замет проклијао; под тим би зраком из цвета развио се плод. Осмех то беше што рађа и пропорађа свет, што од врлине гради грех, а од греха врлину; осмех који робу даје снаге да ланце раскине, а слободном намеће жељу да постане роб!

КНЕГИЊА

(Ма колико да се брани да не слуша Мозова казивања, снага његових осећаја и пријатност лепога сећања, почињу је савлађивати и она почиње са пажњом пратити његове речи предајући се постепено и сама слаткој прошлости).

МОЗ

И ја постадох роб чаробног осмеха тог! Груди ми се проширише, душа нарасте и, ја осетих како она постаде величанствен храм, где се пред иконом, која беше твој лик, ужеже светли пламен и мирис тамјана и измирне узнесе се престолу Божијем, а херувимски хор из дна душе ми кликну: „Осана" И као што мудраца с истока поведе новом богу звезда водиља, тако тај осмех поведе мене новој вери, вери љубави. И поведе ме већ тренутка тог, те крочих ближе, вођен неком силом несхватљивом...

(Прилази Кнегињи, која је већ савладана осећајима и прихвата јој руку, што она, немајући више снаге за отпор, несвесно дозвољава).

КНЕГИЊА

(Савладана утиском његових речи, осећајући се побеђеном, покушава, и ако и сама без вере у своју снагу, да да последњи отпор. Она шапће пригушено)

Преклињем те!...

МОЗ

Крочих ближе теби, нем и преправљен величином тренутка тог. Погледи нам се сретоше, у очима нам ужеже се плам, букнуше нам образи а крв узавре. Млада нам тела уздрхташе као пред буру шибљике, груди нам набујаше као море с вечери када га месец зове у загрљај, а срца нам заиграше ударајући под грудима, као помамни лав када на крлетици ломи шипке гвоздене и.... у часу том. (Обавије је руком око паса и привлачи себи. Она потпуно савладана дозвољава. Он јој даље речи шапће као да би хтео да сакрије светињу тајне коју исповеда)... И у часу том, ја видех главу твоју наслоњену на мом рамену косе се твоје замрсише о токе на мојим грудима а усне моје нађоше путир из којега ће причест посркати, причест пред ступање у нову веру, веру љубави.... (Он је држи у наручју. Она, савладана, малаксала, несвесна, преживљује тренутак тешкога узбуђења. Тишина. Пауза.)

IV

ПРЕЂАШЊИ, ХАЏИ-ДАУТ, МЕСТАН ОГЛУ, РАКО ВРАЧАНИН, ТОЛОВ ГЛАС

ТОЛОВ ГЛАС

(Далеко негде иза стена)

Ха, ха, ха, ха!... И са осмеха тог угасиће се слава Кројина.

КНЕГИЊА

(Цикне и престрашено се отргне из загрљаја, тело јој задршће неописаним страхом и лице покрије рукама не би ли се скрила пред грехом својим који јој одједном у свој величини својој ускрсну пред очима)

МОЗ

(Узнео је мач)

Ко је то?

ГЛАСОВИ С ЛЕВА

(Најпре рог)

Издаја! Издаја!

ГЛАСОВИ С ДЕСНА

(Најпре рог)

Издаја!

МОЗ

(Кнегињи)

Је ли то издаја?

КНЕГИЊА

Не, није, умири се! Знам шта је? То је глас моје савести! (Спушта визир)

ХАЏИ ДАУТ

(Са исуканом сабљом дојури са копљаницима)

Господару, издани смо!

МОЗ

Где је заседа?

ХАЏИ ДАУТ

Тамо за оним стенама, послао сам потеру.

РАКО ВРАЧАНИН

(Долази са својим људима)

Умири се, Господару, није издаја. Луди Тол се скрио међ стене, ено га гоне.

КНЕГИЊА

Ухватите га, баците у тамницу!

РАКО ВРАЧАНИН

(Одлази).

МОЗ

(Хаџи-Дауту)

Буди спокојан, није издаја. То је стари Тол.

ХАЏИ ДАУТ

Могу ли поћи?

МОЗ

Поћи!

ХАЏИ ДАУТ

(Одлази).

V

КНЕГИЊА, МОЗ

МОЗ

(После дуже паузе, хтео би да јој приђе)

Кнегињо!

КНЕГИЊА

Не прилази! (Диже визиџ, али не окреће главу)

МОЗ

Зар грех ти учиних?

КНЕГИЊА

Проклет да си што ме мало час, у заблуди, док бејах лица скривена, као победилац не уби!

МОЗ

Опрости, кнегињо!

КНЕГИЊА

И кад би ти опростила ја, опростити неће он!

МОЗ

Конте Бране зар? Мртви праштају!

КНЕГИЊА

(Сине јој срећна мисао које се грчевито прихвати)

Конте Брана је жив!

МОЗ

Нашто ти та лаж?

КНЕГИЊА

Лаж беше оно малочас када ти рекох да није више жив! (Одлучно) Конте Брана је жив и сутра зором, на бедемима Кројиним, његов ће те дочекати мач!

МОЗ

(Још сумња, али већ узнемирен и његово, мало час ведро чело, почиње да се мрачи).

Жив? Да ли збиља жив?.... Нашто онда она лаж мало час?

КНЕГИЊА

Да оправдам свој долазак на мегдан.

МОЗ

(Већ узбуђен)

А зашто дође кад њега позвах на мегдан? Зар Конте Бран жену шаље као замену?

КНЕГИЊА

Опрости, ту неправду учиних ја. Кад синоћ дође гласник твој, кнез беше негде код посаде и ја примих поруку. Кад је проучих, у мени срце задрхта од страха. Господар кнез не зна ништа о тим причама из дана младости и, зар да ја будем та, која ће му срце сломити, у очи дана одсудног. Не, он мора на бедемима Кројиним сачекати Моза одметника, чврсте руке, духа несломљена. Стог кријући од њега, на мегдан изађох ја.

МОЗ

(Узбуђење га све више захвата)...

Дакле жив? Конте Бран је жив?

КНЕГИЊА

И ако сам слободна и пут ми ка Кроји отворен, тад пусти ме, јер у борби за славу и част Кројину, у овом часу одсудном, моје је место тамо, крај Господара мог!

МОЗ

(Обузет гневом, који га сад већ потпуно осваја, он је готово и не чује. Говори више за себе.)

Жив, јест жив је, јер осећам мог старог друга, мржњу, како ме обузима. Све оно друго била је само обмана, била је лаж. Далека лажна светлост на мору мрачноме, која те заводи да за њом кренеш брод. Само је мржња истина и ево је, ево је већ; мој стари знанац, верни пратилац; ево је, осећам је већ! Пузи ко змија уз мене, обавија ме, крв ми грозницу кроз тело проноси и трне ми срж и мркне поглед и брекћу мишићи, а срце већ осећа жеђ. Враћа се мржња у своје старо станиште, узалуд потегох да је из душе источим Затресе се. Ох, како је мржња тежак осећај; теже је мрзети но волети! Па ипак, добро је, добро је... осећам се свој!

КНЕГИЊА

(Са саучешћем је посматрала његову тешку борбу и уздржавала се да га не узнемири. Тек после извесне паузе)

Мозе!

МОЗ

(Не диже главу и не чује).

КНЕГИЊА

Мозе!

МОЗ

(Буди се)

Ко ме зове?... Ти?... (Посматра је дуго и значајно)

Говори.... поднећу... прибрао сам се већ!

КНЕГИЊА

Отвори ми пут!

МОЗ

(Посматра је. Одлучно)

Иди!

КНЕГИЊА

(Пође).

МОЗ

(Као рањена звер, у величини гнева свог, скочи пред њу)

Стани! Стани и чуј! Чуј ми сваку реч!... Иди, да, иди Кроји, као гласник мој и носи поруку господару твом, од одметника Мојсија Анђелића! Реци му: нек му гуслари вечерас, кад падне вече, отпевају последњу песму о слави Кројиној и нек на слави тој он проспава последњу ноћ. Јер, кад прође овај дан и ноћ за њим, чим прва зора гране, и моја ће се мржња пробудити и успузати се уз оно стење и затрешће горде бедеме Кројине. То неће бити борба војске две, не, то ће бити бујица која ће плавити и рушити, то ће бити олуј који ће ломити и разоравати, то ће бити смрт која ће косити и обарати. Пред том ће војском узносити се високо мој отровани мач!... А када доспем горе, на оне бедеме, затрешћу снагом мржње камене зидине, као негда Самсон црквене стубове.. Нека се сруши све, нек рушевине те претрпају славу Кројину и, нек под рушевинама тим сви нађемо заједнички гроб — и он, и ја, и — ти! Нек поколења

позниja, кад маховина целу прошлост обвије, обилазећи рушевине те, причају причу о једној мржњи која је порушила град и о једној љубави која лежи под рушевинама града тог!... (Дуга пауза, тешко узбуђен и не дижући главу да је погледа, мане руком.) Иди сад!

КНЕГИЊА

(Одлази лево лагано, корак по корак.)

ЗАВЕСА

ТРЕЋИ ЧИН

Дворана на горњем спрату куле. У њу се улази степеницама које избијају кроз под уз леви зид. Излаз степеника ограђен је дрвеном балустрадом. На задњем зиду висока, двокрилна врата, кроз која се излази на балкон који опасује целу кулу и који стражару служи за осматрање. Та су врата затворена а, кад се буду отворила, сагледаће се далека брда и под кулом понор над којим се она узноси. Од десног зида дворане, па ка средини, испружен лежи одар, са мртвим кнезом, застрт сав црном чохом и по њему кнежев мач, шлем и оклоп. Уз зид, више главе, два масивна свећњака од туча и у њима горе воштанице. Камени зидови дворане украшени су разноликим оружјем, оклопима и стрелама као и трофејима задобивеним у великим борбама које је *Кроја водила*.

I

КНЕГИЊА, ГОСПАВА

КНЕГИЊА

(Клечи на поду наслоњена чела на одар. Она је у дубокој црнини и расплетене косе. Тужбалицу казује тронутим гласом, ал' ипак одмерено и мирно).

Црн се облак небом вије,
Мој облаче!

Под облаком сунце трне,
Сунце моје!
Из облака муња сикће,
Светла муњо!
И жаоком земљу жеже,
Туго моја!
Грми небо без милости,
Јаде тешки!
Цвили земља без обране,
Мој браничу!
И раствара недра своја,
Рано љута!
Те гробови у њу тону,
Гробе светли!
Да се прошлост дубље скрије,
Дане бели!
Грех с пороком пир пирује,
Пир крвави!
Победом се мржња кити,
Авај нама!
Кроја задње часе броји,
Славо њена!
Коб је у њу гнездо свила,
Кобни дане!
Мач јуначки пребио се,
Мече светли!
Мртав соко свио крила,
Мој соколе!

Смрт је славу загрлила,
Славо наша!
А умукла песма славе,
Песма моја!

II

КАПЕТАН ВЛАДЕНИЈЕ ЂУРИЦА, ПРЕЂАШЊИ

КАПЕТАН ЂУРИЦА

(Пред крај кнегињине тужбалице узлази уз степенице. На њему се види да га је уморила борба и напустила вера у успех. Не желећи да узнемири кнегињу прилази Госпави и шанатом јој саопштава вести које доноси).

ГОСПАВА

(Стоји крај наслона од степеника саучествујући у изливу бола кнегињиног, али не узнемиравајући ни дахом свечаност тренутка. При доласку капетана Владенија она му даје знак да не узнемирава књегињу, па пошто је саслушала вести и сачекала крај кнегињине тужбалице, прилази јој пажљиво и тихо је зове)

Госпођо!

КНЕГИЊА

(Полегла по ковчегу и не диже главу.)

ГОСПАВА

(Ослањајући јој нежно руку на раме)

Утари, Госпо, сузе, а стегни срце. Нови нам стижу гласи!

КНЕГИЊА

(Диже главу)

Ко их доноси?

КАПЕТАН ЂУРИЦА

Ја, светла госпођо!

КНЕГИЊА

Чега си гласник, добра или зла?

КАПЕТАН ЂУРИЦА

Ни један гласник, госпо, који ти за мном дође, добар ти више не може донети глас!

КНЕГИЊА

(Диже се, ослањајући се на Госпаву и прибира се).

Говори, капетане!

КАПЕТАН ЂУРИЦА

Немам, кнегињо, много казивати. По наредби Господара Гропе, пре но што дођох теби, обишао сам бедеме и положаје све и... свуд је зло!

КНЕГИЊА

Зло за злим и горе за горим!... Казуј у чему је зло?

КАПЕТАН ЂУРИЦА

Источни бедем разбијен је већ, тек танак зид двоји нас од војске Мозове. Још само један метак из оног топа злокобног и Кројиних бедема неће бити већ. А непријатељ, као јато скакаваца, покрио је падину, гамиже и ври и пуза се и пење ка врховима као поплавом река набујала. Стреле су немоћне да ову буйицу уставе, праха је нестало те су нам аркебизе умукле, а уља, што беше, разлили смо све.. Сад се камењем боримо..

КНЕГИЊА

(Одру кнежевом)

Чујеш ли, Господару? Зар не дрхће ти мач гневом обузет; зар немаш снаге мртав живима да је даш? Твој гроб зар биће и гроб славе Кројине? (Капетану Владенију) Господар Гропа где је? Где су старешине; где војска толика?

КАПЕТАН ЂУРИЦА

Старешине су на својим местима и боре се, али — без вере...

КНЕГИЊА

А војска?

КАПЕТАН ЂУРИЦА

Војска се бори и гине!

КНЕГИЊА

Је ли сва војска већ ушла у бој?

КАПЕТАН ЂУРИЦА

Сва, осим Дебрана.

КНЕГИЊА

А они?

КАПЕТАН ЂУРИЦА

У њиховој је руци судбина Кројина. Кад би у борбу ступили...

КНЕГИЊА

А одричу?

КАПЕТАН ЂУРИЦА

Буне се, неће Стреза за старешину.

КНЕГИЊА

Нек им другог поставе, нек сами изберу.

КАПЕТАН ЂУРИЦА

Господар Гропа је пошао међу њих да им то понуди.

КНЕГИЊА

Имаш ли још, говори, кажи све? Што сипаш кап по кап, кад морам већ цео пехар испити?

(Чује се страховит пуцањ Мозова топа).

КАПЕТАН ЂУРИЦА

Чу ли? Мозов топ ти је одговор. Ако је проломио зид...

КНЕГИЊА

Тада?...

КАПЕТАН ЂУРИЦА

Последња нада још су Дебрани. Ако и та нада омане... ти, кнегињо, тад мораш мислити на себе...

КНЕГИЊА

На себе?

КАПЕТАН ЂУРИЦА

Ти нећеш хтети бити Мозов роб?

КНЕГИЊА

(Претрне пред том помишљу која јој се првипут сад предочи)
Мозов роб?!

КАПЕТАН ЂУРИЦА

Кнегиње! Очним видом ти се кунем и својом младошћу и гробом очевим, у целом граду ти немаш вернијега слуге но што сам ја. Ничије срце за живот твој није толико стрепило јуче...

КНЕГИЊА

Јуче?

КАПЕТАН ЂУРИЦА

Да јуче даде мени кнежев мач, да јуче мени повери твоју судбину, мртав Моз данас не би Кроју победио. Али што јуче не учини, учини данас, госпођо, повери ми се и чуј моју реч. Пођ' ћу из ових стопа да борбу наставим и бориће се све док траје нада последња, а кад и њу претрпају рушевине Кројиних зидина, потећи ћу ти. Ја једини, међу свима старешинама, знам тајни излаз из града, извешћу те њим. Повешћу те далеко, у равну Морачу, тамо је племе моје и мој дом. Понећу те на рукама и кроз цео живот на рукама ћу те носити!...

КНЕГИЊА

(Изненађена)
Капетане, што то збориш ти, речи безумне?!

КАПЕТАН ЂУРИЦА

Речи онога који те воли безумно и ком овај час опасности даде храбрости да ти исповеди то!

КНЕГИЊА

(Дубоко увређена)

Срам нек те је, капетане, кад пред мртвим телом господара свог смеш да казујеш такве речи безочне.

КАПЕТАН ЂУРИЦА

Рад тебе...

КНЕГИЊА

Нашто ти брига о мени! Овде је господар који ће ме мртав штитити пре но ти жив, који уочи смрти смишљаш живот нов.

КАПЕТАН ЂУРИЦА

Ради спаса твог...

КНЕГИЊА

Ради спаса мог ти би да избегнеш смрт! Упамти капетане: мртва, на бедемима Кројиним, поштоваћу те, жива те презирем!

КАПЕТАН ЂУРИЦА

(Увређен, пакосно)

Разумем те, кнегињо! Теби је драго да Мозов будеш роб!

КНЕГИЊА

(Цикне, обраћајући се одру)

Господару, заштити ме од безочника тог! (Показује му излаз) Одлази! (Он остаје, што њу још више дражи) Одлази!

КАПЕТАН ЂУРИЦА

(Бесно)

Књегињо. Скупа је ова увреда! (Одлази).

III

КНЕГИЊА, ГОСПАВА

ГОСПАВА

(Прилази узбуђеној кнегињи)

Умири се, госпођо!

КНЕГИЊА

Госпава, реци, јесам ли заслужила то? Крај болова и брига, јесам ли заслужила још и ову тешку увреду?

ГОСПАВА

Можда није зло мислио. Ко воли, зло не мисли!

КНЕГИЊА

Безочник! Чиме сам му дала повода? Ил' мислио је: кнез је руке склопио, књегиња је без заштите!

ГОСПАВА

Оставимо, госпо, бригу ту, пред нама су и веће и теже!

КНЕГИЊА

Одиста!... Чу ли што рекоше црни гласници: Мозов је, Мозов свануо данас дан, а ми га дочесмо без храбрости да умремо!...

ГОСПАВА

Храброст је у тешком часу живети; малодушни смрт зову храброшћу!

КНЕГИЊА

(Сањалачки)

Да, смрт није храброст кад је она циљ, ал' смрт није циљ, она је само пут којим се у гроб слази. Гроб је циљ!... Јеси ли, Госпава, мислила о гробу кад?...

ГОСПАВА

Нашто те мисли, госпођо.

КНЕГИЊА

Зар не видиш? Мржња већ кликће победнички на бедемима Кројиним, а овде лежи смрт!... Није л' зар онда најближа мисао гроб? Гроб и недро мајчино, Госпава, два су најлепша и најбезбеднија кутка на мучноме путу живота.

ГОСПАВА

(Погледа низ степеник уз који улази капетан Перлат)

Гласник нов!

КНЕГИЊА

Нови болови!

IV

КАПЕТАН ПЕРЛАТ, ПРЕЂАШЊИ

КАПЕТАН ПЕРЛАТ

(Узлази уз степеник уморан и сломљен. Он је гологлав, а око чела му је завој на рани).

КНЕГИЊА

(Узнемирено)

Шта доносиш, капетане?

КАПЕТАН ПЕРЛАТ

Гласе зле, горе не бих желео да чујеш.

КНЕГИЊА

Зар нема међ вама гласника доброга; зар нема витеза који би знао рећи бар једну реч утехе?

КАПЕТАН ПЕРЛАТ

Утеха, госпо, у овоме часу била би лаж, а лаж би била грех.

КНЕГИЊА

Збори, што рече онај Мозов топ малочас?

КАПЕТАН ПЕРЛАТ

Источни бедем проваљен је већ, на њему је пролом.

КНЕГИЊА

Зар не можемо пролом тај својим грудима заштити ми — сви ми?

КАПЕТАН ПЕРЛАТ

Брдо мртвих витеза пред проломом што се уздиже, одговор ти је, госпо, на то питање.

КНЕГИЊА

А зар је смрт тих витеза последња реч бранилаца Кројиних?

КАПЕТАН ПЕРЛАТ

Последња не; гинућемо и даље. Ал' — непријатељска сила надире као бујица и преплавила је падину. Бацамо мртве своје међу њих, не би ли их уставили, ал' бујицу је тешко уставити.... Моз је већ ускочио на доње бедеме...

КНЕГИЊА

И другда беше тешких часова, ал' вера још никад не клецну ко сад.

КАПЕТАН ПЕРЛАТ

Беше их да, али тад Конте Бран беше пред нама, а пред туђинском војском не беше нигда Моз.

КНЕГИЊА

(Сломљена, после извесног размишљања)

И зар наде никакве?

КАПЕТАН ПЕРЛАТ

Ми, госпо, нисмо изгубили наду сву.

КНЕГИЊА

(Диже главу)

Нисте је изгубили? Шта је то у што верујете још? Ко је то међ вама који би у овом тешком часу био кадар спасти Кроји част?

КАПЕТАН ПЕРЛАТ

Капетан Владеније.

КНЕГИЊА

(Изненађена и престрављена)

Капетан Владеније?!

КАПЕТАН ПЕРЛАТ

Њега су Дебрани изабрали за старешину. Знају га с Дајна, кад је са њима уз Моза ратовао. Дебрана је три хиљаде и свако има срца два. Владеније је храбар капетан...

КНЕГИЊА

(Узнемирена)

Је ли поуздан?

КАПЕТАН ПЕРЛАТ

О, госпо!...

КНЕГИЊА

Ја питам, је ли поуздан?

КАПЕТАН ПЕРЛАТ

Увек је био уз кнеза. У Светограду се борио уз нас, на Дајну уз Моза. Био је увек храбар и поуздан...

КНЕГИЊА

Увек досад... то верујем... (Споља се чује неко комешање, потмули гласови, алакање, звека оружја и знак рога) Чу ли?

КАПЕТАН ПЕРЛАТ

(Слуша)

Чудан шум! Као да се у граду води борба већ?

КНЕГИЊА

Зар продро Моз?

КАПЕТАН ПЕРЛАТ

Не верујем! Дебрани су кадри одолети му навали. Ја морам тамо, госпо! (Пође, али на степенику средње капетана Емануила и задржи се) Капетане, шта је то?

V

КАПЕТАН ЕМАНУИЛО, ПРЕЂАШЊИ

ПЕТАР ЕМАНУИЛО

(Пењући се, још са степеника)

Издаја!

КНЕГИЊА

(Цикне)

Издаја?... Ко... говори, ко... Владениje?

ПЕТАР ЕМАНУИЛО

Он!

КАПЕТАН ПЕРЛАТ

(Изненађен)

Капетан Владениje?

ПЕТАР ЕМАНУИЛО

Изабраше га Дебрани за старешину. Господар Гропа му малочас старешинство предаде и нареди да поведе Дебране. Час је био одлучан, у Владениjевој је руци била судбина Кројина.

КНЕГИЊА

(Горко)

И он, бедник, издаде!

ПЕТАР ЕМАНУИЛО

Он приђе Дебранима и кликну: „Кнез је мртав, нека живи Моз!" Дебрани узвик прихватише

и окренуше оружје на нас. Док се једни боре, други слазе у војску Мозову, кроз тајни неки лагум који Владеније зна.

КНЕГИЊА

Ох, бедни издајник! (Бори се са својим болом, затим се обраћа капетанима) Па шта сад? Зборите шта сад?

КАПЕТАН ПЕРЛАТ

Не питај нас!

КНЕГИЊА

Да кога? Ко би ми могао одговорити на то питање, ако нисте кадри ви? (Одлучи) Господо капетани! Пођите одмах старешинама свим, поздрав им од мене, нек војску предаду поузданима, а они потеку у ову дворану. Нек ту, крај мртва тела Господарева, падне последња реч одлуке.

КАПЕТАН ПЕРЛАТ И ЕМАНУИЛО

(Клањају се и одлазе).

VI

КНЕГИЊА, ГОСПАВА

КНЕГИЊА

(Пошто је очајно и дуго гледала у одар на коме почива кнез, диже главу)

Госпава!

ГОСПАВА

Слушам, госпођо!

КНЕГИЊА

Чу ли? Виде ли како је бедно, бедно све! Виде ли како је ниска освета? Јесам ли крива ја, реци, јесам ли крива ја?

ГОСПАВА

Зашто ти?

КНЕГИЊА

Мозова мржња рад мене је опасала град; Владенијева освета рад мене је учинила издају. Рад мене, Госпава, стигао је Кројин задњи час!

ГОСПАВА

(Поуздано)

И Моз кад буде стигао већ на горње бедеме, ја нећу рећи да је Кројин задњи час.

КНЕГИЊА

(Изненађена)

Госпава, шта је то што ти храни веру празним уздањем?

ГОСПАВА

Снага која је у нама, кадра да сломије Мозу војске две!

КНЕГИЊА

Не разумем те, Госпава!

ГОСПАВА

Бићу јаснија. Мржња је војска која Моза води победи, нек љубав буде војска којом ће бити побеђен он.

КНЕГИЊА

(Ужасне се)

Љубав?!... Чија?!...

ГОСПАВА

Она пред којом је једном већ задрхтао Мозов мач.

КНЕГИЊА

(Осорно)

Госпава!... Чијим то језиком збориш ти?

ГОСПАВА

Језиком срца.

КНЕГИЊА

Реци језиком безумља!

ГОСПАВА

Кад би ти имала храбрости да збориш речју коју срце налаже, славу Кројину не би данас омрчио срам.

КНЕГИЊА

(Узбуђена дрскошћу Госпавином)

Госпава, ти ме клеветаш пред мртвим господаром.

ГОСПАВА

Не зборим о теби, о Кроји зборим ја, а збор о слави и части њезиној мио је и мртвом господару мом. Ја зборим истину.

КНЕГИЊА

Какву истину?

ГОСПАВА

Јасну као дан. Једна је: да Моз на бедемима Кројиним већ кликће победом, а друга: да си ти дужна и кадра спасти славу Кројину која ти беше негда, па и сад, животу сан.

КНЕГИЊА

Дужна да, разумем... ал' велиш кадра сам?

ГОСПАВА

Разумеш ме ти, ал' хтела би не разумети. Поновићу ти, чуј: Мржња је војска која Моза води победи, нек љубав буде војска којом ће бити побеђен он!

КНЕГИЊА

Изнад љубави и мржње стоји смрт!

ГОСПАВА

Да, смрт Кројина!

КНЕГИЊА

Жучем си данас језик наквасила.

ГОСПАВА

Стог ваљда и зборим горку истину! (Погледа низ степенице). Ево их старешине!

VII

КНЕГИЊА, ГОСПАВА, ГОСПОДАР ГРОПА, КАПЕТАН ПЕРЛАТ ЕМАНУИЛО, БОЈИНОВИЋ, и још неколико старешина.

ГОСПОДАР ГРОПА

(Узлази уз степеник са осталим старешинама. Чим се успну горе, скидају капе и за све време остају гологлави. Сви су они брижна лица и уморни од борбе. Бојиновић носи о врату везану једну руку.)

КНЕГИЊА

(Ослоњена на одар, диже главу)

Дакле издаја?

ГОСПОДАР ГРОПА

Подла издаја.

КНЕГИЊА

Рецте још једном, господо, има л' ма какве наде, или је ово збиља Кројин задњи час?

ГОСПОДАР ГРОПА

После ове издаје узалуд би те било тешити!

КНЕГИЊА

(Одру)

Чу ли, господару мој! Кројин задњи час! О

задњем часу пред тобом зборимо. Пред лицем твојим, ево, признајемо ми, да нисмо кадри били твој свети завет испунити.

ГОСПОДАР ГРОПА

Не чини, госпо, прекоре. Не чини их бар онима који су били кадри изгинути и не чини их овима који су кадри изгинути.

КНЕГИЊА

Па добро, изгинућемо сви! Нек нам то буде последња реч одлуке. Нек Моз, кад ликујући уђе у ове зидине, затече само наше гробове и, место поздравних усклика побеђених, нека га поздрави презриви осмех хладних лешина.

КАПЕТАН ПЕРДУЧИ

Прости, маркезо светла, што ћу другаче зборити. Младости твојој гроб није постеља, слава Кројина не тражи твоју смрт. Ако Мозовој победи треба и задње жртве поднети, тад остани, маркезо ту, крај мртва тела господара свог. Ми ћемо својим грудима кулу опасати и тек последњи од нас кад испусти мач, моћи ће Моз овај праг прекорачити.

ГОСПОДАР ГРОПА

Тренутак није, госпо, за дуги разговор... Одсудни час иште и одсудну одлуку. Моз је на доњим бедемима већ, а три хиљаде Дебрана, са издајства

Владенијева, ено му листом прилазе и поздрављају победника, љубимца свог. У овоме часу дати живот без циља, значи избећи дужност част Кројину да спасемо. Храброст је мања врлина од мудрости у часу одсудном.

КНЕГИЊА

Шта мудрост може тамо где већ господари смрт?

ГОСПОДАР ГРОПА

Рећи ћу ти и то, госпо, ма да је тешко рећ'. Седина ме је обујмила, а нигда још досад ту кобну не изрекох реч. Па ипак. Кад је свима зазорно... рећи ћу је ја! (Са тешким болом) ...Предаја!

КНЕГИЊА

(Цикне)
Не! Само то не!

ГОСПОДАР ГРОПА

Часна предаја!

КНЕГИЊА

(Одлучно)
Никаква! Часна може бити само смрт, а не предаја! (Одру) Господару, чу л' страшну реч?! Збори, збори, време је мртви да прозборе; задњи је већ час твоја да се чује реч! (Ужаснута од помисли наставља сама себи) ...Предаја?!.... Њему?... Мозу се предати?... (Стресе се. Гласно) Не, тако не мислите

и ви, господо! (Погледа по свима редом, они оборили главе и ћуте. Разумев да сви мисле као и Господар Гропа пренеражено). ...Ил' мислите сви?!

ГОСПОДАР ГРОПА

Кад судба коло завитла, сваки тренутак што мине прошлост је која се више не враћа. Ми посласмо већ Мозу гласника да му понуди часну предају.

КНЕГИЊА

(Поражена)
Посласте?

ГОСПОДАР ГРОПА

Да нисмо, ми не би могли, у овоме часу, напустити војску и доћи овде на збор.

КНЕГИЊА

Посласте, велиш, војводо?!... У чије име? Ко је тај ко је смео Мозу понудити Конте Бранов мач, у име њега мртвога?

ГОСПОДАР ГРОПА

Нико, од нас не би поумио да вређа име мртвога господара свог. Његов мач нисмо понудили.

КНЕГИЊА

Ко је отишао?

ГОСПОДАР ГРОПА

Посласмо капетана Стреза и једног старешину.

КНЕГИЊА

(Размишља)

Предати?.... Њему се предати?!... (Тргне се пробуђена новом одлуком коју је у томе тренутку донела.) Па добро, кад већ мора бит', тад једно тражим за себе. Нека се Мозу постави услов, кад у град уђе војском победном, да поштеди наша гроба два, господарев и — мој! (Глас рога).

ГОСПОДАР ГРОПА

Капетан Стрез се враћа. Чујмо, госпо, најпре Мозове услове!

КНЕГИЊА

(Јетко)

А ви му своје нисте поставили?

ГОСПОДАР ГРОПА

Један једини: да туђинска војска не сме у Кроју крочити да не оскрнави тле на које туђа нога још никад није згазила.

VIII

ПРЕЂАШЊИ, СТРЕЗ, РАКО ВРАЧАНИН

ГОСПОДАР ГРОПА

(Пошто су Стрез и Рако Врачанин узашли и поздравили.)

Носите ли зле или добре поруке?

ЈОВАН СТРЕЗ

Моз поздравља све старешине и диви им се јунаштву којим су Кроју бранили. Он вели: Зазор му је такве јунаке и своје другове пред туђинском војском изобличити. Он пристаје на часну предају.

КАПЕТАН ПЕРДУЧИ

Снази Мозовој и храбрости му увек сам се дивио; нисам се надао још и витештву у часу победе.

КАПЕТАН БОЈИНОВИЋ

Ко је са Мозом ратовао, зна да је у борби суров, у победи племенит.

КНЕГИЊА

Лукав или племенит?

КАПЕТАН БОЈИНОВИЋ

Ја, госпо, велим племенит!

ГОСПОДАР ГРОПА

Шта сматра Моз под часном предајом?

ЈОВАН СТРЕЗ

Вољан је учинити све што би Кроји спасло част... Он ће сам доћи да води преговор, а с наше стране, то му је услов, да светла књегиња преговара с њим.

КНЕГИЊА

(Ужаснута)

Ја!

ЈОВАН СТРЕЗ

Једини то је услов који ставља Моз.

КНЕГИЊА

Ја да водим преговор? Откуд ја? Где је још жена преговарала у име оних који су се борили?

ГОСПОДАР ГРОПА

Жена не, ал' књегиња, чувар имена и мача Конте Бранова.

КНЕГИЊА

У име имена и мача Конте Брановог, ја изјављујем да ми је рађа смрт но преговор с издајником!

ГОСПОДАР ГРОПА

Све што чинимо, чинимо за част Кројину... А за њу ћеш се и ти хтети, књегиње, заложити.

КНЕГИЊА

И ви сви тако мислите?... (Ћутање које потврђује) Ал' не мислим ја! Не мислим стога баш, Кројина што ми је драга част. Господаревом чашћу Кројина се не откупљује. (Узнемирење међу старешинама) Кад рекох малочас: лукав је Моз, ви рекосте: племенит. Племенит победилац не зове жене на преговор. Не тражи Кроју Моз — да, ту је он племенит — он тражи жену Конте Бранову и тражи њену част! Не тражи Моз часну већ нечасну предају. Примате ли је витези?

ГОСПОДАР ГРОПА

(Поражен, прибира се. Међу старешинама узбуђење).

Госпођо, тешку си рекла реч...

КНЕГИЊА

Бојиш се нисам је одмерила. О, господар Гропа, можеш ми веровати колико ми је храбрости требало да пред твојим седим власима и пред часним лицем ове господе учиним ову исповест.. Па кад сам је учинила...

ГОСПОДАР ГРОПА

Доста, госпођо. По ту се цену не откупљује част Кројина. Капетане Стрезе, пођи Мозу и однеси му поруку: не предајемо се, изгинућемо сви! Нека се смрћу нашом угаси и слава Кројина.

СВИ

Изгинућемо сви!

ГОСПОДАР ГРОПА

Ил' ако Моз пристаје на часну предају, нека не бира слабу жену већ другог ког међ нама за преговор. (Мане руком Стрезу и Врачанину да одлазе).

ЈОВАН СТРЕЗ

(Иоће).

КНЕГИЊА

(Стрезу)

Стани, капетане! (Гроши) Да, добро рече го-

сподар Гропа, ја сам бедна слаба жена. Ви нудите животе за част Кројину, а ја се бојим Мозова погледа; ви сте пред смрћу јаки, а ја слаба да сама своју чувам част. (Гледа их, но они не одговарају) Је л' тако капетани, је л' тако, старешине? (Не одговарају) Нисам се смела двоумити, зар не?... Капетане Стрезе! Пођи Мозу, однеси му поруку: примамо услов да књегиња води преговор ал' — Моз нека прими услов наш, а тај је: преговор да се води овде, у овој дворници, крај мртва тела господарева.

ГОСПОДАР ГРОПА

Госпођо, ти си одлучила!

КНЕГИЊА

Одлучила да, јер осећам се снажна да се заложим за Кројину част. А овде, крај мртва господара мог, снага ми биће двогуба. Пођи, капетане, и однеси поруку!

ГОСПОДАР ГРОПА

И пођимо сви. Ма да се борба не води и сувише је војска без старешина. (Сви одлазе).

IX

КНЕГИЊА, ГОСПАВА

КНЕГИЊА

Госпава, чуј ме. Хоћу да положим заклетву.

(Стаје крај одра левом се руком наслања на њега а десну узноси) Заклињем се Богом јединим и успоменом светлом господара мог! За част и славу Кројину жртвоваћу све, ал' овај мач (Мач који лежи на одру) и ово срце што припада мртвом господару мом, не смеју никад бити цена том! Тако сам рекла, тако ћу испунити, тако ми Бог помогао! (Спушта руку и после дуж паузе). Госпава.... чу ли заклетву?

ГОСПАВА

Ја је чух али је не разумедох!

КНЕГИЊА

Требала ми је, осећам се снажнијом. Као да сам око себе дебели озидала зид, ил' као да сам тврди оклоп на душу ставила.

ГОСПАВА

И Кроја је опасана зидом дебелим...

КНЕГИЊА

Па?

ГОСПАВА

И Господар је на себи оклоп имао.

КНЕГИЊА

(Узнемирено)

Ти сумњаш зар у снагу моје заклетве?

ГОСПАВА

Не сумњам, ал'...

КНЕГИЊА

Заклех се Богу!

ГОСПАВА

Речи тренутка што их расипа срце, разум не питајући, Богу чак нису угодне.

КНЕГИЊА

Заклех се мртвом господару свом!

ГОСПАВА

Мртви не чују!

КНЕГИЊА

Госпава! С тобом се данас пробудио зао дух. На сваку стазу, којом ја поумим поћ', ти бацаш трње да ми пречиш ход. А данас више но ма кад, требаш ми; треба ми твоја утеха. Не остављај ме саму међу вихоре! Страх ме је!

ГОСПАВА

Чега те је страх?

КНЕГИЊА

Не знам! Смрти не, можда живота?

ГОСПАВА

Душу ти је страх обујмио. Врати се срцу, оно је снага, из њега храброст истиче.

КНЕГИЊА

(Напољу се чује рог, она се престрави)
Чу ли?

ГОСПАВА

Он!

КНЕГИЊА

Не личи ли ти знак тај на знак хајкача који јавља да је близу звер? (Узнемирена). Реци, Госпава, заклех се Богу, заклех се господару мом; имаћу снаге зар? (Пауза. Ослухује. Опет се обраћа Госпави). Имаћу снаге је л'?... Реци, забога, што ћутиш упорно; хоћу да чујем од тебе то!... Ох како си зла, како си себична, штедиш једну реч!

ГОСПАВА

(Хоће да пође).

КНЕГИЊА

Куда ћеш?

ГОСПАВА

Да се удаљим?

КНЕГИЊА

Не, не остављај ме сад! Буди крај мене, требаш ми!

ГОСПАВА

Ја добро чух! Моз поставља услов да преговара с књегињом, а не с Госпавом. (Слази с куле).

X

КНЕГИЊА, МОЗ, РАКО ВРАЧАНИН

КНЕГИЊА

(У првом тренутку осећа се усамљена, али, бацивши поглед на одар, она се прибира. Приближава се лаганим ходом одру, клекне и наслони се на њ, предајући се сва уверењу да ће јој близина мртвога тела дати пуну снагу за борбу која јој предстоји).

РАКО ВРАЧАНИН

(Узлази на степеник)

Моз Големи! (Пропушта Моза и одмах се удаљава)

XI

КНЕГИЊА, МОЗ

МОЗ

(Пошто се Рако удаљио)

Ту почива кнез?

КНЕГИЊА

(Није дизала главу ни обраћала пажњу на Мозов долазак. Одговара оборене главе).

Кнез!

МОЗ

(Скида капу)

Бог нека га прости и слава нека је имену му светлом!

КНЕГИЊА

(Мозово је саучешће изненађује, она диже главу и погледа га неверице).

МОЗ

Погибе јутрос?

КНЕГИЊА

Данас је трећи дан.

МОЗ

(Изненађен)

И јуче, мачеви кад нам се укрстише, он не беше жив?

КНЕГИЊА

Већ читаву ноћ.

МОЗ

(Са срџбом)

Те нашто онда она обмана?

КНЕГИЊА

Јер заветоваше се старешине: смрт његова да се не објављује.

МОЗ

Ал' не заветоваше се да жена му прихвати мач?

КНЕГИЊА

(Диже се)

Та обмана сад је прошлост већ. Зборимо о ономе што је пред нама. Изасланик си војске туђинске да водиш преговор, победилац си, стављај услове!

МОЗ

Већ други пут сам ево победилац без победе;

већ други пут ти прилазим, кнегињо, као побеђени! Ал' ако иштеш да стављам услове, добро, ти их чуј: једини услов мој је твој да будем роб.

КНЕГИЊА

Роб си ти мржње, Мозе!

МОЗ

Ал' умем бити и роб љубави.

КНЕГИЊА

Не прљај речи те; не скрнави место на коме си. Пред одром на ком врлина почива грех је зборити речи порочне.

МОЗ

Ох, немилосрдници! За вас је порок сваки мој осећај. Пре мржњу моју пороком називасте, а сад и љубав ми тим именом мрчите.

КНЕГИЊА

Две војске крваве и уморне чекају нашу реч; побеђени пресуду, а победиоци плен. И у часу том, ти збориш о љубави.

МОЗ

И у часу самртном зборићу о њој.

КНЕГИЊА

Све док је моје да изберем смрт или пресуду, нисам још твој роб, те не морам слушати те речи сувишне. Ако си дошао да поставиш услове, ти збори о том.

МОЗ

Зборићу о том. Мој једини је услов, кнегињо, побеђеној да спасем Кроји част!

КНЕГИЊА

Може л' се истом руком мрчити лице и прати?

МОЗ

Циљ моје победе не беше Кроја никада! (Указујући на одар) Срцбу је моју гроб већ покрио, а мржња се над гробом гаси као догорео луч.

КНЕГИЊА

Ал' се не гаси срам који си овом победом Кроји нанео.

МОЗ

Чуј ме, кнегињо! И моје крви има у зидинама Кројиним и мога дела у слави њезиној. Драга је и мила слава та и своја ми је као мајка детету. Три су највећа греха, веле, кнегињо: рушити божији храм, скрнавити родитељски гроб и разарати снове младости. Слава Кројина најлепши је сан моје младости те нећу у тај грех; нек моја рука не омрчи највећи понос наше историје. Ево сам, кнегињо, готов учинити више но што би Кроји донела ма и часна предаја. Три хиљаде Дебрана ено се спуштају низ падине Кројине; потећи ћу тамо, на чело ћу им се ставити, начинићемо метеж у војсци туђинској, која се већ предала победи и, у метежу том, поломићемо војску опсадну те, у часу

кад Кроја лежи већ побеђена, уздићи ће се поносна и закликтаће победа са ових бедема.

КНЕГИЊА

(Охрабреној могућношћу лице јој се озари)

Победа!

МОЗ

Победа! И затрешће се горе, а захорити планине победом; закликтаће над Кројом скиптарски орлови и зазвониће гусле, а са струна њихових пробудиће се песма успавана. Сунце ће умити лице крвљу попрскано и просути по нашим горама златне снопове, насмејаће се грохотом мртви, а живи ће им слави завидети и Кроја, Кроја непобедима, неосвојима, уздићи ће се славом поносна као девојка чедна, нетакнута и, ведра чела, смела погледа, записаће на тврди камен ових зидина нове дане славе, нове победе.

КНЕГИЊА

(Усхићена)

Славе и победе!... И нова кад никне песма из те победе, поклониће се прошлости и опојати гробове, а нове дане славе предаће поколењима, нека се диве слави Кројиној, као што смо се и ми дивили... (Заroни се у ту мисао) Кроја није побеђена, Кроја је победила!... (Гласно) Камо га, ко ће то учинити, чији је то светли мач којим ће се та нова слава исписати?

МОЗ

У служби твојој, кнегињо, овај то ће мач! (Подноси свој мач).

КНЕГИЊА

(Тргне се разочарана)

Тај мач? (С презрењем) Велика дела прљав не врши мач! Тај мач, скован од мржње, умрљан је издајом, тај мач је Кроји нанео тежак срам.

МОЗ

Изрекла си му пресуду! Нека нема више мача тог! (Скрха га и баца пред њене ноге). Победу нову неће ми донети мач; извојеваће је реч, једна само реч.

КНЕГИЊА

Чија реч?

МОЗ

Твоја, кнегињо!

КНЕГИЊА

Моја реч?

МОЗ

Једна једина, моћна, чаробна. Из ње ће нићи победа...

КНЕГИЊА

Ја немам моћи те!...

МОЗ

Имаш је, кнегињо, чаробница си! Твоја једна реч...

КНЕГИЊА

Ја нисам ништа кадра...

МОЗ

Кадра си, кнегињо, имаш божанствену моћ! И Божји као што је некада син речју: „Устани"! васкрсавао мртве, тако под твојом речју прснуће плоча на гробу у коме већ почива слава Кројина.

КНЕГИЊА

(Усхићена кад он говори о васкрсу славе Кројине, чим престане њој стварност одузме сву храброст)

Не... нисам кадра...

МОЗ

Зар смеш одрећи, кнегињо, једну реч кад од ње зависи Кројина и слава и част? Изиђи из куле сађи и погледај Кроју одјутрос како је крвава сванула. Обојена је крвљу цела падина, крвава јој је свака стена и литица, а стазе и пролазе закрчиле су лешине младих витезова. Све је то попадало, све изгинуло за славу и част Кројину — а ти? У себичности својој ниси кадра жртвовати једну реч за њу!

КНЕГИЊА

Нисам кадра... не могу!...

МОЗ

Зар ни онда не, кад знаш да та реч носи победу! Ни онда зар кад знаш да се мржња моја могла уставити пред гробом, ал' не и мој гнев. Омрчио сам име издајом, па где ћу одавде са челом које носи жиг? Чиме ћу га опрати, чиме срам са њега збрисати? Или победом, која не би тицала славу Кројину ни посукнула сјај њене прошлости, ил' гневом који би разорио све, те рушевинама затрпао срам! Хоћеш ли то; иште ли то твоја себична охолост? Желиш ли да ово свето место, споменик славе наше, разори махнит гнев? Хоћеш ли да се место гордих бедема зацари овде пустош над гробницом прошлости и занеми историја, те где гуслари данас песме о слави певају, отровнице ту да нађу станиште и језивим писком својим причају да је ту негда било живота, славе и поноса. Хоћеш ли, госпо, то?

КНЕГИЊА

Не збори тако...

МОЗ

Не зборим само, кнегињо, већ те оптужујем. Оптужујем те пред прошлошћу и пред будућношћу оптужујем те ту, пред мртвим Господарем...

КНЕГИЊА

Не оптужуј!...

МОЗ

Оптужујем те, да! Оптужујем те тешком оптужбом, себичношћу која је јача од свих обзира. Слава Кројина и њена част теби је потребна рад себе, а не рад ње.. Ти ниси кадра жртвовати се за њу!

КНЕГИЊА

Кадра сам, жртвоваћу се; живот ћу дати, али себе не!

МОЗ

За већу жртву ти немаш храбрости! Чу л' где-кад, кнегиње, о Неди мајци Вуковој? Кад Махмуд паде под Светоград и опаса га војском големом ми се јуначки бранисмо и не мога нас саломити. Тад науми нас глађу поморити и дванаест пуних месеца трајала је опсада, а шест месеца глад И да нас брже помори, Махмуд купи за злато издају те мртвим скотом затрова нам јамбулу. Тад настаде жеђ и поче морити нас теже но глад. И тешка болест завлада, те, место храбре посаде, мрачне су сенке градом ходале. И млади Вук, јединац Недин, паде мајци у крило. Изломила га глад, исушила га жеђ, а смрт већ пружи руке да га прими у свој загрљај. Дође и задњи час. Кап воде спасла би мајци живот јединчев, ал' нигде капи те. Неда не рече тад: Живот ћу радо дати! Не рече Неда, јер имађаше храбрости за скупљу жртву. Пресече жилу себи и наточи крв, те јединац освежи усне крвљу

мајчином и, задахнут новим животом отвори зенице које смрт већ беше склопила!... Чу л' кнегињо, не пође Неда у смрт да себе спасе болова, већ оста жива животом другом живот да да. Умеш ли ти то? Умеш ли оточити крв да сасушиш усне ономе кога мори жеђ љубави?... Ил', ако не умеш то, умеш ли бар жртвовати једну реч, једну једину?... (Прилази јој са уверењем да је освоја моћ његових речи и покушава да јој узме руку, што она не дозвољава. Пошто је извесно време посматрао) Ти волиш, ја то знам, ја то осећам, осећам као што жедан лав, лутајући кроз пустињу, осећа близину извора. Ти волиш... ал' немаш храбрости.

КНЕГИЊА

(Отргне се од осећаја који је већ почињу савлађивати)

...Не, није истина!

МОЗ

Језику је лако осећај срца порећи, али је тешко срцу тог осећаја се одрећи. А колико теже тек порећи први осећај срца, јер рало младости дубоке бразде рије у срце. Јеси ли гледала кад тежак оре њиву на којој је негда било незнано насеље? Под ралом стално ничу трагови; што дубље ореш све више трагова. И годинама можеш орати, земљу превртати и ништити трагове, они ће увек нови ницати. Ту негда беше град који је младо доба историје узидало у земљу и чији нигда не ишчезавају трагови. Први сан љубави град је тај, који младост узида у срце и можеш га ти затим и орати

и преоравати, трагови тога града вечно ће ницати. Што дубље ореш све више трагова, што дубље ореш све више болова.

КНЕГИЊА

Престани!

МОЗ

Престаћу да, јер већ рекох све. Ја рекох све чим мудрост ме обдари, ал' нема мудрости која би била кадра женску саломити ћуд; ја рекох све чим срце ме загреја, ал' нема топле речи која је празне груди кадра коснути. Ја рекох све... пресуших извор и срцу и мудрости. Ни једну немам више реч! Имаш ли је ти кнегињо?

КНЕГИЊА

Не!

МОЗ

Једну реч?

КНЕГИЊА

Не!

МОЗ

Ону једну реч!

КНЕГИЊА

Не!

МОЗ

Тад... наш је свршен разговор!

КНЕГИЊА

(Ћути).

МОЗ

И ја могу поћ'?

КНЕГИЊА

(После извесне борбе)

Иди!

МОЗ

(Гневно)

Ви'ш како олако бацаш реч која значи пропаст Кројину, а тешко ти је откинути реч која носи Кроји спас!

КНЕГИЊА

(Ћути, али је ломи тешка унутарња борба)

МОЗ

Па добро... идем! Идем последњи да завршим чин!... Ти памтиш, кнегињо, моју поруку коју си јуче у зору Кроји понела. Та моја порука сад је твоја пресуда, а ја сам само извршилац њен. Не бејах кадар да снагом љубави спасем овај град, идем да снагом мржње затресем му темеље. Нек срам покрије славу Кројину, нек нога туђинска оскрнави ово свето тле, нек над прошлошћу пустош се зацари а славу нека заспе заборав. Нека се сруши све, нек све нас рушевина претрпа, нек сви имамо заједнички гроб. И — док наше гробове покрије

заборав, над твојим, кнегињом, нек никне проклетство деце Кројине... Нека се над њим, у далекој будућности, исплете тамна прича о охолости једне незнане кнегиње са које је град овај својим рушевинама претрпао славу једнога народа...

КНЕГИЊА

(Под заносом бола, полугласно...)

... Прича о незнаној краљици са чије ћуди поруши се Драч...

МОЗ

Знана ти је, је л', прича та? Тад знана ти је и немилост којом је ћудљива владарка море шибала. Само је жена кадра срца немати. Није га имала она краљица са чије је ћуди порушио Драч, нема га ни кнегиња са чије се ћуди руши Кроја сад. Три године, три пуне године, шибала си, кнегињо, ово море болова, и ево, бура се буди оздо из дубина, гневом се тресу груди и... сазнаћеш касно, кнегињо, мору што је у дубини! (Полази и код степеница још једном) Сазнаћеш касно, кнегињо!

КНЕГИЊА

(Поражена без снаге)

Стани!

МОЗ

(Застане).

КНЕГИЊА

Шта хоћеш ти?

МОЗ

Само једну реч!

КНЕГИЊА

(Хтела би је изрећи, али нема снаге ни храбрости)

... Не... могу... заклех се!

МОЗ

(Охрабрен предосећањем да је победио)

Коме се закле?

КНЕГИЊА

Богу!

МОЗ

Нашта?

КНЕГИЊА

Да срце ово, које припада Господару мом, никада теби нећу предати.

МОЗ

Ти Бога превари! То срце никад није припадало Господару твом.

КНЕГИЊА

... И да овај мач, који почива на одру Господара мог, никада теби нећу предати!

МОЗ

И не затражих ти га — ал' га тражим сад!

КНЕГИЊА

(Цикне престрављена и одступи ка одру да би телом заклонила мач.)

... Овај мач?

МОЗ

Дајући га нећеш погазити заклетву, јер, закле се да мач тај победнику нећеш дати, као знак предаје и, испуниће то. Даћеш га браниоцу Кроје да њим поведе војску победи. Над мојим мачем изрекла си пресуду и ево, скрхан, лежи пред твојим ногама, ал' — и другаче да је, тај мач који је Кроји нанео срам не би био достојан да јој врати част. Нека се Конте Бранов мач новом славом окити, нек он поведе војску новој победи, нека тај мач запише дан нове славе Кројине, њега нека узноси песма будућности! И нека се завет бранилаца Кројиних испуни: кнез мртав, али он је жив.

КНЕГИЊА

(Усхићено)

Јест то је завет наш.

МОЗ

Да, кнез је жив, јер његов мач уноси славу Кројину.

КНЕГИЊА

(У усхићењу дочепа мач са одра и предаје га Мозу)

Ево ти мача, Кроју врати ми!

МОЗ

Дај ми још само једну реч, једну реч!

КНЕГИЊА

(Још нема храбрости)

Иди.... бори се... као победиоцу рећи ћу ти је!

МОЗ

Изреци је сад, јер та реч носи победу.

КНЕГИЊА

(Савладана)

... Волим те!

МОЗ

(У заносу од усхићења)

Чух... јест, Господњу чух ја реч: устани! Нек прска гробна плоча што ми на души почива, мртви се дижу, мртви су жељни живота! (Ухвати је грчевито за руку и снажно)Сад тек разумех наук Господњи о новом животу који настаје за гробом. Гроб дакле није смрт, гроб је стрпљење!... Реци, реци још једном ону драгу реч, жедан сам је као кише клонуо влат! Реци, реци је, да ме за борбу оснажи, јер снажна је то реч ко планина, силна је ко гром и топла је као мајчин загрљај. Преклињем те, реци је!

КНЕГИЊА

(Одлучније)

Волим те!

МОЗ

Чух је; јест, чух Господњу реч! Испех се на Синај планину, нада мном небо се отвори и силна

ме светлост обасја, а Јехова, у превеликој милости, мени изабранику свом, подари заповед, заповед једну једину: воли! Ох, како је слатко, Јехова, испуњавати твоју заповед!.... Победићу јер вољен сам, волећу јер сам победио!

КНЕГИЊА

Иди, иди у победу!

МОЗ

(Хоће да је пољуби).

КНЕГИЊА

(Благо га одбијајући)

Не одузимај победиоцу награду!

МОЗ

За ту награду и смрт је цена ништавна. Већ први гласник који ти стигне од мене изрећи ће реч: победа, јер победа је у мени, ја сам победа! (Одлази нагло).

XII

КНЕГИЊА, ТОЛОВ ГЛАС

КНЕГИЊА

(Испратила је Моза до степеника и гледа дуго за њим усхићена. Затим јој се одједном израз преобрази и она са очигледним страхом и стрепњом загледа се дубоко истини у очи. Ослобођена непосредних утисака Мозовог погледа и бујице његових осећаја, она сад тек пробуђена размишља о чину који је минуо и који је извршио тако велики преображај у души њезиној. Она нема храб-

рости да се окрене одру, бојећи се нечега што предосећа. Најзад, кад се на то реши, она се лагано и погнуте главе, као осуђеник чија је кривица утврђена, окреће, али ослањајући се увек још на ограду од степеника до које је Моза испратила. Одважава се да учини и један корак ка одру, у то чује незнани глас и тамне речи које као да из гроба долазе).

ТОЛОВ ГЛАС

(Његов глас допире из тамнице, као из гроба; речи звоне по празној кули али се не разумеју)

Чујте, побеђени! Чујте, победиоци!

КНЕГИЊА

(Цикне страховито и упре поражавајући поглед у одар кнежев. Она би хтела нешто да каже и покушава то, али јој је страх одузео моћ говора).

ТОЛОВ ГЛАС

Последњу песму певамо, крваво коло играмо!

КНЕГИЊА

(Цикне поново и учини највећи напор да проговори)

Господару!... Збориш ли ти, господару?

ТОЛОВ ГЛАС

Кројини дршћу бедеми!

КНЕГИЊА

(Увек под утиском страха)

Оптужујеш ли ме, господару, је л'? Казуј, је л' ме оптужујеш? (Мир, тишина. Она са страхом ослухује али нема одговора. Прибира се, осврће и, осетив се сама наново, преплаши те једва крочи наслону од степеника где узвикује пригушеним гласом). Госпава! Госпава! (Затим се очајно о-

слони на наслон, прптискујући уши рукама да не би чула даље мрчеве оптужбе. Кад Госпава изађе уз степеник, она је очајно пригрли и крије главу у њена недра тешко јецајући).

XIII

КНЕГИЊА, ГОСПАВА

ГОСПАВА

Што ти је, госпођо?

КНЕГИЊА

(После извесне паузе једва се уздржавајући од јецања)

Ах, Госпава, како ме можеш саму оставити?

ГОСПАВА

Топла си ко жар, чело ти усијано, а тело ти се тресе грозницом. Шта ти је?

КНЕГИЊА

(Показујући на одар, на који нема храбрости да погледа)

Господар, оптужује ме господар!

ГОСПАВА

Господар?

КНЕГИЊА

Мало пре чух му збор.

ГОСПАВА

Мртва уста не зборе, госпођо.

КНЕГИЊА

(Тврдећи)

Чух му збор!

ГОСПАВА

Грозница тело ти ломи те уху лажне гласе доноси.

КНЕГИЊА

(Увек тврдећи)

Чух му збор!... (Из дубине се понова чују Толове нејасне речи).

ТОЛОВ ГЛАС

Ко мржњу сеје...

КНЕГИЊА

(Врисне)

Чу ли?... (Ослухује). Чу ли, Госпава? (Пригрли Госпаву и зарије јој главу у недра).

ГОСПАВА

(Пажљиво ослухује умирујући кнегињу).

ТОЛОВ ГЛАС

Ко мржњу сеје освету ће жњети!...

КНЕГИЊА

Ето!

ГОСПАВА

Буди спокојна! То Толов глас допире из тамнице!

КНЕГИЊА

Тол?

ГОСПАВА

То је његов глас.

КНЕГИЊА

Не вараш ли се?

ГОСПАВА

Не варам се, госпођо!

КНЕГИЊА

(Умири се нешто мало).

Зар је Тол у тамници?

ГОСПАВА

Јуче је опет бачен, по твојој наредби.

КНЕГИЊА

Јест, сећам се! Сиђи, Госпава, реци старешини, моја је наредба да се пусти Тол.

ГОСПАВА

Рећи ћу, госпођо! (Пође).

КНЕГИЊА

Чекај, не иди! Не остављај ме саму! Још ме није прошао страх.

ГОСПАВА

(Сишла један или два степена па застаје.)

Нећу слазити. Одавде ћу по слузи послати поруку. (Она слази још два три степена, задржава се врло мало и затим се враћа).

КНЕГИЊА

(Кад се вратила Госпава, пада јој поново у загрљај).

Ах, Госпава, мало час, страшно беше мало час. Учини ми се ко из гроба глас.

ГОСПАВА

Гроб је нем, госпођо!

КНЕГИЊА

Учини ми се да чух оптужбу господареву.

ГОСПАВА

А чега ради би те оптуживао?

КНЕГИЊА

Ах, Госпава, учиних грех! Тежак учиних грех!

ГОСПАВА

Што човек згреши није увек грех.

КНЕГИЊА

Изврших издају..

ГОСПАВА

Издају?

КНЕГИЊА

Погазих заклетву.

ГОСПАВА

Чим?

КНЕГИЊА

Дадох му све што затражи, дадох му све — и срце и мач!

ГОСПАВА

А теби он?

КНЕГИЊА

Победу!

ГОСПАВА

Па зар победа је грех?

КНЕГИЊА

И славу Кројину и част!

ГОСПАВА

Па зар је слава и част Кројина издаја?

КНЕГИЊА

(Неутешна).

Крива сам, Госпава! Речи ме твоје не могу утешити, утеха би ми била само опроштај.

ГОСПАВА

Чуј?

КНЕГИЊА

(Показујући на одар)

Онога коме згреших! (Пође одру но посрне те се прихвата Госпаве)... Изгубила сам снагу, грех ми је испи. — Води ме, Госпава, поведи покајницу да измоли опроштај.... (Госпава је поведе до одра, пред којим пада на колена) Прашташ ли ми, господару мој?

ГОСПАВА

Не подај се, госпођо! Опроштај носи победа. Твој данас свануо је дан. Сунце високо отскочило и топло сја, те нов живот му из зрака истиче. Нек зрак живота продре у ову избу туге и нек те новом снагом охрабри! (Отвара велике вратнице на кули кроз које се у дубини догледа живописан предео осветљен пуном светлошћу). Гле, како сунце данас топло сја, као да је Господ рад да лечи људске болове. Твој дан је свануо данас, кнегињо, тебе ради сунце данас сја! Оди, пиј му зрак (Оздо се из даљине чује клицање војске. Она излази на балкон). Оди, оди, кнегињо, да видиш слику која премаша ти сан; оди, да видиш, душа ће ти се разведрити, а око заблистати новом светлошћу!... (Посматра) Дебрани ено, ко соколи, слећу са стене на стену, кличући кликом победним... пред њима високо узноси се Мозов светли мач. Оди, оди, кнегињо, очима својим да сагледаш победу! (Посматра доле).

КНЕГИЊА

(На реч „победа" диже главу и са интересовањем очекује даље вести од Госпаве).

СТРАЖАР С КУЛЕ

(Он се не види али говори са истог балкона, одмах крај отворених врата, тако да му се свака реч јасно чује.)

Чуј! Чуј!

СТРАЖАР СА ДОЊИХ БАСТИОНА

(Одговара са терасе испод куле нејасним гласом.)

Чујем!

СТРАЖАР С КУЛЕ

У непријатељском логору метеж и лом. Један део војске у бегство се дао, а други које међ' собом.

СТРАЖАР СА ГОРЊИХ БАСТИОНА

(Под кулом)

Чуј! Чуј! (Одговор се стражара са доњих бастиона нечује. Стражар са доњих бастиона предаје му извештај, али се врло слабо и нејасно чује).

ГОСПАВА

(Пошто је изумро глас стражара под кулом, окреће се кнегињи.)

Чу ли, госпођо?... Ал' реч је слаба да уху слику да, тек око је може схватити. Оди, госпођо, оди да око заситиш светлошћу победе!

КНЕГИЊА

(Слушајући пажљиво стражарево саопштење, она се лагано диже и лице јој се понова озарава).

ГОСПАВА

Ено!... Ено!... Моз већ улете у непријатељске редове, ко јастреб међу голубе! Укрштају се мачеви, а копља звоне о штитове.... непријатељ престрављен, збуњен, немоћан... Победа! Победа!

КНЕГИЊА

(Сваки узвик „победа" њој новом светлошћу озарава лице, Она би да полети и сама тамо те да својим очима види победу, али се осећа као закована уз одар.)

ГОСПАВА

(После извесног времена, пошто је посматрала).

Непријатељ се у нереду расуо... дао се у бегство... наши га гоне, а пред свима Моз. Мач му се светли високо узноси и ко муња пролеће ваздухом.... Он је победа!... Коња му доводе... Сад ће тек поћи ко кобац у лов... Пође, полете... и сам би вихор претекао... Ено, ено, упада у разбијене редодове... Ломе се мачеви, копља се крхају и непријатељски се повијају редови као косом оборени зрели влатови... Где пролази отвара му се пут, широк колико врх му мача досеже... Победа! Победа!

XIV

ПРЕЂАШЊИ, ТОЛ

ТОЛ

(За време Госпавиног казивања узашао је уз степеник неопажено и нечујно и стао уз зид посматрајући оштро кнегињу.)

ГОСПАВА

Оди, кнегињо, оди очима својим да видиш победу! Оди, госпођо, оди; твоја је ово победа! Она те зове, оди, госпођо! (Госпава и даље живо прати догађаје и замиче на балкону да би их са другога места посматрала, те се више не види. На позорници остају само кнегиња и Тол).

XV

КНЕГИЊА, ТОЛ

КНЕГИЊА

(Усхићена позивом Госпавиним пружа руке као да би хтела загрлити победу и полази тамо одакле би да је сагледа шапћући узбуђено.)

Победа!... Победа!...

ТОЛ

(Не мичући с места, мирно и хладно).

Куда ћеш?

КНЕГИЊА

(Порази је појава Толова. Са њена лица на мах ишчезава усхићење, клоне и спушта руке, остаје на месту те са страхом детета гледа Тола који не скида очију са ње).

ТОЛ

Куда ћеш, питам те?

КНЕГИЊА

(Пресгрављено, гласом кривца ухваћеног на делу).

Тамо... победи!

ТОЛ

Чија је то победа?

КНЕГИЊА

Наша... његова... Мозова.

ТОЛ

Мозова?

КНЕГИЊА

(Ћути).

ТОЛ

А овај скрхани мач?

КНЕГИЊА

Мозов је!

ТОЛ

Овде скрхан мач — тамо победа; победа Мозова коју ти зовеш нашом победом? Ко овде игра: људи са Богом, или Бог са људима?!

КНЕГИЊА

Слава и част Кројина измирила нас је, и, пред војском победном, кнежев је мач у руци Мозовој.

ТОЛ

Тај мач му даде ти?

КНЕГИЊА

(Обори поглед).

ТОЛ

Гле, жено, шта лежи пред тобом: један скрхан живот и један скрхан мач и са окрашја тога жалосног, ти хоћеш даље, хоћеш победи! (С поља се чује клицање.)

КНЕГИЊА

(Чим чује клицање њој се озари лице и пружа руке тамо, али управља поглед Толу као да очекује његово одобрење.)

Хоћу тамо — хоћу победи!

ТОЛ

То није твоја победа!

КНЕГИЊА

(Немоћно покушавајући да се буни).

... Зашто ми браниш? — Шта хоћеш? Ко си ти?...

ТОЛ

Ја сам истина; она истина коју прошлост, када са себе стресе бајке китњасте, шаље потомству ради поуке; ја сам дух, онај дух који је никао из овога камена и вије се над овим горама да будно бди над садашњошћу и задржи јој мах кад ова сегне да прошлост омрчи!... Ето, то сам ја, а питаш ли се, жено, ко си ти? Хоћеш ли то да знаш? Тад не чуј! У часу кад Господ хтеде да казни ову стопу крваву, он теби, жено, лепоту дарова и доведе те у наше планине. Од тога дана завитлаше помамни ветрови по нашим горама и злослуту песму зли дуси запеваше. Деца ових кршева, која су дотле загрљена ишла у смрт, мрко се погледаше. Неправда роди мржњу, мржња освету, а освета издају и, младо и вито слабло слободе, ко-

је је никло из гробова попадалих, поче да нагриза црв. Моз оде у одметништво, доведе туђинску војску, прели нам крвљу горе и долине и победи да скрха свој победнички мач; Владеније оде у издају, пошто је кнезу забо у груди мач.

КНЕГИЊА

(Цикне).
Он?

ТОЛ

Да, он.... његов је злочин то! (Показује на одар) И у име кнежево шта учини ти да осветиш злочин тај? Кнежев мач, који живоме нико није могао узети, мртвоме ти, жено, из руку истрже...

КНЕГИЊА

(Под тешким је боловима које јој оптужба Толова наноси. Она нема снаге да се брани нити да говори, што, гушећи се, покушава.)
Не оптужуј... престани!... У чије име ме оптужујеш?

ТОЛ

У име гробова из којих нам је никла слобода. Нас мало је, а слобода је скупа, прескупа, и као лихвар дуг тражи крви бездушно. И свака кап крви деце наше која се за слободу не пролије, суза је која капље из мојих очију, и свака кап крви деце наше које се за тај дуг не уложи, кап

је свете причести која се из путира прелила. У име те крви те оптужујем!

КНЕГИЊА

Зар крв на моју главу?!... Шта сам крива ја?!

ТОЛ

Твоја је криваца твоја лепота, а злочин осмех твој!...

КНЕГИЊА

(Споља се чује победнички усклик, она цикне и полети тамо)

Победа!...

ТОЛ

(Заузима њено место крај одра).

Куда ћеш? Није ти место тамо? То није твоја победа!

КНЕГИЊА

(Клоне и пође да се врати одру).

ТОЛ

Ни овде није твоје место. Напустила си га и издала!

КНЕГИЊА

(Очајно кршећи руке).

Па где? Где?... Где између смрти и победе?...

ТОЛ

(Ослоњен на одар и не испуштајући кнегињу из очију).

Чуј, жено, ову причу!... На мутној Бојани, на погледу мора сињега, диже се поносно тврди Скадар-град. Три брата, три Мрњавчевића, зидала су га три пуне године, ал' никад послу краја јер, зла вила за ноћ би порушила све што би браћа за дан назидала. А отуд, са далека истока, допирао је до ових планина нејасан глас о некој сили незнаној која је мора препловила те као оркан руши државе и уништава народе. Требало је дићи град, јер ко зна неће ли сила та допрети и до наших планина. И браћа наставише брижно посао залудан, а вила зла свој посао злокобан. Али знаш ли ко беше та вила зла?... То беше братска неслога. Мрњавчевићи, Вукашин, Гојко и Угљеша, светла властела, беху само три имена за једну душу, срце и руку. Ал' дође међ њих лепотом заносна супруга Гојкова и пред лепотом том јуначки задрхташе мачеви. Са усана им ишчезе осмех братске љубави и душе им поче да рије црв мржње и нелоге. А неслога не зида град. Све што би слога за дан сазидала, за ноћ би братска неслога срушила. Наиђе тад пред њих старац један сед и рече им: „Залуд зидате град, назидати га нећете све док у темеље не положите најскупљу жртву, све док не узидате најлепшу међу вашим женама!".... То рече старац сед. А најлепша међу женама беше Гојкова млада супруга, ал' нико не

поуми да начини жртву ту. Боље нек нема града но да буде гроб женске лепоте; боље нека не буде престола Мрњавчевића, ал' нека стоји престо са којега женска лепота царује. И напустише браћа зидање, а време поче разорават' темеље. Дотле се неман она с истока све више и више ближила и тутањ потмули, као гром далеки кад непогоду казује, гласио је већ близину силе те. Земљу је требало бранити, град се морао подићи, ал' где ће га зидати братска неслога. Тад Гојковица млада виде да је с ње ово зло, и узнесе се величином душе над величином лепоте, стаде пред браћу и рече: им: „Ближе се дани тешки, дани зли. Отаџбини би требало слоге браће Мрњавчевића, а мене ради међ њима је неслога. Ја ево дајем себе, узидајте ме у градске бедеме, нек се на мојим грудима узнесе поноснс нови Скадар-град, о чије ће се бедеме разбити моћ силе незнане!"... (Дуга пауза. Посматра кнегињу на коју је прича учинила силан утисак...) И, узидаше браћа најлепшу међу женама те слога поче понова зидати и ниче Скадар-град и дочека јуначки силу незнану. (Пауза). Чу л', жено, ову причу?

КНЕГИЊА

(Престрављено, скоро не дишући, она слуша причу ову као несрећник коме се чита смртна пресуда. Што даље у причу Тол залази, то она све више губи храброст и предаје се све више тамним мислима које јој душу освајају и изазивају у ње мрачну одлуку. Пред крај приче, кад Тол наглашава пожртвовање младе

Гојковице, она претрне и задржи у грлу крик који јој се отео из душе и од тада она грчевито маше рукама једва чекајући да Тол заврши причу. На крају приче она се прибере и мири се одлуком која јој већ ниче у души)...

... Беше л' то прича, Толе?...

ТОЛ

То стара прича казује!

КНЕГИЊА

Беше л' то прича, Толе, ил' можда... пресуда?

ТОЛ

Пресуде Бог изриче, људи не!

КНЕГИЊА

(Стресе се целим телом).

Ха!... разумела сам је... са оног света долази је л'?... Казуј, ти си кнежев дух?

ТОЛ

Ако ти душа дршће преда мном, тад сам кнежев дух!

КНЕГИЊА

Пресуда, јест, то је пресуда!... Мало час чух ти оптужбу, а сад пресуду!... Са оног света долази... поговара јој нема, нема порицања, тешко оном ко јој се не потчини!... Узидајте ме, ево узидајте ме у темеље Кројине, нек се на мојим грудима узнесе Кроја поносно... нек јој то снаге да, да никад више и ни пред ким ове зидине не задршћу... То каже стара прича, Толе, је л'? То тражи стара прича, Толе, је л'?

XVI

ПРЕЂАШЊИ, МОЗОВ ГЛАСНИК

МОЗОВ ГЛАСНИК

(Хитно улази оздо)

Светла госпођо! Господар Моз ме послао да ти донесем гласе с бојишта. Победа, сјајна победа, разбијен бежи непријатељ, наши га гоне кличући. Поздрав ти шаље Моз, дођ' ће ти као победник!

КНЕГИЊА

(Остаје равнодушна, гледајући укочена погледа гласника.) Победа? Победа, је л'?... Тамо победа... овде смрт!... Једну сам руку дала победи, смрти сам другу пружила... Свако ме зове себи... вуче ме... Где ћу, коме ћу? Има ли пута између смрти и победе? Има л' га?... (Стресе се и одлучи) Ха! Има га: смрт у победи!... гроб у темељима Кројиним!... Нек сви имамо заједнички гроб, нек поколења познија, кад маховина целу прошлост обвије, обилазећи рушевине Кројине, причају причу о једној љубави која лежи под рушевинама града тог!... (Она је у заносу и већ погледа смрт. У томе тренутку допире оздо клицање победилаца, она се на један мах тргне и полети балкону раширених руку, као да би хтела коме у загрљај. Баци један поглед доле и озари јој се лице) Победа! Сагледала сам победу! Нек у њој буде моја смрт! (Раширених руку нагне се над ограду и стрмоглави у понор).

МОЗОВ ГЛАСНИК

(Он је са чуђењем посматрао све досада и кад се она баци у понор он крикне.)

Шта учини?... (Хтео би да полети тамо, али га заустави Толов поглед и уздигнута рука којом му даје знак да стане где је).

ТОЛ

(Ослоњен на кнежев ковчег, мирно и хладно).

Има закона Божијих старијих од наших срдаца и тврђих но што је овај град!

ЗАВЕСА.